

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Херсонський державний університет

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА
АРХЕОЛОГІЇ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА
ГЛОБАЛЬНИЙ ВИМІР**

**МАТЕРІАЛИ
VII ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ, АСПІРАНТІВ ТА
СТУДЕНТІВ**

23 травня 2024 року

Івано-Франківськ – 2024

УДК: 93/94:902:001.891

*Затвердила вчена рада Херсонського державного університету
(протокол від 27.05.2024 № 16)*

Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редкол.: к.і.н., доц. Н.М.Кузовова (відп. ред.) та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2024. 181 с.

Редакційна колегія:

Рижева Н.О., докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського;

Батенко Г.В., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Бойков О.Ю., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Водотика С.Г., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Кузовова Н.М., кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Михайленко Г.М., кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету;

Черемісін О.В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та методики викладання Херсонського державного університету

Рецензенти:

Безлущька О.П., кандидатка історичних наук, доцентка, Херсонська державна морська академія

Коновалова Г.В., кандидатка історичних наук, доцентка, Херсонський навчально-науковий інститут Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

У збірнику вміщено матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів 23 травня 2024 року в Херсонському державному університеті. Збірник висвітлює актуальні питання історії та археології.

Розрахований на здобувачів вищої освіти, вчителів, викладачів закладів вищої освіти, краєзнавців.

ISBN

ЗМІСТ

Абрамов Ю., Водотика С.Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ГРИГОР'ЄВЩИНА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РОЗВИТКУ.....	6
Авраменко В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ АРХІТЕКТУРНИЙ ВИГЛЯД МІСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	10
Берест А., Рижева Н., м. Миколаїв ГЕНДЕРНІ РОЛІ ТА ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО В СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ (НА ПРИКЛАДІ ЦАРИЦІ КЛЕОПАТРИ).....	14
Берюк В., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ЗНАЧЕННЯ ВІЙНИ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	19
Василенко М., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РЕФОРМА САМОВРЯДУВАННЯ 1892 РОКУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ ТЕОРІЇ	23
Вдовиченко Д., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ – м. Слупськ МААТ ТА ОБРАЗ СВІТУ У ЄГИПЕТСЬКИХ КОСМОЛОГІЧНИХ ВІРУВАННЯХ	30
Гаврилюк Т., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РОЛЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ФОРМУВАННІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ДЕРЖАВИ В ЄВРОПІ.....	34
Галіцька О., Бойков О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРАЦІ А. ШЕПТИЦЬКОГО ПРО ЗАГРОЗИ КОМУНІЗМУ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	40
Глушенко О., м. Черкаси – м. Слупськ НЕЗАКОННІ РОЗКОПКИ ТА ТОРГІВЛЯ АРТЕФАКТАМИ	45
Дембровська Я., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНО-ТАТАРСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ У ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ	47
Деркаченко В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СПРОТИВ ХЕРСОНЦІВ ОКУПАЦІЙНІЙ ВЛАДІ ЯК СИМВОЛ ВОЛЕЛЮБСТВА УКРАЇНЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УСНО-ІСТОРИЧНИХ СВІДЧЕНЬ)	53
Заруцький К., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СТАН АРХІВНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ В 1918-1990-Х РР.	59

Захлівняк А., Бойков О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПОГЛЯДИ КНЯЗЯ В.-К. ОСТРОЗЬКОГО НА БЕРЕСТЕЙСЬКУ ЦЕРКОВНУ УНІЮ	64
Клишевська В., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ АНТИЧНИХ МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ	69
Константінова Г., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІВДНЯ УКРАЇНИ В НОВУ ДОБУ В РОБОТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИЦЬ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ XXI СТ.	73
Кравчук Б., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРАВОСЛАВНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПІЗЬНОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ ХЕРСОНЩИНИ ТА КИЇВЩИНИ 1870 – 1880-Х РОКІВ.....	79
...	
Кузьмічов В., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ НАСЛІДКИ КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	86
Лисак А., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВПЛИВ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ НА УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	90
Лисенко Д., Водотика С. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КОМІТЕТІВ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН	94
Ляшук М., Бойков О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ МІСЦЕ І РОЛЬ ЦЕРКВИ З ПОЗИЦІЙ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	98
Мезенок В., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ОСВІТЯН ХЕРСОНЩИНИ	102
Мельник І., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ВИКЛАДАЧІ ХЕРСОНСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – ЖЕРТВИ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1920-30-Х РР.	107
Мосіна С., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛІСТИКИ В ІСТОРІОГРАФІЇ УКРАЇНИ ТА СВІТОВІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ	113
Мошенська В., Бойков О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ РОЛЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ХХ СТ.	121

Мошнягул М., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ УНІФІКАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПОЛІТИЦІ ГЕТЬМАНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТІ	126
Недолуженко Б., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ: СПЕКТР ДІАГНОЗІВ	130
Остап В., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ВІДКРИТТІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ	135
Полянський М., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ І ХРИСТІЯНСЬКИЙ РОЗКОЛ 1054 РОКУ: ДИПЛОМАТІЯ ТА РЕЛІГІЯ	141
Сахнюк Ю., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ІСТОРИК ЄВГЕНІЙ ТАРЛЕ ТА СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В 1931 Р.	145
Сидоренко Д., Кузовова Н. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СТАЛІНІЗМ І МАСОВІ РЕПРЕСІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	149
Сокол О., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЕТНОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО БЕСТІАРІЮ	157
Чала В., Черемісін О. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ ДІЯЛЬНІСТЬ «РУСЬКОЇ ТРИЙЦІ».....	163
Шевчук О., Михайленко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ВИБІРКИ ГЕРАКЛЕЙСЬКИХ АМФОР	169
Шищенко К., Батенко Г. (наук. кер.), м. Івано-Франківськ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СТВОРЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	176

УДК 94(477)

Юрій АБРАМОВ,

здобувач магістратури I курсу спеціальності 032 Історія та археологія
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Водотика С., д.іст.н., професор

ГРИГОР'ЄВЩИНА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОМУ РОЗВИТКУ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу явища Григор'євщини, його відмінності від інших повстанських рухів на території України в період 1917-1921 років*

***Ключові слова:** історія, Україна, повстання, Українська революція, селянство*

Робота присвячена аналізу такого явища як Григор'євщина, його відмінності від інших повстанських рухів на території України в період 1917-1921 років. А також аналізу суспільно-психологічних факторів у суспільстві, що призвели до його утворення та занепаду.

Українська революція 1917–1921 рр. була періодом розгортання повстанських рухів, які стали знаряддям боротьби українського селянства за власні економічні й політичні інтереси. Одним із найбільш значних із них (серпень 1918 – серпень 1919 рр.) був повстанський рух на чолі з отаманом Матвієм Григор'євим (справжнє ім'я та прізвище – Ничипір (Никифор) Серветник) [1].

Сама тематика цікава тим, що при розгляді такого явища в історії української революції як отаманщина, зазвичай в якості основного прикладу виступає повстанський рух Нестора Махна. Проводячи аналіз перш за все цього елементу отаманщини, та як наслідок, продукуючи відповідні висновки на загальний огляд, приписуючи при цьому подібні ідеї та суспільно-політичні риси та всім іншим повстанським рухам, часто не враховується їх різноманітність політичних поглядів і поглядів на необхідне формування українського суспільства. Та окрім цього,

притаманне усім дослідженням концентрація на особистих якостях головних лідерів, навколо яких формувались відповідні повстанські рухи, часто може не розкривати усієї картини процесів що відбувались у суспільстві, та призводили до возвеличення цих лідерів.

Найбільш змістовні праці із дослідження Григор'євщини, що розглядають це явище та суспільні тенденції, що їх супроводжували із різних точок зору, належать кандидату історичних наук Гораку В.С., але також варті уваги роботи Приказюка О.О., Лисенко А.А. та інших. Тим не менш тема взаємодії населення та прийнятих Григор'євим рішень, з огляду на загальноукраїнські тенденції того часу, все ще залишаються не достатньо розкритими.

Великою проблемою для дослідження є невелика кількість задокументованої інформації того періоду, що зберіглась до наших днів. Окрім цього, створенню об'єктивної оцінки суспільного-політичної думки населення заважають ряд причин: недостовірність та часто навмисне викривлення задокументованої інформації, зміненої в міру цілей пропаганди чи популістських вигуків для впливу на суспільство; відсутність чіткої структури управління та звітності перед керівництвом у лавах повстанців; зміщений фокус викладеної інформації на тематики ведення війни а не розвитку суспільної думки чи психоемоційного стану населення; скупість письмових джерел на деталі.

Загалом розгляд утворення Григор'євщини можна умовно поділити на періоди формування загонів отамана Григор'єва, період радянського підпорядкування, та власне антибільшовицького повстання. На рисунку 1 можна побачити межі григор'євщини.

На військовому та політичному небосхилі України Никифор Григор'єв з'явився в напружений час, коли невдоволені гетьманським режимом більшовики й есери-боротьбисти почали готувати збройний виступ. Оскільки уряд Скоропадського повністю дискредитував себе невдалими кроками як у внутрішній, так і в зовнішній політиці [2].

Дорошенко писав, що у лави Григор'єва вступали «переважно бідняки, солдати і хлопці, перші зі зброєю принесеною з фронтів а хлопці й чоловіки роздобувши з пограбованих магазинів, сипнули до Григор'їва з метою, вибороти українську державність» [3].

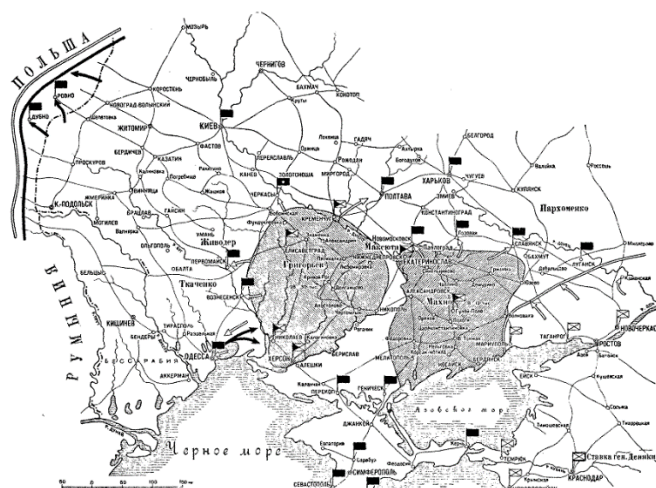

Рисунок 1 – Території поширення повстанських рухів отаманів Григор'єва та Махна

У кінці січня 1919 коли у настроях григор'євських партизанів став проявлятися ухил у бік більшовизму він перейшов на бік червоних, чим сприяв встановленню радянської влади на території України, зрадивши при цьому інших отаманів УНР, які і надалі чинили опір. Розчарувавшись в аграрній політиці більшовиків, отаман піднімає повстання проти представників «московської обжорки», оголошуючи свій універсал [4].

«Універсал» штабу отамана Григор'єва, будучи досить невеликим за своїм реальним обсягом документом, являв собою серйозну ідейно-політичну платформу григор'євського повстанського руху, в якому були досить чітко викладені мета повстанської боротьби, її цілі і засоби. Головною метою так званої григор'євщини було створення незалежної української радянської держави і запровадження широкої багатопартійності для «лівих» політичних партій, що унеможливлювало будь-яку монополізацію державного життя України [5].

Отже, хоч вивчення тематики антибільшовицького повстання отамана Григор'єва ведуться ще із 1920-х років, через ряд об'єктивних причин дане явище та його вплив і взаємозв'язок із суспільством все ще слабо досліджене. І новий погляд на цю тематику, із проведенням аналогій щодо психологічного аналізу в умовах війни, селян сучасності, дозволить значно глибше та якісніше розібратись у подіях минулого, та скласти базис для подальших досліджень із проведення порівнянь та аналогій розвитку суспільно-політичного життя українців в різних регіонах періоду 1917-1921 років.

Список використаних джерел:

1. В.С. Горак, «Григор'євський повстанський рух (серпень 1918 – серпень 1919 рр.): питання історіографії», *Український історичний журнал. Історіографія*, № 2, с. 154-177, 2013.
2. А.А. Лисенко, «Військова та політична діяльність отамана Н.Я. Григор'єва (Серветника) у 1918–1919 рр.», *Український історичний журнал. Бібліографія*, № 6, с. 63-80, 2009.
3. М.І. Дорошенко, *Стежками Холодноярськими*. Філадельфія: Накладом автора, 1973.
4. О.О. Приказюк, «Ідеологічні засади повстанського руху під проводом Н. О. Григор'єва», *Освіта, наука і культура на Поділлі. Ідеологія, політика та культура*, № 20, с. 435-441, 2013.
5. В.С. Горак, ««Універсал» отамана Григор'єва як ідейно-теоретична платформа григор'євського повстанського руху. Джерелознавчий і історіографічний аспекти», *Історіографічні дослідження в Україні*, № 23, с. 317-334, 2013.

УДК 930(477)

Валентина АВРАМЕНКО,
здобувачка спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія
Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г. к.іст.н., доцентка

АРХІТЕКТУРНИЙ ВИГЛЯД МІСТ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

***Анотація.** Стаття розглядає вплив архітектурної традиції на міста Київської Русі. Проаналізовано роль географічного розташування та природних умов у формуванні міських центрів, а також архітектурні особливості містобудування, включаючи оборонні укріплення та житлові квартали. Особлива увага приділяється технологічним досягненням дерев'яного та кам'яного будівництва.*

***Ключові слова:** Київська Русь, дитинець, архітектура, зруб, монументальне будівництво.*

Культурна складова Київської Русі визначила соціокультурні реалії розвитку міст на території України впродовж всього періоду Середньовіччя. Натомість архітектурна традиція безпосередньо вплинула на створення неповторного вигляду руських градів, елементи котрої подекуди збереглись до сьогоденішнього дня.

При розбудові мережі міст на території Київської Русі не останню роль відігравали географічне позиціонування та природні ландшафти. Зокрема центри міст, що укріплювались у першу чергу, займали домінуючи на місцевості вершини. Досить часто міста виникали у місцях злиття декількох річок, що у майбутньому мало значно полегшити їх оборону [1, с. 317].

Найбільші регіональні центри з часом розбудовувались у великі міста що розподілялись на декілька традиційних частин: дитинця, окольного міста та сторони. Дитинець – місце у якому зароджувались

міста, з часом укріплювалась оборонною лінією, ровами та валами, дитинець мав центральне політичне значення, адже на цій території знаходилась резиденція монарха. Окрім монарха на території дитинця знаходились будинки політичної еліти – бояр, дружинників та челяді і ремісників, що їх обслуговували. Розмір цієї частини міста міг варіюватись від 10 га у політичних центрах по типу Києва чи Переяслава до 0,5 – 1,5 га у менш значимих поселеннях [2, с. 86].

Житлові квартали, у яких проживала основна маса містян називались «окольным градом», «острогом», або ж «посадом». У цій частині розташовувались будинки ремісників, купців та інших представників міських професій. Саме в цій місцевості почасти розташовувались торгівельні площі (майдани) та церкви або монастирі. Посад також обмежувався потужними захисними спорудами, що могли бути потужнішими навіть за ті, що захищали дитинець. По мірі зростання міста оборонні лінії охоплювали більші площі. Великі міста Русі мали посад розміром від 50 до 100 га [3, с. 111].

За межами міських укріплень розташовувались передмістя – «сторона» або ж «кінці». Це були здебільшого ремісничі райони, логіка розселень в яких визначалась професійним спрямуванням, тобто гончарі розміщували свої будинки та майстерні поблизу глиняних покладів; кожум'яки – поблизу водних джерел і тд.

Важливою відмінністю міських поселень Київської Русі від синхронних міст Західної Європи є щільність забудови, адже руські міста були значно просторіші. Дерев'яні будинки здебільшого зводились одноповерховими, однак відомі і дво- та триповерхові приклади. Навколо будівлі розташовувався огорожений парканом простір що утворював садибу. На території садиби окрім житлових могли розташовуватись і господарчі споруди [1, с. 320].

За археологічними джерелами дослідникам відомі декілька технік спорудження дерев'яних будівель. Перший спосіб – стояково-балкова

система, в якій колоди були розташовані у вертикальній площині. В даному випадку висота будівель обмежувалась довжиною колод, натомість їх довжина могла бути необмеженою. Другий спосіб – зруб, тобто розташування колод у горизонтальній площині [3].

Дерево, як будівельний матеріал, використовувалось руськими майстрами не тільки для спорудження житлових, або ж релігійних споруд. Почасти воно було основою оборонних укріплень. Зокрема дерев'яними конструкціями укріплювали земляні вали, а над валами – стіни. Стіни мали бойовий майданчик, для захисту та щілини для лучників, що мали назву «заборола». Ймовірно заборола та дерев'яні конструкції обмащувались глиною задля запобігання масштабним пожежам при штурмі міста [4, с. 56-64].

Окрім дерев'яного було поширено і кам'яне будівництво. Будівельна справа у X ст. перетворилась на повноцінне ремесло зі сталими будівельними артілями. Майстри відповідного фаху могли виготовляти цеглу, або ж використовували необтесане каміння, що видобувалось у каменярнях на території держави.

У цей період монументальні споруди вже мають міцний кам'яний фундамент, що будувався за певними технологічними нормами, з використанням дерев'яних каркасів та будівельних розчинів. Основними конструктивними формами у період IX – XI ст. були коробові та баневі склепіння та напівциркулярні арки. Поширення набули підпірні арки – аркбутани, що зафіксовані у Софії Київській та Новгородській. Подібні конструкційні елементи були відсутні у візантійській архітектурній традиції, натомість у Західній Європі вони відомі як складова готичної архітектури, а отже набули поширення у більш пізній час. Подібні висновки наштовхують дослідників на думку, що це був винахід давньоруських будівельників [1, с. 324-328].

Для оздоблення використовувались різноманітні матеріали. Рожевий шифер, що набув поширення по всій території Русі, використовувався для

виготовлення карнизів, плит, перегородок та саркофагів. Часто присутній також і мармур, що був дороговартісним та імпортом матеріалом. Він використовувався для внутрішнього оздоблення. У місцевих майстернях виготовлялось віконне скло, та скляні кубики (смальта) для мозаїчних робіт [2, с.90].

Давньоруські архітектори при будівництві важливих політичних або ж церковних споруд намагались скомпонувати їх у єдиний архітектурний ансамбль міста [2].

Отже, архітектурна складова розвитку культури на території Русі відігравала досить важливу роль. Міста були розподілені на певні політичні та ремісничі квартали. Дерев'яне будівництво використовувалась для житлових та оборонних споруд. Кам'яне будівництво також набувало поширення, особливо для монументальних споруд. Використання різних матеріалів для оздоблення свідчить про високий рівень майстерності. Давньоруські майстри намагалися створити єдиний архітектурний ансамбль міста, що свідчить про їх бажання створити гармонійне міське середовище.

Список використаних джерел:

1. Історія Української культури : у п'яти томах / Ред. В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2000. Т. 1. Історія культури давнього населення України. 1136 с.
2. Асеев Ю. С. Архитектура Киевской Руси. Київ: Вид-во «Будівельник», 1969. 192 с.
3. Раппопорт П.А. Строительное производство Древней Руси X-XIII вв. СПб.: Наука, 1994.160 с.
4. Раппопорт П.А. Оборонительные сооружения Древней Руси. *ВИ*, 1970. № 11. С. 56-64.

УДК 94

Альбіна БЕРЕСТ, здобувачка магістратури І курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, науковий керівник: Рижева Н., д.іст.н., професорка

ГЕНДЕРНІ РОЛІ ТА ЖІНОЧЕ ЛІДЕРСТВО В СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ (НА ПРИКЛАДІ ЦАРИЦІ КЛЕОПАТРИ)

***Анотація.** Постать Клеопатри VII, останньої правительки Стародавнього Єгипту з династії Птолемеїв, завжди займала особливе місце в історії. Її життєвий шлях, сповнений драматичних подій та перипетій, став предметом безлічі наукових досліджень, художніх творів та кінематографічних інтерпретацій. Проте, поза всілякими сумнівами, Клеопатра була не лише видатною історичною постаттю, але й жінкою, яка наважилася кинути виклик патріархальним устоям свого часу, ставши однією з перших відомих жінок-лідерів у світовій історії.*

***Ключові слова:** Клеопатра, Стародавній Єгипет, Птолемеї, гендерна історія*

На тлі багатьох давніх цивілізацій, де роль жінок була суворо обмежена домашнім середовищем та материнством, Стародавній Єгипет вирізнявся більш прогресивним ставленням до гендерних ролей. Хоча правління чоловіків-фараонів було нормою, жінки в єгипетському суспільстві мали більше прав і можливостей, ніж їхні сучасниці в інших регіонах. Це відкривало шлях для окремих жінок із царських родин зайняти трон у випадку відсутності чоловічого спадкоємця. Однак, незважаючи на це, жінки-правительки стикалися з численними перешкодами та викликами, пов'язаними з патріархальними уявленнями та упередженнями. Їм доводилося доводити свою гідність та здатність керувати державою. У цьому контексті Клеопатра виявилася непересічною

постаттю, чия кар'єра та діяльність мали далекосяжні наслідки для розуміння ролі жінок у владі та суспільстві.

Клеопатра VII народилася близько 69 року до н.е. в Олександрії, тогочасній столиці Єгипту. Вона належала до династії Птолемеїв, заснованої одним із наступників Олександра Македонського, який захопив Єгипет у 332 році до н.е. Як спадкоємиця трону, Клеопатра отримала ретельну освіту та була добре обізнана в питаннях філософії, літератури, історії та декількох мов, включаючи грецьку та єгипетську. У 51 році до н.е., у віці 18 років, Клеопатра успадкувала трон після смерті свого батька, Птолемея XII. Проте, згідно з традиціями того часу, їй довелося розділити владу зі своїм молодшим братом Птолемеєм XIII, який також був її чоловіком. Це була типова практика в династії Птолемеїв, спрямована на збереження чистоти царської крові.

Однак співправління Клеопатри та Птолемея XIII виявилось нетривалим та конфліктним. Птолемей XIII та його прихильники невдовзі вигнали Клеопатру з Єгипту, сподіваючись узурпувати владу. У відповідь Клеопатра вирішила шукати союзника в особі Юлія Цезаря, який на той час перебував у Єгипті в ході свого походу проти Помпея Великого. Ця рішуча та смілива дія Клеопатри, коли вона таємно проникла до Олександрії, заховавшись в килим, щоб зустрітися з Цезарем, стала легендарною. Їхній союз та особисті стосунки зіграли вирішальну роль у подальшому розвитку подій. Цезар захопив Олександрію, повалив Птолемея XIII і відновив Клеопатру на троні Єгипту в 47 році до н.е.

Після смерті Юлія Цезаря в 44 році до н.е. Клеопатра повернулася до Єгипту, де продовжувала зміцнювати свою владу та династичні позиції. Її наступним союзником став Марк Антоній, один із наступників Цезаря, з яким вона мала тривалий роман і двох дітей. Союз Клеопатри та Марка Антонія мав на меті протистояти зростаючій могутності Октавіана, майбутнього римського імператора. Проте їхні амбіції зазнали поразки після битви при Акції в 31 році до н.е., коли сили Антонія були

розгромлені військами Октавіана. Після цієї поразки Клеопатра, за легендою, наклала на себе руки, щоб уникнути приниження та ганьби полону.

Незважаючи на трагічний фінал, життя та царювання Клеопатри мали далекосяжний вплив на уявлення про жінок у владі та лідерстві у давніх цивілізаціях. Її харизматична особистість, політична хитрість та рішучість продемонстрували, що жінки можуть бути не лише ефективними правительками, але й вправними дипломатами та стратегами. Власне, саме завдяки своїм дипломатичним здібностям Клеопатра змогла укласти союзи з такими видатними діячами, як Юлій Цезар та Марк Антоній, що дозволило їй зберегти владу та незалежність Єгипту в безпрецедентно бурхливий період історії. Вона уособлювала образ сильної, рішучої та розумної жінки, здатної керувати державою на рівні з чоловіками, а іноді й краще за них.

Клеопатра усвідомлювала силу жіночої краси та сексуальності і навчилася вміло використовувати це на свою користь у політичних цілях. Її романи із Цезарем та Антонієм сприймалися не лише як прояви особистих пристрастей, а й як вміло розіграні стратегічні ходи, спрямовані на зміцнення її влади та впливу. Для патріархального римського суспільства того часу подібна поведінка жінки сприймалася як виклик усталеним нормам і цінностям. Клеопатра демонстративно порушувала стереотипи про підлегле становище жінок, перетворюючи свою жіночність на зброю політичного впливу. Такий підхід викликав неоднозначну реакцію в римському світі, проте беззаперечно сприяв зміні уявлень про роль і можливості жінок у владі. Крім безпосереднього впливу на своїх сучасників, постать Клеопатри також відіграла важливу роль у формуванні культурного та історичного наративу навколо ідеї жіночого лідерства. Її життєвий шлях, драматичні події та особистість викликали жвавий інтерес як у стародавніх авторів, так і в пізніших істориків, письменників та митців.

Численні історичні праці, художні твори, п'єси та кінофільми про Клеопатру сприяли закріпленню її образу як сміливої, розумної та харизматичної жінки, здатної керувати державою. Цей культурний наратив часто ідеалізував та романтизував постать Клеопатри, проте водночас він став потужним символом жіночої сили та лідерства в епоху, коли подібні ідеї були досить новаторськими. Незважаючи на трагічний фінал свого життя, Клеопатра залишила помітний слід в історії та стала натхненням для наступних поколінь жінок-правителів у різних куточках світу. Її приклад показав, що жінки здатні успішно керувати державами, ухвалювати рішення та реалізовувати власні політичні амбіції. Протягом наступних століть та тисячоліть образ Клеопатри надихав багатьох видатних жінок-монархинь, таких як Ібн-Хатун, Зенобія, Олена Волоська, Єлизавета I Тюдор та інших. Її життєва історія слугувала доказом того, що жінки можуть бути не лише гідними правительками, але й володіти хитрістю, розумом та політичним умінням, необхідними для утримання влади в складних історичних обставинах.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Клеопатра VII мала визначальний вплив на розуміння гендерних ролей та жіночого лідерства в давніх цивілізаціях. Історія Клеопатри демонструє, що навіть у патріархальному суспільстві жінка могла стати успішною лідеркою, якщо мала відповідні якості та вміння. Вона була розумною, харизматичною та рішучою, що дозволило їй перевернути гендерні ролі та зайняти одне з найвищих становищ у тогочасному світі. Її життєвий шлях та діяльність продемонстрували, що жінки можуть бути успішними правительками, використовувати свої здібності та чари для досягнення політичних цілей, а також успішно протистояти патріархальним забобонам та упередженням свого часу. Хоча значною мірою Клеопатра була унікальною постаттю, її приклад надихав наступні покоління жінок-лідерів та сприяв поступовій еволюції уявлень про роль жінок у владі та суспільстві. Її життєва історія залишається потужним символом жіночої сили, рішучості та здатності

долати перешкоди на шляху до лідерства. Отже, хоча Клеопатра жила і правила понад дві тисячі років тому, її життя та спадщина залишаються надзвичайно релевантними для сучасних дискусій про гендерні ролі, жіноче лідерство та рівність у суспільстві. Її приклад є потужним нагадуванням про те, що жінки здатні досягати видатних успіхів у владі та керівництві, долаючи усталені забобони та обмеження. Приклад Клеопатри надихав жінок у майбутні століття на боротьбу за свої права та рівноправне становище в суспільстві. Її життя демонструє, що стать не повинна бути перешкодою для лідерства та досягнення успіху, якщо жінка має необхідні таланти та рішучість. Саме тому постать Клеопатри залишається символом натхнення та розширення можливостей для жінок у всьому світі.

Список використаних джерел:

1. Erskine, A. (2008). *A Companion to the Hellenistic World*. John Wiley & Sons.
2. Chauveau, M. (2000). *Egypt in the Age of Cleopatra: History and Society Under the Ptolemies*. Cornell University Press.
3. Walker, S., & Higgs, P. (Eds.). (1948). *Cleopatra of Egypt: from history to myth*.
4. Fuller, J. F. C. (1965). *Julius Caesar: Man, Soldier, and Tyrant*. Rutgers University Press.
5. Jones, P. J. (2006). *Cleopatra: A Source Book* (p. 94). University of Oklahoma Press.

УДК 94(4) «07/15»

Владислав БЕРЮК, здобувач 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

ЗНАЧЕННЯ ВІЙНИ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ СЕРЕДНЬОВІЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

***Анотація.** Стаття присвячена війні як спробу утвердження феодалізму в середньовічному західноєвропейському суспільстві, відображення військової тематики у героїчному епосі та середньовічній культурі. Відображено вплив війни на трансформацію соціальної структури середньовічного суспільства. Охарактеризовано роль католицької церкви та християнської релігії у мілітарних процесах, формуванні ставлення до війни та її учасників.*

***Ключові слова:** війна, феодалізм, васал, лицар, хрестові походи, духовно-лицарський орден, героїчний епос.*

Глобальні події сучасності зумовили зростання зацікавленості у дослідженнях мілітарної європейської історії та військової історії Середньовіччя зокрема. Вплив постійних військових конфліктів на європейське суспільство, на суспільну свідомість та духовну культуру потребує подальшого дослідження.

Найбільш відомими дослідниками західноєвропейського Середньовіччя є представники школи «Анналів» М. Блок [1], Ж. Ле Гофф [4] та Ж. Дюбі [3], які започаткували новий напрям дослідження ментальності, уявлень та системи цінностей середньовічної людини та їх відображення у культурі, мистецтві, архітектурі, тощо.

Війна та військове мистецтво мали непересічне значення у західноєвропейському середньовічному суспільстві. Про це свідчать численні джерельні свідчення, адже військова тематика була присутня не

лише у політичній чи соціально-економічній сферах, а й в мистецтві, літературі, духовній культурі, тощо. В епоху Середньовіччя трактати про військове мистецтво були більш чисельними (а отже і більш популярними), ніж дидактичні твори, присвячені усім іншим сферам діяльності – сільське господарство, торгівля, мореплавство, тощо [3, с. 45]. Більшість зображень (мініатюр) були присвячені військовим діям, битвам, походам, облогам. Джерела з фінансовими відомостями чітко демонструють безперечний економічний пріоритет війни – спорядження військ, забезпечення провізією, утримання найманців, тощо.

Дійсно, військові дії різного масштабу постійно супроводжували середньовічну людину. Великі масштабні кампанії, які призводили до зміни державних кордонів, могли тривати не одне десятиліття та надзвичайно виснажували місцеве населення. Але разом з цим епоха Середньовіччя відома безліччю дрібних військових набігів, що формувало враження постійних військових дій. Усі категорії населення розуміли наскільки їх майно та добробут залежить від війни та перебували у постійному напруженні та відчутті небезпеки.

Приблизно на межі античності та Середньовіччя у VII столітті відбувся перехід у військовій організації від використання народного ополчення як основного війська до застосування загонів кінноти, основу яких складали васали [4, с. 33]. Сутність феодальної системи середньовічної Європи полягала у несенні військової служби васалами в обмін на земельне володіння разом з селянами та іншими корисними угіддями. Відповідно усе господарство у таких володіннях – феодах – концентрувалося на спорядженні свого господаря необхідними обладунками, зброєю, конями, тощо. Так почав формуватися лицарський прошарок у середньовічному суспільстві, все життя якого було пов'язане з військовою службою та з бойовими походами. На думку М. Блока для середньовічних аристократів: «війна не була лише тимчасовим обов'язком

у стосунку до свого сеньйора, свого короля, своєї родини. Вона важила для них набагато більше – була самим резонансом їхнього життя» [1, с. 302].

Протягом усього Середньовіччя лицарі становили привілейований прошарок, адже вони становили реальну військову силу, на яку частіше за все спирався король у захисті кордонів держави, захисті своєї влади або розширенні своїх володінь. Найбільш активно застосовувались лицарі на територіях, які традиційно тяжіли до децентралізації – у першу чергу це Священна Римська імперія, у якої були постійні конфлікти з федератами Африки, Італії, Галії, Іспанії [4, с. 67].

Відважний, хоробрий, героїчний лицар дуже швидко здобував повагу у військово-політичних колах, популярність у народі, про що свідчать численні пам'ятки середньовічного героїчного епосу. «Пісня про Роланда» характеризує головного героя як сміливого, хороброго та безстрашного лицаря, найвищою чеснотою якого є честь і доблесть. Роланд говорить: «Я не безумець, щоб зганьбити честь свою довіку» [7, с. 307]. Культ фізичної вправності, військового вишколу та лицарської доблесті оспівує «Пісня про мого Сіда»: «І списом ранив мій Сід, вправно орудує мечем, стільки маврів побив – навіть не беріться рахувати» [6, с. 364].

З посиленням ролі християнства у середньовічному суспільстві католицька церква стає активним учасником усіх суспільно-політичних процесів. Папа Римський благословляв королівську владу, санкціонував війни та подекуди сам виступав їх ініціатором. Війна як загроза, як ідея, як найвища мета відчувається і в релігійно-духовній сфері життя людини Середньовіччя. Вже в XI столітті посвята в лицарі проходила за участі католицького духовенства, а у лицарські клятви додавалися нові обітниця – вірно служити Богові, захищати християнську церкву, вдів, сиріт, бідних та обездолених. Фактично у цей період завершується конструювання образу «воїнів Христа» та «борців з невірними» [5]. Ці постулати дуже

часто виправдовували придушення повстань лицарськими загонами, боротьбу з єретиками і у більш глобальних масштабах – хрестові походи.

Синтез християнської релігії та військового мистецтва призвів до появи духовно-лицарських орденів, механізми утворення яких досі достеменно невідомі історичній науці. Чітко зрозуміло одне – спочатку кожен з орденів був чернечим, тобто чисто релігійним чи благодійним, а вже потім він набував рис військової організації та впроваджував для своїх членів військову службу. Ряд вчених вважають це вимогою часу – коли після хрестових походів мусульманська загроза не лише нікуди не зникла, а й продовжувала поширюватися, захисники християнства, якими завжди були лицарі, підсилювали свою діяльність паралельним служінням Богу, і навпаки – ченці, люди Божі, стали на захист своєї віри не лише фігурально, а і буквально – зі зброєю в руках.

На відміну від традиційної військової лицарської служби, яка відбувалася час від часу, члени духовно-лицарських орденів перебували у стані війни та підвищеної бойової готовності постійно та базувалися у найбільш гарячих точках на Близькому Сході та на островах у Середземному морі, займалися підтримкою військових дій хрестоносців, медичним забезпеченням, охороною паломників, тощо [2]. Найбільш чисельні та впливові духовно-лицарські ордени – тамплієри, госпітальєри та ін., вирізнялися високим рівнем організації, військової підготовки, їх члени приймали цілібат та присягали на вірність безпосередньо Папі Римському. Вони зосереджували свою діяльність на перетині східної і західної цивілізації та виступали захисним щитом для християнства.

Отже, війна як політичне явище та як соціальне потрясіння мало дуже великий вплив на середньовічне західноєвропейське суспільство. Насамперед кількість збройних конфліктів у тогочасній Європі була настільки великою, що населення практично постійно перебувало у напруженні та відчутті загрози. Військова тематика проникла в усі сфери життя суспільства – політику, економіку, культуру, релігію. Система

феодалного васалітету була заснована саме на несенні військової служби в обмін на земельне володіння. Врешті, ця система спричинила появу абсолютно нового соціального прошарку – лицарства, яке відіграло значну політичну роль у війнах на європейському континенті, у хрестових походах на Близький Схід та у діяльності духовно-лицарських орденів.

Список використаних джерел:

1. Блок М. Феодалне суспільство. Київ, 2002. 528 с.
2. Висоцька Г.В. Духовно-лицарські ордени в середньовічній Європі. URL: <http://history.chdu.edu.ua/article/view/86204> (дата звернення: 08.02.2024)
3. Дюби Ж. Время соборов. Искусство и общество 980 – 1420 годов. М.: Ладомир, 2002. 379 с.
4. Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада. М.: Прогресс-Академия, 1992. 376 с.
5. Печериця П. Царство небесне здобувається силою. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2021/02/16/павло-печериця-царство-небесне-здобу/> (дата звернення: 10.02.2024).
6. Пісня про мого Сіда. *Історія Західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія*. К.: Либідь, 2005. С. 344 – 406.
7. Пісня про Роланда. *Історія Західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія*. К.: Либідь, 2005. С. 290 – 343.

УДК 340.15

Михайло ВАСИЛЕНКО,

здобувач 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

РЕФОРМА САМОВРЯДУВАННЯ 1892 РОКУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ ТЕОРІЇ

Анотація. Актуальність проведеного дослідження визначається тим, що у 2014 році було прийнято Концепцію реформ місцевого

самоврядування та територіальної організації влади в Україні, наша держава розпочала свій шлях до децентралізації владних повноважень, де збільшилась роль органів місцевого самоврядування та підвищилась можливість самих громадян впливати на політичні процеси, що стосувалися їх безпосередньо. Наша наукова робота покликана досягнути минулий досвід розвитку самоврядування на прикладі реформи 1892 року на території міст Півдня України.

Ключові слова: Децентралізація, реформа, міське самоврядування, державницька теорія, муніципалітет.

Слід зазначити, що через повномасштабне вторгнення Росії в Україну наразі не можлива повноцінна наукова робота з залученням неопублікованих архівних даних, що безумовно є значною частиною наявної джерельної бази. Через окупацію міста Херсона та грабунок Державного архіву Херсонської області нам, на жаль, не доступний величезний масив архівних матеріалів. Тому працюючи над дослідженням, була звернута увага до опублікованої частини джерельних матеріалів. Опубліковані матеріали, у свою чергу, розподілялися на законодавчі та статистичні.

Законодавчі джерела – це юридичні документи, що визначають принципи створення, повноваження та організаційну структуру місцевого самоврядування. До них відносяться «Міське положення 11 червня 1892 року» та ін. [1, с. 430-456].

Друга група джерел – статистичні. Вони включають в себе значний обсяг статистичної та фактичної інформації щодо стану міських управлінь, економіки, даних про населення, а також про кількість та використання земельних ресурсів. які охоплюють різноманітні аспекти муніципальної діяльності та міського господарства.

Історіографія цього дослідження на теренах України має декілька періодів розвитку, зокрема перший період – це час до революції 1917 року. В

цей важкий період формуються основні теоретичні підходи до розуміння формування та функціонування системи самоврядування: самоврядна, до якого приклав руку А. Васильчиков та державна А. Градовського.

А. Градовський зазначав: «Поняття самоврядування є перш за все поняття політичне, яке визначається мірою участі суспільства не тільки в адміністративних справах місцевості, а і в загальнодержавному управлінні» [2, с. 258]. Самоврядування, на його думку, мало забезпечувати державу від нестабільності.

Другий етап пов'язаний з радянським періодом у історії вітчизняної науки.

Про розвиток та функціонування органів самоврядування у Російській імперії відгукувались здебільшого негативно, критикуючи думську систему.

У період 1950-1980 рр. XX ст. проводились дослідження як історії півдня України, так і міського самоврядування. Не зважаючи на значну політичну цензуру та специфічні умови розвитку історичної галузі дослідникам вдалось розкривати проблеми не тільки розвитку Російської імперії, а і зокрема південноукраїнської її частини.

Окрім радянських науковців, варті уваги праці дослідників з числа Української діаспори, зокрема Н. Полонська-Василенко, що наголошувала на історичній приналежності Причорномор'я саме до України [3, с. 116-126]

Третій етап розвитку пов'язаний з розпадом Радянського Союзу та утворенням незалежної України. Це призвело до активного вивчення істориками різних наукових питань, без будь-якої політичної цензури.

Зокрема варто виділити таких дослідників як: О. Коника [4, с. 104-121], робота якого була присвячена діяльності Державної Думи Російської імперії, і цікава тим, що на її основі вдалося підрахувати кількісний склад депутатів від муніципалітетів Південної України, О. Данильченка [5, с. 3-28], який досліджував етнічну складову Півдня України та міжнародні зв'язки жителів регіону та О. Черемісіна [6, с. 32-396], який займався вирішенням питань законодавчої бази, бюджетної політики, господарства, соціального

життя міського населення та індустріалізації у контексті самоврядних органів Півдня України кінця XVIII – поч. XX ст.

Розробки періоду Незалежності пов'язані з трендом переосмислення історії України та глибинними пошуками історії українського державотворення. У цей період історію самоврядування було розділено на періоди: 1785-1870 рр. та 1870-1917 рр.

Державницька теорія місцевого самоврядування – це теорія, яка визнає державу як основний суб'єкт місцевого самоврядування. Одним із перших хто звернув свою увагу на самоврядні органи був французький політичний філософ та юрист Алексі де Токвіль. Він розглядав місцеве самоврядування як засіб для захисту від централізованої влади та збереження політичної свободи. Його праця стала класичним джерелом для вивчення місцевого самоврядування та демократії в цілому[7, С.135].

Концепція місцевого самоврядування розвивалася в різних напрямках. Державницька теорія розглядає місцеве самоврядування як один зі способів державного управління на місцях. У цьому підході місцеве самоврядування розглядається як форма децентралізації влади на місцевому рівні, відмінною від громадянської концепції. Згідно з цим підходом, місцеві органи вбачаються як агенти держави, що виражають її волю через виборні органи.

Після реформи самоврядування у 1870 році, яка проводилась з позиції самоврядної теорії міського самоврядування, що призвело до певного послаблення адміністративного контролю з боку держави, але і не до повноцінної автономії органів самоврядування. Крім того зберігалось протистояння між державними органами та самоврядуванням земств та міст. Саме через цю непослідовність реформа не була успішною та злагодженою в діяльності міських управ та дум, і вже в 1892 році з'явиться «контрреформа», яка спробує змінити ситуацію з місцевим самоврядуванням.

Робота над помилками почалася ще в 80-х рр. XIX ст. та значно посилилась після затвердження у 1890 році Земського положення. Запровадження міського положення 1892 року відбувалось поступово.

До міського самоврядування згідно з Положенням 1892 року відносились Міська дума та Міська управа. Голова міської думи та гласні обирались строком на 4 роки. Кількість гласних залежала від числа виборців. Натомість управа складалась з міського голови та двох членів.

Губернатор у встановленому порядку затверджував обов'язкові для містян постанови та видавав їх. Окрім цього міські очільники та їх помічники вважались державними службовцями.

До виборців допускалися як фізичні так і юридичні особи, постанови що урегульовували порядок міських депутатів збільшували контроль з боку держави, у порівнянні з Положенням 1870 року. Значних змін зазнав майновий ценз, котрий був значно підвищений, що призвело до скорочення кількості виборців у 2-3, а інколи і до 5-10 разів.

Реформа 1892 року позбавила виборних прав дрібну буржуазію, натомість посилила позиції власників нерухомості. На Півдні України спостерігалась тенденція втрати зацікавленості місцевими локальною політикою – що призводило до втрати авторитету муніципальною владою. Згідно статистики лише у м. Миколаєві за період 1873-1896 років накопичились 60 заяв про відмову брати участь у виборах[6, с.247].

За постановами Положення 1892 року посилюється відповідальність за прийняті рішення з боку міських дум. Це можна трактувати бажанням держави активніше контролювати самоврядування.

У результаті реформи, фінансова самостійність міст була значно обмежена. Права дум у питанні формування бюджету були обмежені. Присутствіє з міських справ, що виконувало по суті функції адміністративного нагляду, мало право вносити зміни в бюджетну політику міста, зокрема – збільшувати обсяг витрат і прибутків. Варто зазначити, що законодавство дореформеного періоду не дозволяло такого втручання. Повноваження казенних палат як основного органу фінансового управління в губерніях також значно розширилися. Реформи 1880-90-х років змінили їх

функції з виключно облікових на обліково-податкові, що обмежило самостійність самоврядування.

Органи самоврядування, за законом, не могли не приймати внесені Присутствієм зміни. Однак на законодавчому рівні процес розгляду бюджетних питань ускладнювався бюрократичними процедурами, які займали кілька місяців і не гарантували повної фінансової самостійності. На затвердження кошторисів необхідно було отримати згоду губернаторів. Такий бюрократичний підхід до процесу формування бюджетів спричинив його повільність та формалізм.

Права міських органів самоврядування у справі оподаткування не були досконалими навіть за Положенням 1870 року, хоча держава згідно з Положенням встановлювала тільки основні податки, а решта питань залишилася на розсуд муніципалітетів [8, с. 820–839]. А у 1892 році вже відмовились від такого підходу на користь більш складової системи. З цього моменту муніципальні податки встановлювалися за поданням місцевих органів влади адміністративним установам губернії, які згодом надсилали документи до Міністерства внутрішніх справ для узгодження з Міністерством фінансів, окрім цього тільки губернатори мали право звільнити містян від оцінного податку.

Таким чином можна зробити висновок, що реформа 1892 року призвела до значного посилення адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, в порівнянні з Положенням 1870 року. Це явище можна розглядати як бачення царською владою органів самоврядування у ролі найнижчої ланки державної влади, що вказує на домінування в цей час найнижчої ланки державної влади, що вказує на домінування в цей час державницької теорії самоврядування. Безумовно, реформа призвела до збільшення контролю над органами самоврядування з боку держави, що призвело до їх функціонування у визначених адміністрацією рамках.

Розвиток та функціонування органів міського самоврядування на території Російської імперії, зокрема і на Півдні України, при погляді на них

через призму державницької теорії показало досить неоднозначні результати. Як можна побачити, реформи проведені і в 1870 році так і в 1892 році є продовженням державної політики та спробою впливу на становище міста з боку держави. Зокрема різниця між тими чи іншими реформами у сфері міського самоврядування визначалась у більшому чи меншому тиску державної адміністрації на органи самоврядування, однак про автономність та незалежність останніх – говорити не доводиться. В цілому ж як і «ліберальна» реформа 1870 року так і «контрреформа» 1892 року були відображенням політичної ситуації на момент їх провадження у імперії, що у свою чергу ще раз підтверджує залежність міського управління російської імперії від влади, а значить і функціонування його у межах державницької теорії самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Городовое положение 11 июня 1892 г. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. СПб: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1893. Т. XII. С. 430–456
2. Градовский А. Д. Начала русского государственного права: собрание сочинений. СПб.: Типо-литогр. М. П. Фроловой, 1904. Т. 9. Ч. 3. 628 с.
3. Полонська-Василенко Н. Д. Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734–1775). Мюнхен: Український вільний університет, 1960. Ч. 2. Заселення Новоросійської губернії.
4. Коник О. О. Депутати Державної Думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.): монографія. ред. С. І. Світленко. Дніпропетровськ: Герда, 2013. 454 с.
5. Данильченко О. П. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. XX ст. Київ, 1993. С. 59

6. Черемісін О. В. Міське самоврядування на Півдні України в 1785–1917 рр. Херсон: «Олді-плюс», 2017. 581 с.

7. Стешенко Л. С. Витоки державницької теорії місцевого. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 31. С. 133–146

8. Городовое положение 16 июня 1870 г. Полное собрание законов Российской империи. СПб.: Тип. 2 отд. Е. И. В. Канцелярии, 1873. Собр. 2. Т. XXXXV. Отд. 1. С. 820–839

УДК: 94 (620)

Дар'я ВДОВИЧЕНКО,

здобувачка 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

МААТ ТА ОБРАЗ СВІТУ У ЄГИПЕТСЬКИХ КОСМОЛОГІЧНИХ ВІРУВАННЯХ

***Анотація.** Стаття розглядає концепцію «маат» в єгипетській культурі і релігії, її вплив на вірування, космологію та сприйняття часу. З'ясовуються ролі фараонів, богів і природних явищ у підтримці маату та стабільності всесвіту.*

***Ключові слова:** маат, єгипетська культура, релігія, космологія, час, фараон.*

У світі, де культурні та релігійні традиції мають значний вплив на сприйняття суспільства, розуміння концепції «маат» в давньоєгипетській культурі стає ключовим для аналізу її впливу на сучасні переконання та цінності. Актуальність даної статті зумовлена потребою розуміти історичні та культурні аспекти давнього Єгипту, а також їхній вплив на формування сучасного світогляду. Розкриття поняття «маат» дозволяє краще зрозуміти основні принципи, що лежать в основі єгипетської культури та релігії, які мають значний інтерес для дослідження в сучасному контексті.

Крім того, аналіз маату в контексті соціального та політичного устрою стародавнього Єгипту дозволяє нам розуміти роль та функції фараона як гаранта підтримки цього порядку і співтворця стабільності в суспільстві. Це має важливе значення для тих, хто цікавиться історією політичних систем та механізмами влади.

Розуміння впливу природних явищ на культурні та релігійні вірування давнього Єгипту надає можливість краще зрозуміти, як людство сприймало світ довкола себе та взаємодіяло з ним у стародавні часи. Це розширює нашу культурну та історичну свідомість, а також допомагає нам в контексті сучасних екологічних проблем краще зрозуміти значення природних явищ для формування світогляду людства.

Отже, маат, як поняття, є одним із найбільш визначних і цікавих аспектів давньоєгипетської культури та релігії. Єгипетське слово, що часто передається як маат або ма'ат, означає фундаментальний порядок всесвіту в єгипетських віруваннях. Встановлений при створенні світу, маат відрізняє світ від хаосу, що передував і оточував його. Маат охоплює як належну поведінку людей, так і нормальне функціонування сил природи, які роблять життя і добробут можливими. Оскільки дії богів керують природними силами, а міфи виражають ці дії, єгипетська міфологія представляє належне функціонування світу і підтримку самого життя.

Для єгиптян найважливішою людиною, що підтримує маат, є фараон. У міфах фараон є сином різних божеств. Як такий, він є їхнім призначеним представником, зобов'язаним підтримувати порядок у людському суспільстві так само, як вони це роблять у природі, і продовжувати ритуали, які підтримують їх і їхню діяльність [1, с. 146].

За єгипетськими віруваннями, безлад, що передує впорядкованому світу, існує за межами світу як безмежний простір безформної води, уособлений богом Нун. Земля, уособлена богом Гебом, являє собою плаский шматок суші, над яким здіймається небо, зазвичай представлене богинею Нут. Їх розділяє уособлення повітря – Шу. Вважається, що бог

сонця Ра подорожує по небу, по тілу Нут, оживляючи світ своїм світлом. Вночі Ра переходить за західний горизонт у Дуат, таємничу область, що межує з безформною Нун. На світанку він виходить з Дуату на східному горизонті [2, с. 3-7].

Природа неба і місцезнаходження Дуату не визначені. Єгипетські тексти по-різному описують нічне сонце як таке, що подорожує під землею і всередині тіла Нут. На нашу думку, ці пояснення руху сонця є несхожими, але співіснуючими ідеями. Нут являє собою видиму поверхню вод Нун, на якій плавають зірки. Сонце, таким чином, пливе по воді по колу, щоночі заходячи за горизонт, щоб досягти неба, яке вигинається під перевернутою землею Дуат.

Родючі землі долини Нілу (Верхній Єгипет) і Дельти (Нижній Єгипет) лежать в центрі світу в єгипетській космології. За ними – безплідні пустелі, які асоціюються з хаосом, що лежить за межами світу. Десь за ними – горизонт, ахет. Там дві гори, на сході та заході, позначають місця, де сонце входить і виходить з Дуату.

Іноземні народи в єгипетській ідеології асоціюються з ворожими пустелями. Ворожі іноземці, так само, як правило, об'єднуються з «дев'ятьма луками», людьми, які загрожують фараонському правлінню і стабільності маат, хоча народи, союзні або підвладні Єгипту, можуть розглядатися більш позитивно [3, с. 155-156]. З цих причин події в єгипетській міфології рідко відбуваються на чужих землях. Хоча деякі історії стосуються неба або Дуату, сам Єгипет зазвичай є ареною дій богів. Часто навіть міфи, дія яких відбувається в Єгипті, здаються такими, що відбуваються на площині існування, відокремленій від тієї, яку населяють живі люди, хоча в інших історіях люди і боги взаємодіють. У будь-якому випадку, єгипетські боги глибоко прив'язані до своєї рідної землі.

Бачення часу єгиптянами формувалося під впливом навколишнього середовища. Щодня сонце сходило і заходило, приносячи світло на землю і регулюючи людську діяльність. Щороку Ніл розливався, відновлюючи

родючість ґрунту і дозволяючи вести високопродуктивне сільське господарство, яке підтримувало єгипетську цивілізацію. Ці періодичні події надихнули єгиптян бачити весь час як серію повторюваних закономірностей, що регулюються маат, оновлюючи богів і всесвіт. Хоча єгиптяни визнавали, що різні історичні епохи відрізняються своїми особливостями, міфічні закономірності домінують у єгипетському сприйнятті історії.

Багато єгипетських історій про богів характеризуються як такі, що відбувалися в первісні часи, коли боги були явлені на землі і правили нею. Після цього, вірили єгиптяни, влада на землі перейшла до людей-фараонів [1, с. 85]. Ця первісна епоха, здається, передувала початку сонячної подорожі і повторюваним закономірностям сучасного світу. На іншому кінці часу – кінець циклів і розпад світу. Оскільки ці віддалені періоди піддаються лінійній оповіді краще, ніж цикли сьогодення, можна вважати їх єдиними періодами, в яких відбуваються справжні міфи. Проте, до певної міри, циклічний аспект часу був присутній і в міфічному минулому. Єгиптяни вважали, що навіть історії, які відбувалися в той час, були вічно правдивими. Міфи ставали реальністю щоразу, коли відбувалися події, з якими вони були пов'язані. Ці події відзначалися ритуалами, які часто нагадували міфи. Ритуал дозволяв часу періодично повертатися в міфічне минуле і відновлювати життя у всесвіті.

Підводячи підсумки можна зазначити, що концепція «маат» відіграє важливу роль у розумінні давньоєгипетської культури та релігії. Вона не лише визначала порядок всесвіту в єгипетських віруваннях, але й впливала на всі сфери життя – від поведінки людей до функціонування природних сил. Роль фараона як особи, яка маат підтримує, підкреслює його значення як представника божеств і гаранта стабільності в суспільстві.

Подальше розглядання космологічних аспектів, таких як розташування Дуату та природа неба, доповнює наше розуміння

культурних вірувань давнього Єгипту та їхнього впливу на спосіб мислення і життя єгиптян.

Нарешті, аналіз сприйняття часу та історичних подій у контексті міфології підкреслює важливість міфів як способу розуміння світу та регуляції життя в стародавньому Єгипті.

У цілому, розгляд маат та інших аспектів давньоєгипетської культури і релігії допомагає нам краще зрозуміти не лише історичну спадщину цієї цивілізації, але й її вплив на формування сучасного світогляду.

Список використаних джерел:

1. Пінч Дж. Egyptian mythology: a guide to the gods, goddesses, and traditions of ancient Egypt. Нью-Йорк : New York: Oxford University Press, 2004. 257 р.
2. Аллен Дж. П. Genesis in Egypt: the philosophy of ancient egyptian creation accounts. Нью-Хейвен, Коннектикут : Yale Egyptological Studies 2, 1988. 117 р.
3. О'Коннор Д. Egypt's view of 'others. *Never had the like occurred*. Лондон, 2003. Р. 155 – 185.

УДК 94

Тетяна ГАВРИЛЮК,

здобувачка 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

РОЛЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ФОРМУВАННІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ДЕРЖАВИ В ЄВРОПІ

Анотація. У статті розглянуто роль католицької церкви в середньовічній Європі. Формування католицької церкви в Європі.

Ключові слова: католицька церква, середньовіччя, Європа.

Актуальність даної статті полягає в усвідомленні ролі католицької церкви в історії формування середньовічних держав в Європі має важливе значення для розуміння політичних, соціальних та культурних динамік того часу. Запровадження християнства та консолідація влади церкви не лише вплинули на суспільний лад, а й сформували основи територіальних структур, законодавства та культурного обміну. В контексті сучасного світу, де релігійні аспекти все ще впливають на політичні рішення та суспільний порядок, розгляд цієї теми має особливу актуальність для розуміння взаємозв'язку між релігією та державністю.

Мета статті полягає в дослідженні та аналізі ролі, яку відігравала Католицька Церква у формуванні середньовічних держав в Європі. Вивчення історичних джерел та досліджень з питань взаємодії між церквою та політичною владою у середньовіччі. Аналіз впливу християнства на формування політичних інститутів та територіальних структур у середньовічній Європі. Визначення ролі церковних установ у забезпеченні соціального порядку, моральних цінностей та правової системи середньовічного суспільства. Оцінка впливу Католицької Церкви на розвиток культури, освіти та науки у середньовіччі. Врахування релігійного контексту у формуванні середньовічних державних структур та міждержавних відносин.

Середньовіччя, яке тривало приблизно від V до XV століття, визначалося не тільки розвитком культури, науки і мистецтва, але й тісним взаємозв'язком між релігією та політикою. В Європі цим часом головною релігійною силою була католицька церква, і її роль у формуванні середньовічних держав була визначальною.

Католицька церква в середньовіччі виступала не лише як духовний центр, а й як важливий політичний фактор. Монархи та інші правителі шукали підтримку церкви для утвердження своєї легітимності. Коронації відбувались за участю церковних діячів, що надавало правителям

своєрідний божественний герб, а також відображало владу церкви над світськими подіями. [2, с.6-9]

Феодальна система була важливим політичним та економічним структурним елементом середньовіччя. Католицька церква успішно вплітала себе в цю систему, надаючи їй релігійний санкції. Духовенство володіло великими земельними наділами, а єпископи та архієпископи виступали невід'ємною частиною феодальної ієрархії, поряд з королями та лордами.

Католицька церква також грала ключову роль у збереженні та розвитку культури та освіти в середньовіччі. Монастирі та університети, які контролювалися церквою, стали центрами знань. Монахи зберігали та копіювали рукописи, вивчали античні традиції та філософію, що сприяло розвитку європейської інтелектуальної спадщини.

Церква також впливала на соціальні відносини в середньовіччі, встановлюючи моральні та етичні норми. Католицька церква регулювала шлюби, визначала правила спадкування та розподілу майна, що впливало на формування соціальної структури середньовічного суспільства.

Церква часто виступала посередником у політичних конфліктах та консолідатором об'єднаних угод між державами. Папські булли та церковні синоди надавали можливість церкві впливати на рішення, прийняті національними урядами. [1, с.4-20]

Католицька церква також відігравала важливу роль у збереженні релігійної єдності в середньовіччі. Становлення християнського світу під її патронатом дозволяло уникнути значних релігійних конфліктів, забезпечуючи певний ступінь стабільності та єднання в середньовічних державах.

Католицька церква ініціювала Хрестові походи – важливий етап в історії середньовіччя. Вони не лише відображали релігійні переконання та імперські амбіції, але й сприяли взаємодії різних культур та цивілізацій, розширюючи горизонти середньовічного світу.

Папство в середньовіччі визначало свою владу не лише духовною, а й світською. Папи виступали як важливі політичні гравці, взаємодіючи з різними монархами та імператорами. Їхні булли мали значний вплив на події в середньовічній Європі, формуючи політичний ландшафт. [4, с.10-15]

Католицька церква забезпечувала культурну інтеграцію, об'єднуючи різні національності та регіони під єдністю християнства. Її вплив не тільки зміцнював ідентичність середньовічного суспільства, але й забезпечував збереження та розвиток античної та християнської культури.

Наслідки реформації та Великої шизми привели до кризи владарювання церкви, що позначилося на політичній сцені. Однак сама криза стимулювала переосмислення та реформування церковних структур, що мало важливий вплив на політичну організацію європейських держав.

У цілому, католицька церква утілювала складну інтеракцію релігії та політики в середньовіччі, визначаючи основи суспільства та формуючи подальший розвиток державницької історії Європи. Її вплив перейшов далеко за межі духовної сфери, залишаючи невід'ємний слід на всіх сферах життя середньовічного суспільства. [5, с.40]

Хоча католицька церква і відігравала значущу роль у збереженні культурної єдності, вона також сприяла розвитку національних ідентичностей. Місцеві церковні інституції та обряди вносили свій внесок у формування національних традицій, визначаючи особливості культури та способу життя в різних регіонах Європи.

Католицька церква також відігравала роль у взаємодії із світовими цивілізаціями через місіонерську діяльність. Місіонери поширювали християнство та європейську культуру у різних куточках світу, що сприяло обміну знань та розвитку міжнаціональних відносин.

Період реформації і контрреформації в середньовіччі також відіграв важливу роль у внутрішніх змінах церковної структури та її взаємодії з

державною владою. Це викликало переосмислення влади та внутрішню динаміку церкви, що вплинуло на подальший розвиток держав. [3, с.7-13]

З часом, заходили зміни в сприйнятті влади і ролі церкви в суспільстві. Ідеї просвітництва та розвиток наукового мислення послабили церковний контроль над різними сферами життя, сприяючи розвитку сучасної державності.

Роль католицької церкви у формуванні середньовічної держави в Європі залишається значущою для розуміння історії та культурного розвитку континенту. Її внесок став основою для подальшого формування модерної європейської ідентичності та державності.

В історії Європи католицька церква відіграла складну та неоднозначну роль, визначаючи особливості розвитку середньовічних держав. Її вплив був важливим фактором, що визначав культурні, соціальні та політичні зміни в той період і залишився важливою складовою спадщини Європи.

Тривале вплив католицької церкви на формування середньовічної держави також проявляється в релігійних святах та обрядах, які збереглися в сучасних європейських культурах. Святкування християнських свят, зокрема Різдва та Великодня, зберегло свою важливість та сприяє збереженню культурної та релігійної спадщини. [6, с.23-28]

Церковна підтримка мистецтва та архітектури була важливою для розвитку середньовічної культури. Катедрали, монастирі та інші церковні споруди стали не лише символами релігійності, але й шедеврами архітектури, які продовжують захоплювати своєю красою та величчю.

Церковне право, викладене католицькою церквою, вплинуло на формування європейської правової системи. Принципи правосуддя, які мали своє коріння в канонічному праві, визначали юридичні стандарти та принципи справедливості в середньовічному суспільстві.

Незважаючи на відомі конфлікти між церквою та наукою, католицька церква також внесла свій внесок у розвиток освіти та наукових

досліджень. Монастирські школи стали центрами освіти, а вчені-духівники активно займалися дослідженням різних галузей знань.

Сучасна Європа залишається унікальним синтезом релігійної спадщини та секулярної державності. Взаємодія церкви та держави, яка почалася у середньовіччі, сформувала особливий підхід до релігії та політики в сучасному європейському суспільстві.

Висновки. Католицька Церква відігравала надзвичайно важливу роль у становленні та розвитку середньовічних держав на теренах Європи. Її вплив на політичну, соціальну та культурну сфери життя був неоціненним. Церква виступала як не лише духовний, але й політичний та правовий авторитет, впливаючи на формування законодавства, моральних цінностей, освіти та культури.

Наприкінці середньовіччя Католицька Церква стала однією з найвпливовіших інституцій у Європі, зберігаючи свій авторитет у багатьох сферах життя. Її вплив на формування середньовічних держав був надзвичайно значущим і залишився помітним в історії Європи до сьогодні. Розуміння цієї ролі допомагає краще зрозуміти не лише минуле, а й сучасні взаємовідносини між церквою та державою, а також значення релігії у формуванні суспільства та культури.

Список використаних джерел:

1. R.W. Southern, "The Making of the Middle Ages" - Yale University Press, 1961, 288 p.
2. Joseph Strayer, "On the Medieval Origins of the Modern State" - Princeton University Press, 2005, 114 p.
3. Brian Tierney, "The Crisis of Church and State, 1050-1300" - University of Toronto Press, 1988, 212 p.
4. Christopher Brooke, "The Medieval Idea of Marriage" - Clarendon Press, 1994, 325 p.

5. Jean Delumeau, “Catholicism between Luther and Voltaire” - Burns & Oates, 1977, 294 p.

6. Eamon Duffy, “The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400-1580” - Yale University Press, 2005, 654 p.

УДК 94

Олена ГАЛІЦЬКА, здобувачка магістратури І курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Бойков О., к.іст.н., доцент

ПРАЦІ А. ШЕПТИЦЬКОГО ПРО ЗАГРОЗИ КОМУНІЗМУ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

***Анотація.** У роботі розглянуто здобутки митрополита Андрея Шептицького, його роль у політичному, громадському та культурно-освітньому житті українців. Досліджено особливості праць А. Шептицького, присвячених комунізму та загрозам, які він ніс європейським цивілізаціям. Зроблено висновок, що праці Митрополита, які розкривають загрози комунізму для цивілізованого суспільства, потребують висвітлення у шкільному курсі, як і віддзеркалення його постаті та ролі у різних сферах суспільного життя українського народу.*

***Ключові слова:** митрополит А. Шептицький, історія України, підручник, релігійна діяльність, комунізм, національно-політична діяльність.*

Актуальність. Митрополит Андрей Шептицький – це одна з найвпливовіших постатей в історії західноукраїнських земель першої половини ХХ століття. Він активно долучався до громадського, політичного та культурно-освітнього життя українців Галичини першої

половини ХХ ст. Душпастирська діяльність Андрея Шептицького була присвячена залученню прихожан до життя з Богом [1, с. 221]. Як патріот, він намагався допомогти українцям у їхніх прагненнях до створення власної держави, матеріально та духовно підтримував діяльність освітніх, наукових, економічних товариств та молодіжних організацій, серед яких «Просвіта», Наукове товариство ім. Шевченка, «Рідна школа», «Сільський Господар», «Пласт» та інші. Окрім того, Митрополит підтримував талановиту молодь, опікувався нужденними, організовував гімназії, школи, сиротинці, охоронки, тобто дитячі садки, а також став засновником першого на Галичині вітчизняного вищого духовного навчального закладу – Богословської Академії.

Досить ґрунтовним був науково-публіцистичний доробок митрополита. Значну роль у духовній спадщині Андрея Шептицького займають Пастирські Послання, що мали слугувати морально-етичними та релігійними настановами майбутнім поколінням українців [2]. Водночас Шептицький був активним громадським і політичним діячем, який, виходячи з власних переконань та спостерігаючи методи реалізації більшовиків у радянській Україні, чітко усвідомлював небезпеку ідеологічного впливу комунізму, зокрема в російському варіанті.

При написанні статті використано праці самого А. Шептицького, зокрема: «Слово до української молоді», «Осторога перед загрозою комунізму» та «Пастирські послання 1899-1914 рр.», а також наукові доробки А.Ф. Медведовської, В.С. Власова тощо, де висвітлюється позиція митрополита щодо комуністичних ідей та аналіз причин такої позиції.

Погляди А.Шептицького на поширення комуністичних ідей. У своїх посланнях А. Шептицький як духовний пастир давав українцям важливі поради та висловлював свої погляди щодо подій, які відбувалися у той час. Так, його відношення до «лівих сил», тобто соціалістів та комуністів було вельми негативним [3]. Головною причиною вважалося те,

що вони були ворожими християнству. У своїй концептуальній статті «Наша програма» митрополит зауважував: «Боїмося безбожної науки, – зовсім противної науці Христа. Боїмося науки соціалістів, – тих, що підкопують основи християнської родини, – що не признають приватної власності, а релігію вважають приватною справою кожної людини зокрема» [4, с. 22].

У праці «Осторога перед загрозою комунізму» [5], яка побачила світ у 1936 році, уже у вступі А. Шептицький подає комунізм як ідеологію зради – зради Церкви, рідного народу та всіх убогих, пригноблених та скривджених у цьому світі: «Хто помагає комуністам у їх роботі, навіть чисто політичній, зраджує Церкву». У першій частині цього послання А. Шептицький докладно з'ясовує антихристиянську сутність комунізму: «Большевики, – пише Андрей Шептицький, – мають за найголовнішу засаду знищення Церкви»; «Комуністи є безбожниками та в їх програмі нема точки, в якій би були щирішими, як у тій одній: у боротьбі проти Бога» [4, с. 223].

Нищівній критиці піддає А. Шептицький також ідею комуністичного вчення про те, що відносини між людьми побудовані на протистоянні між класами. У цьому контексті варте уваги пастирське послання «Про переслідування християнської віри в Радянській Україні, Білорусії, Росії», у якому Митрополит осуджує таку ідею комуністів: «Горстка злочинців, що завдяки дивним обставинам змогла захопити в свої руки всяку владу в Москві, поставила собі задачу боротися проти Бога, проти людської совісті й усього того, що є якою-небудь благороднішою чи вищою ідеєю. [...] у кожне село впроваджували зародки ненависти молодших зглядом старших, убогих зглядом богатших, нищили нарід матеріально і морально...» [4, с. 224].

Як бачимо, впродовж усього життя Андрей Шептицький був виразним антисоціалістом та антикомуністом, він розумів, що всі ліві ідеології є ворожими християнству, вони загрожують вільному

державному життю народів та експлуатують людську працю. В основі його суспільно-політичних поглядів знаходився патріотизм як глибоко християнське почуття. На думку митрополита, національне почуття та патріотизм ні в якому разі не повинні переростати у національну ненависть та шовінізм [2, с. 107].

Відображення громадсько-політичної ролі А. Шептицького у шкільному курсі.

Вивчення діяльності А. Шептицького та його суспільно-політичних поглядів є досить важливим елементом не лише для професійних істориків, але й для громадського простору в Україні, особливо у східних регіонах. Покликання до його праць, що висвітлюють загрозу реалізації комуністичної ідеї в політиці більшовиків повинні більш глибоко розглядатися у шкільному курсі історії України. Адже у сучасних умовах включення поглядів митрополита та його праць у шкільний курс історії України допоможе учням зрозуміти історичні процеси, пов'язані з комуністичною ідеологією, а також їх вплив на сучасність, зокрема на озвучені ідеологічні причини російської агресії проти України. Окрім того, науково-публіцистична спадщина А. Шептицького є надзвичайно цінним матеріалом для патріотичного виховання молодого свідомого покоління українців.

Варто зауважити, що висвітлення особистості, ролі та праць Андрея Шептицького у шкільному курсі історії України є недостатнім. Було з'ясовано, що у більшості підручників історії, які вийшли друком до 2009-2010 рр. цій постаті відведено дуже мало уваги, зазвичай декілька рядків у розділі «Західноукраїнські землі у міжвоєнний період». У цих підручниках його постать розглядається у декількох словах, його роль зводиться до розвитку греко-католицької церкви та її розбудови, а про праці Митрополита взагалі не згадується.

Проте, проаналізувавши підручники історії України для 9 класу, що вийшли друком після 2010 року, бачимо, що у них постать Андрея

Шептицького та його роль розглядаються ширше, подається більше відомостей про особистість митрополита та його діяльність. До прикладу, у підручнику історії України для 9 класу за редакцією В.С. Власова [6, с. 265-268], бачимо, що автор приділив значну увагу розгляду постаті митрополита Української греко-католицької церкви А. Шептицького та впливу української греко-католицької церкви на формування національної свідомості населення західноукраїнських земель. В.С. Власов досить детально висвітлює особливості діяльності митрополита, навіть окремо виносить підпункт «Якою була роль митрополита Андрея Шептицького в поживленні національного життя в західноукраїнських землях». Окрім того, у підручнику подано уривок книги А. Шептицького «За єдність святої віри, церкви і нації» та джерела про впливовість та авторитет митрополита.

Отже, з огляду на все вищезазначене, можемо підсумувати, що Андрей Шептицький був не лише патріотом, але й досить послідовним і принциповим захисником національно-духовних цінностей. Розуміючи популістські гасла більшовицьких лідерів, він засуджував усі ліві ідеології, як і нацизм, вважав їх ворожими християнству та такими, що загрожують вільному державному життю народів й експлуатують людську працю. Його праці, зокрема «Наша програма», «Осторога перед загрозою комунізму», «Про переслідування християнської віри в Радянській Україні, Білорусії, Росії» та ін., віддзеркалюють негативні погляди митрополита на комунізм та мають велике значення для вивчення історії України в шкільних курсах. Досліджено, що історична постать митрополита, його роль у суспільно-політичному і громадському житті, його праці не завжди знаходять належного висвітлення у шкільних підручниках. Вважаємо, що потрібно у шкільному курсі історії України більше уваги приділити відомостям про історичну роль Андрея Шептицького, його діяльність та розглядати послання митрополита, що репрезентують його думки й погляди, в тому числі й щодо загроз комунізму.

Список використаних джерел:

1. Медведовська А. Ф. Образ митрополита А. Шептицького в сучасній суспільній думці України. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті*: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2013. С. 221-228.
2. Цяпута М. Митрополит Андрей Шептицький в громадсько-політичному та освітньому житті Галичини першої половини ХХ століття. <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11325/1/Tsiaputa.pdf> (дата звернення: 14.12.2023).
3. Пастирське послання Митрополита Андрея До Української Молоді. <https://sheptytsky.com.ua/do-ukrayinskoyi-molodi/> (дата звернення: 14.12.2023).
4. Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр. Львів: Видавничий відділ «Артос» Фундації «Андрей», 2007. Т. 1. 1014 с.
5. Осторога Андрея Шептицького перед загрозою комунізму. https://shron3.chtyvo.org.ua/Sheptytskyi_Andrei/Ostoroha_pered_zahrozoiu_komunizmu.pdf? (дата звернення: 14.12.2023).
6. Власов В.С. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Літера ЛТД, 2017. 304 с.

УДК 904

Олександр ГЛУШЕНКО,
здобувач магістратури 1 курсу освітньої програми «Публічна історія»
Поморського університету, м. Слупськ, Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького

НЕЗАКОННІ РОЗКОПКИ ТА ТОРГІВЛЯ АРТЕФАКТАМИ

***Анотація.** Стаття присвячена проблемі незаконних розкопок, що загрожують збереженню культурної спадщини. Розглядаються заходи, що вживаються світовою спільнотою та їх ефективність.*

Ключові слова: археологічні розкопки, ЮНЕСКО, культурна спадщина

Вступ. Незаконні розкопки продовжують залишатися серйозною загрозою для збереження культурної спадщини, особливо у 2024 році. *Актуальність теми.* Щодня наша культурна спадщина піддається нападкам, а цінні артефакти, які мають велике історичне значення, стають предметом нелегальної торгівлі на чорному ринку. Це створює загрозу для збереження нашої спільної історії та відображення культурного різноманіття.

Наукові методи. За допомогою методів соціологічного та етнографічного дослідження було досліджено аналіз соціальних факторів, що впливають на незаконні розкопки та торгівлю артефактами. Методи правового аналізу та аналізу археологічних джерел забезпечили вивчення національного та міжнародного законодавства стосовно захисту культурної спадщини; для розробки методики виявлення гарячих точок незаконних розкопок та торгівлі артефактами було використано методи географічного дослідження.

Гіпотеза. Посилення заходів контролю та міжнародного співробітництва у сфері протидії незаконним розкопкам та торгівлі артефактами сприятиме зменшенню обсягів цих злочинних практик та збереженню культурної спадщини для майбутніх поколінь.

Результати дослідження. За п'ятдесят років існування Конвенції ЮНЕСКО зробила свій внесок у підвищення обізнаності громадськості щодо загрози незаконного обігу. Вона також допомогла країнам-підписантам, яких зараз налічується 140, розробити закони та запобіжні заходи, а також заохотила поверненню незаконно переміщеної власності.

Однак у той час як законодавство стало суворішим, громадська обізнаність зросла, а системи моніторингу, відстеження та ідентифікації

робіт покращилися, проте, і кількість торговців людьми і старожитностями також збільшилася в рази, як і їх ефективність і майстерність.

Висновки. Отже, визначено, що країни, які активно співпрацюють та впроваджують спільні стратегії боротьби з цими явищами, зазнають меншої кількості втрат культурної спадщини та меншого фінансування незаконних груп. Це свідчить про те, що координація зусиль на міжнародному рівні є ключовим елементом успішної протидії цим злочинним практикам.

Список використаних джерел:

1. A. Writing Museums and police in Europe join forces to fight illicit trade in artefacts [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://projects.research-and-innovation.ec.europa.eu/en/horizon-magazine/museums-and-police-europe-join-forces-fight-illicit-trade-artefacts>
2. J. Blake International Cultural Heritage Law. // Blake J. // Cultural Heritage: Illicit Excavation, Theft, and Trafficking #2. Oxford Scholarship Online, 2015.

УДК 94 (477)

Яна ДЕМБРОВСЬКА,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНО-ТАТАРСЬКИХ ВІДНОСИН ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ У ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ

***Анотація.** Стаття розглядає проблеми відображення міжетнічних відносин у шкільному курсі історії, зосереджуючись на взаємовідносинах українців із Кримським ханством. Сприйняття інших етносів часто відбувається через призму історичних знань та уявлень, які формуються у*

шкільному віці. Висвітлено необхідність окремого дослідження соціальної складової україно-татарських взаємин, що дозволяє відмовитися від стереотипного уявлення про відносини між етносами в минулому.

Ключові слова: *українці, татари, козаки, кримський хан, шкільний курс історії, підручники.*

Дослідження міжетнічних відносин у шкільному курсі історії має велике значення у сучасному світі, оскільки відбиття минулих подій може вплинути на формування уявлень та ставлення до інших народів та культур. Зокрема, розуміння взаємин українців із Кримським ханством допомагає розкрити складні аспекти історії та культури цих регіонів, а також сприяє розвитку толерантності та взаєморозуміння в сучасному суспільстві. Враховуючи актуальні події та конфлікти в регіоні, об'єктивне та комплексне вивчення міжетнічних відносин є надзвичайно важливим для формування громадянського суспільства, збереження історичної пам'яті та запобігання міжетнічним конфліктам.

У статті поставлено за мету охарактеризувати історичні особливості україно-татарських відносин та дослідити впровадження отриманих даних у шкільний курс історії.

Насамперед, слід відзначити, що науковий інтерес до XVIII століття виник у зв'язку зі значним збільшенням у цей період слов'янського населення на землях, що перебували під владою Османської імперії та Кримського ханства (Північне Причорномор'я, Кримський півострів, басейн Дунаю, Кубань тощо) [1]. Перша половина XVIII характеризується погіршенням відносин російської влади одразу з двома впливовими козацькими формуваннями: запорозькою та донською.

Відповідною реакцією на подібну політику стали антиросійські виступи як донських, так і запорізьких козаків. Однак і ті, і інші в кінці-кінців завершилися поразкою та також переходом більшої частини Війська Запорозького Низової та частини донських козаків на територію

Кримського ханства, що, в свою чергу, означало частковий перехід козаків на службу до кримського хана [8, с. 26].

Хоча говорити про козаків, які перейшли у “підданство” кримського хана не зовсім вірно так як кримська або навіть османська адміністрації розуміли можливі негативні наслідки – можливі обоюдні провокації або загострення відносин з московським царем, тому не надто сильно цьому сприяли.

Під час підданства у хана козацькі утворення активно брали участь на боці Криму у численних військових подіях: у російсько-турецьких війнах, експедиціях на Кавказ і Кубань проти адигів і черкесів, а також у набігах на сусідів. Досить цікавими є дані щодо участі запорожців у повстаннях проти хана і міжусобних війнах. Наприклад, у 1727–28 роках калга АділГірей з допомогою ногайців і 2 тисяч запорожців спробував знести хана Менглі Гірея II. За це частину з них було продано в рабство, а деякі козаки, уникаючи переслідувань, заснували Кам’янську Січ у Херсонській області [8, с. 12].

На степовому кордоні утворювалися різноманітні контактні зони, де мова виступала важливим показником міжкультурних взаємин. Високий рівень знання “бусурманської мови” серед козаків був відомий їхнім сучасникам, тому не дивно, що вони часто фігурували як фахівці у справах зносин з південними сусідами. Окрім перекладу, їм часто доручали роль посередників при листуванні, обміні новинами, розвідці та супроводі послів та інших подорожуючих. Наприклад, відбувалося листування між гетьманом І. Мазепою та ногайцями Буджаку, про їхній перехід під владу царя. Після поразки виступу калги-султана Гази Гірея проти хана Девлет Гірея у 1701 році, він намагався втекти до Чигирини та провести переговори з російським двором через посередництво гетьмана [3, с. 159].

Взагалі, іноземці часто служили в Кримському ханстві. Хан Менглі Гірей мав сотню козаків некрасивців як особистий супровід [9, с. 69]. Практика набирати іноземців у якості охорони, особливо з войовничих

народів, відома у світовій історії. Вважалося, що ті, хто безпосередньо залежав від свого "покровителя", найнадійніше гарантують безпеку.

С. Андрєєва відмічає, що протягом XVIII століття кількість населення з українських земель значно збільшилася в Очаківському степу, а їх зимівники, місця промислів і хутори часто згадувалися аж до берегів Чорного моря [1, с. 110]. Детальніше, при розгляді районів Придунайських степів, де діяла турецька адміністрація (основними опорними пунктами були Акерман, Кілія, Ізмаїл, Рені, Каушани, Бендери), можна стверджувати, що кількість населення з українських земель також там зростала. Протягом XVIII століття зафіксовано значну кількість втікачів, які масово емігрували "цілими сотнями" з поміщицьких господарств через зростання особистої залежності. Багато з них працювали найманими робітниками (аргатами) або поденниками (ренжиперами) у сільському господарстві, рибальстві та інших галузях промисловості [2, с. 246].

Часто зустрічаються в джерелах випадки, коли слов'яни приймали мусульманську віру. Оскільки цілком ясно, що домінуючою релігією в Криму був іслам, а адміністрація примушувала християн до натуралізації, проте багато нових віруючих не мали різниці у правах порівняно з тими, хто народився мусульманином. Часто вони обирали цю релігію з метою отримання більших можливостей.

На період між XVI та серединою XVII століть припадають події, які мають глибоке значення для українців і пов'язані з поняттями "козацтво" та "Національно-визвольна війна українського народу". Тому проблеми, пов'язані з татарськими нападами та іншими подіями того часу, можуть бути особливо чутливими для учнів. З цього приводу важливо зазначити думку І. Колесник, що визначає "періоди-фаворити" у механізмі формування культурної пам'яті та патріотизму. Укладання патріотизму у учнів українських шкіл великою мірою залежить від розгляду "козацької" історії, яка охоплює період XVI – середини XVII століття і часто

розглядається українським суспільством як основний триумф чи його складова [7, с. 20-21].

Під час уроків, присвячених історії Кримського ханства, а також загалом історії Степу до кінця XVIII століття, однією з головних цілей учителя є формування учнівського розуміння кочового або напівкочового способу життя та його залежності від природно-кліматичних умов. Усвідомлення учнями особливостей цього типу господарства дозволить розглядати набіги представників кочових спільнот на осілих сусідів як необхідне явище та запобігати однобокій сприйняттю кримськотатарського народу.

Формування неупередженого сприйняття кримськотатарського народу визначається тим, як учитель акцентує увагу під час викладання історії, особливо враховуючи важливість аспекту оцінки при поданні історичного матеріалу, зокрема щодо набігів на українські етнічні землі.

У деяких підручниках з історії України для восьмого класу, зокрема тих, які створені авторами І. Бурнейком, О. Наумчуком, М. Крижановською, О. Штанько [3], а також В. Власовим [4], звертається увага на тему формування Кримського ханства та його розвитку у XVI – першій половині XVII століття, а також на його вплив на українські землі. Однак у цих підручниках татари розглядаються переважно як один з факторів, що вплинули на формування українського козацтва: “Життя українських земель визначалося ще однією обставиною – спустошливими нападами з Криму. Набіги були зумовлені не тільки близькістю українських земель до войовничих кочовиків...», «Постійна загроза нападу татар змушувала козаків будувати укріплення з дерев – засіки» [4, с. 14, 31].

Історія кримськотатарського народу та кочового світу, а також їх вплив на українські землі, отримала належної уваги в підручниках від авторів О. Гісема, О. Мартинюка [5], Н. Гупана, І. Смагіна, О. Пометун [6], О. Струкевича [11], Г. Швидько, П. Чорнобая [12] зосереджено увагу на

окремому параграфі в розділі «Українські землі наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.», де відображено основні політичні, економічні та соціальні аспекти розвитку Кримського ханства та причини набігів на сусідні землі.

Загалом, питання історії татар в XVI – на початку XVII століть є одним з найбільш важливих і складних для включення в навчальну програму з історії українських шкіл. Хоча в програмах історії Кримського ханства приділяється мало уваги, метою освіти є виховання не лише патріотизму, а й поваги до інших народів. Це завдання вимагає великої уваги і є одним з найважливіших. Підручники з історії України для середньої школи по-різному підходять до цієї теми. Враховуючи ці фактори, очевидно, що вчителям важливо дотримуватися балансу у викладенні матеріалу з історії України.

Список використаної літератури:

1. Андреева С. Основні напрямки економічних відносин Запорозької Нової Січі з Очаковом. *Гілея*. 2011. № 52. С. 109–115.
2. Бачинська О. Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях XVIII ст. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2003. № 3. С. 243–252.
3. Бурнейко І., Наумчук О., Крижановська М., Штанько О. Історія України: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль: Астон, 2016. 296 с.
4. Власов В. Історія України: підручник для 8-го класу загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2016. 256 с.
5. Гісем О., Мартинюк О. Історія України для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням історії: підручник для 8 класу загальноосвітніх закладів. Харків: Ранок, 2016. 320 с.

6. Гупан Н., Пометун О. Проблеми конструювання змісту шкільної навчальної програми з історії України для 8-го класу. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 3. С. 121–131.

7. Колесник І. І. Історична пам'ять: аналітична модель. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. *Національна та історична пам'ять*. 2012. № 4. С. 19–30.

8. Мільчев В. Нариси з історії запорозького козацтва XVIII ст. Запоріжжя : ТанDEM-У, 2009. 108 с.

9. Сень Д. Початковий етап соціальної адаптації козаків-некрасівців на території Кримського ханства: його роль і значення в історії кубанського козацтва (1708 – 1712). *Козацька спадщина*. 2008. №4. С. 61 – 71.

10. Станіславський В. До історії взаємодії Війська Запорозького з Буджацькою Ордою 1699 – 1701. Надчорномор'я у IX ст. д. н.е. – на початку XIX ст. *Студії з історії та археології*. 2008. С. 157 –162.

11. Струкевич О. Історія України: підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.: Грамота, 2016. 272 с.

12. Швидько Г., Чорнобай П. Історія України: підручник для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2016. 352 с.

УДК 94(447)

Віра ДЕРКАЧЕНКО,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

СПРОТИВ ХЕРСОНЦІВ ОКУПАЦІЙНІЙ ВЛАДІ ЯК СИМВОЛ ВОЛЕЛЮБСТВА УКРАЇНЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ УСНО- ІСТОРИЧНИХ СВІДЧЕНЬ)

Анотація. Автор статті зробив спробу охарактеризувати та проаналізувати особливості спротиву росіянам в місті Херсоні під

окупації (01.03 – 11.11.2022) на основі усних свідчень людей. Використовуються такі методи дослідження як усна історія та особисті спостереження.

Ключові слова: Південь України, Херсон, окупація, широкомасштабна російсько-українська війна, окупація, повсякденне життя.

Актуальність обраної теми полягає у переосмисленні значення Півдня України в сучасному житті держави та в умовах повномасштабної війни росії проти України. Наразі важливим є усвідомлення еволюції у вивченні та сприйнятті новітньої історії України. Розуміння ходу сучасної широкомасштабної російсько-української війни та окупації на прикладі Херсона у 2022 р. є однією з частин всієї новітньої історії.

Одним з головних джерел відтворення окупаційних подій на сьогодні є усна історія. Збір і опрацювання усних джерел завжди були одними з основних інструментів в новітній історії України, вони широко використовуються в дослідженнях Голодомору 1932–1933 рр. чи подій Революції Гідності 2013–2014 рр.

Останнім часом вже було опубліковано декілька робіт, присвячених подіям херсонської моделі окупації 2022 р. Можна згадати таких херсонських дослідників: С. Водотику, О. Черемісіна. Науковець С. Водотика у своєму науковому доробку намагався показати, як змінювалося життя Херсона у перші тижні після окупації (Водотика, 2022) [1].

Дослідник О. Черемісін описує й систематизує події «херсонської моделі окупації» як на власних спостереженнях, так і на основі усно-історичних свідченнях мешканців Херсона [4; 5].

Метою статті є відтворення на основі усних свідчень особливостей спротиву окупантам мешканцями міста Херсона у 2022 р.

У статті проаналізовано розповіді 3 осіб (Деркаченко Олег Анатолійович, Деркаченко Анатолій Олегович та Павлюк Анна

Анатоліївна), які пережили повний термін окупації. Також в роботі використовуються дані зі статті С. Водотики, в якій він описує своє життя в окупації та, що важливо, участь у мітингах.

Отже, головне джерело, яке використовується, – це документовані оповіді херсонців різного віку та соціальної приналежності. Респонденти різняться за віком: 1 – 1969 року народження; 1 – 1984 р.; 1 – 1998 року. Це дало змогу порівняти спогади оповідачів з різним досвідом та усталеністю життя.

Повномасштабна агресія росії проти України і, як наслідок, окупація м. Херсон, була цілковито неочікувана простим цивільним населенням міста.

Окупанти ввійшли в саме місто тільки 1 березня 2022 року. У цей час херсонці були розгублені від подій, що відбувалися. Спочатку люди закупували продукти та необхідні речі, думаючи про забезпечення базових людських потреб. Але український народ – незалежний і вільний. І вже починаючи з 5 березня і аж по травень місяць в Херсоні проходили проукраїнські мітинги.

Перший мітинг пройшов 5 березня 2022 року: херсонці вийшли з українськими прапорами проти озброєних російських військових на площу Свободи. Люди скандували: «Херсон – це Україна!», «Окупант – додому поки живий!» та «Україна – понад усе!».

Водотика С. Г. був одним з учасників мітингів і передає свої враження від подій: *«6 березня групи людей з українськими прапорами сконцентрувалася у центрі міста. Ми з дружиною теж пішли на антиросійський мітинг. На центральній площі зібрався величезний натовп протестувальників проти російської агресії. Люди скандували: «Херсон – це Україна!». Окупанти почали стріляти у повітря, але ніхто не розходився. За оцінками, зібралось 4-5 тис. людей. Російський агресор замість мітингу на свою підтримку отримав від херсонців мітинг за Україну. Мітинги проходили буквально кожного дня. Це зайвий раз*

підкреслювало національно-визвольний характер російсько-української війни з боку України. Проте, вже 8 березня загарбники стали хапати чоловіків і відправляти в СІЗО, який спеціально звільнили від місцевих злочинців. За чутками, там було близько 400 людей. На третій тиждень окупації, 21-22 березня, мирні мітинги мешканців Херсона окупанти почали розганяти» [1].

Ще одна учасниця протестів, Анна Павлюк, в інтерв'ю пояснює, чому вона вирішила піти на мітинги: «Вперше я дізналася про мітинги, коли побачила об'явлення, що буде проходити мітинг проти орків. Спочатку я побоялася, бо у мене маленькі діти. Але після того як мені довелося поспілкуватися з окупантами, я вирішила, що буду робити все можливе, щоб окупація по швидше закінчилася. 13 березня, я зі своїми рідними пішла на мітинг. Це був найбільший мітинг, було дуже багато людей. Це була така атмосфера. Я не очікувала, що в Херсоні так багато людей, які не хочуть бути в росії. Адже чомусь завжди вважали, що Херсон – це проросійське місто. Але коли я побачила усіх сміливих, патріотичних людей, які з голими руками йшли на танки, на ту техніку, на тих озброєних солдатів. А солдати сиділи на своїх уралах і насміхалися і казали: «Кричить, кричить! Вам ще не довго кричати. Скоро прийдуть СОБР чи ФСБ і розженуть вас. Ми просто не маємо наказу. Як би нам дали наказ – ми вас усіх вже давно розстріляли б!» Мітинги продовжувалися протягом березня-квітня. Коли я останній раз була на мітингу, то я на власні очі бачила, як розганяли натовп слезогільним газом і кийками. Люди почали розбігатися. Ми з найменшим синочком також були в тій колоні мітингуючих. Нам вдалося заховатися між будинками. І я бачила, що тих, хто не могли швидко тікати або не зорієнтувалися, починали сильно бити дубинками, заламувати, когось пакувати в автомобілі. Пізніше всіх найактивніших протестувальників намагалися виловити. Люди тікали хто як міг. Це було реально страшно.

Ми тоді до кінця усвідомили, що ніякого «братського» народу не має, бо у них не має свободи» [6].

Деркаченко Олег, викладач ЗВО і пастор церкви, так згадує мітинги: *«В перші дні війни, коли я останній раз був на центральній площі Херсона, я, як священник зібрав людей для молитви за Україну, за визволення, за перемогу в війні. Тоді ще в Херсоні не було російських військ в тій кількості як пізніше. Ми останній раз зібралися десь 27-28 лютого. Після цього, коли на площі почалися масові протести, я в них участі не приймав. Я не був там, але я вважаю, що люди, які туди виходили і відверто казали проте що росіяни – це окупанти, агресори і вороги України, що вони ніякі не «визволителі», то ці люди – для мене герої! Для нас, херсонців, всі ці мітинги були дуже важливими, бо таким чином ми побачили, що те, що ми залишилися в Херсоні, як в частині України, щоб підтримувати українців-херсонців, було не дарма і нам є кого піддержувати в цій нашій загальній боротьбі проти окупантів» [3].*

Наприкінці весни відкриті протести зупинилися. Але підпілля, партизанський рух не припинялися до звільнення Херсона. Відомий на всю Україну рух «Жовта стрічка», що діяв в Херсоні, і зараз ще діє в області, став одним з проявів протесту херсонців. Люди малювали українські прапори усюди: на стінах, на заборах, на стовпах, навіть на деревах. Крім цього руху, херсонські партизани активно допомагали ЗСУ, передаючи інформацію про місцезнаходження російської техніки, особистого складу, окупаційної влади.

Анатолій Деркаченко розповідає про те, що певний час у нього була можливість допомагати нашим військовим: *«Коли вже повністю окупували місто і наші військові відступили, наскільки міг передавав інформацію. Через одного знайомого, який був пов'язаний з цими структурами, або через бот передавав інформацію про переміщення російської техніки. Ми видивлялися на Антонівський міст, бо живемо недалеко від моста, і*

передавали дані про те, що рухається по мосту, щоб наші військові були в курсі що, де і куди окупанти переміщуються» [3].

Анна Павлюк мала зв'язки з армією і активно всю окупацію передавала дані: «Я працювала в дуже зручному місці: в наш магазин приходили і шики військові, і якісь типу журналісти. До речі, останні дуже любили патякати своїми язиками – вони в подробицях розповідали, хто де заселився, де знаходяться підрозділи чи техніка. Вони думали, що ми їх любимо і чекаємо, а ми всю їх інформацію передавали нашим. Так як мій чоловік служив в армії, я знала, кому можна передавати інформацію, яка дійсно потрібна, і щоб вона одразу, сьогодні, дійшла до наших військових. Перший раз, коли я передала дані, я робила це через надійного посередника, все звісно було зашифровано і ми розуміємо один одного з пів слова. Для безпеки, ми шифрувалися. Я передавала адресу, але зауваліровано. Наприклад, можеш перевірити чи працює цей дитячий садок, за такою адресою? Бо наче туди діточок повели, а діти то якоїсь азійської зовнішності. І тоді люди розуміли, що туди хтось заїхав. І що саме найгарніше, на ранок, в українських чатах, ми бачили, що туди був прильот, саме в той садочок і там були кадирівці. Я зрозуміла, що так можна працювати. Мене це надихнуло і далі допомагати ЗСУ!» [6].

Таким чином, можна зробити висновок, що херсонці, як і всі інші українці, люблять свою Батьківщину і прагнуть залишатися у складі незалежної України. Тисячі херсонців вийшли проти окупантів, не боючися ані катувань, ані загибелі, адже більше хотіли жити в свободі, ніж загинути рабами.

Список літератури та джерела:

1. Водотика С. Г. Місто, яке не боялося: Херсон у перші місяці російської окупації. *Україна модерна: Міжнародний інтелектуальний часопис*. 2022. URL: <https://uamoderna.com/war/kherson-u-pershi-misiatsi-rosiyskoi-okupatsii> (дата звернення 08.02.2024).

2. Деркаченко Анатолій Олегович, 1998 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 2 січня 2024 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.

3. Деркаченко Олег Анатолійович, 1969 року народження, м. Вознесенськ, Миколаївська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 2 січня 2024 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.

4. Черемісін О. В., Михайленко Г. М. Урбаністичні виміри окупаційної дійсності: херсонський досвід повсякденного портретування. *Південний архів (історичні науки)* : збірник наукових праць. 2023. Вип. 42. С. 85–93

5. Черемісін О. В. Висвітлення міського життя під час окупації Херсона в 2022 р. В усно-історичних свідченнях. *Південний архів (історичні науки)*. 2023. Вип. 44

6. Павлюк Анна, 1984 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила В. Деркаченко 27 липня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт В. Деркаченко.

УДК 94

Кирило ЗАРУЦЬКИЙ,

здобувач 3 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СТАН АРХІВНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ В 1918 – 1990-Х РР.

Анотація: Розвиток архівної справи в Україні з 1918 по 1990 роки був складним та сповненим викликів. У цей період відбувалися значні зміни в політичному, соціальному та культурному житті країни, що впливало на організацію та функціонування архівів. Починаючи з утворення архівної системи після Першої світової війни та перебудови її під впливом

радянської влади, аж до реформ та розширення доступу після розпаду СРСР. Цей огляд дає можливість зрозуміти значення архівів у збереженні історичної пам'яті України та їхню еволюцію протягом ХХ століття.

Ключові слова: *архівна справа, архіви України, архівна система, розвиток архівної справи.*

Архіви є унікальною системою, що зберігає інформацію з історії життя людства у різних сферах їхнього життя, таких як політика, економіка, культура чи повсякденне життя.

Необхідними умовами для успішного розвитку історичної науки є постійний приплив і розширення фактичного матеріалу, що залежать від організації та стану архівів, доступності архівних фондів для дослідників та інших користувачів.

Архівна справа в Україні пережила значні зміни та впливи різних історичних, політичних та соціокультурних чинників впродовж періоду з 1918 по 1990 роки.

Після закінчення Першої світової війни та революційних подій у 1918-1920 роках в Україні розпочалося формування архівної системи, якої до того часу фактично не було. На думку Я. Калакури поворотним рубежем стала Українська революція 1917-1920 рр. та спроба відновлення Української держави. [1]

Через революційні події тих років було знищено та втрачено багато архівних даних, але з проголошенням УНР, Центральна Рада восени 1917 р. вжила заходів для збереження архівів. Був створений бібліотечно-архівний відділ на чолі з О. Грушевським. Відділ займався реєстрацією та складанням описів архівів України, розширенням та створенням архівних комісій, рятуванням приватних архівів, що були під загрозою знищення.

Питанням збереження історико-культурної спадщини українців доби Центральної Ради опікувалися громадські комітети охорони пам'яток

культури та мистецтва. Діяльність цих комісій була під керівництвом М. Біляшівського та В. Модзалевського. [2]

Основними завданнями першого в Україні Державного агентства архівних установ, були збереження історико-культурної спадщини та сприяння залученню до наукового обігу архівної інформації. Національний архів мав стати центральним архівом для централізованого зберігання документів загальнодержавного значення, в тому числі документів, повернутих з Росії. Водночас планувалося підтримувати архіви губерній. Однак політичні події, що відбувалися в Україні в той час, завадили реалізації цих планів.

Лише коли українська держава стала відносно політично стабільною, розпочалася робота над реформуванням архівів. Проект архівної реформи в Українській державі був розроблений за часів правління гетьмана П. Скоропадського. За свідченнями Г. Папакіна, П. Скоропадський був з дитинства захопаний у минуле України. [3] Очоливши у 1918 р. Гетьманат П. Скоропадський чудово усвідомлював важливість збереження архівних документів для майбутніх поколінь українців. Було створено ряд реформ для покращення архівної справи у державі. Хоча й адміністрації П. Скоропадського не вдалося реалізувати повністю архівні реформи, вона значно збільшила асигнування Київському архіву та розробила «Положення про архів Південно-Західного фронту». [4]

На той час не вистачало компетентних фахівців з архівної справи, тому було вирішено створити Інституту української археографії при Національній академії наук. За підтримки міністра освіти М. Василенка та київських професорів Київський інститут археології 3 листопада 1918 року розпочав підготовку майбутніх археологів, бібліотекарів, архівістів та мистецтвознавців.

Під час Української революції 1917-1920 років уряди Центральної Ради, Української Держави та Директорії УНР проводили заходи у сфері архівної справи, зосереджуючи увагу на порятунку офіційних документів в

умовах воєнно-політичних труднощів. Спроби реформування архівної справи мали велике значення, оскільки полягали у проголошенні державної власності на архівні документи, централізації архівів, створенні Державного архіву України та підготовці архівних кадрів.

У 1920-1930-х роках під впливом радянської влади в Україні була сформована централізована система архівної справи. Архіви ставали інструментом державного контролю, зберігали важливі документи для ідеологічної пропаганди та адміністративних потреб.

Пошук шляхів удосконалення партійно-державного контролю за управлінням архівами та їхньою діяльністю призвів до реорганізації органів управління архівами: у липні 1919 р. рішенням Наркомосвіти УСРР архівний відділ ВУКОПМІС перейменовано на Головне управління архівною справою, підпорядкований позашкільному відділу Наркомосвіти УСРР. У серпні 1919 р. у Києві було сформовано Всеукраїнський Головний архів.

У 1920-1930-х роках в Україні діяли різні форми архівної освіти, такі як історико-архівознавчі гуртки та курси, очні та заочні відділення у ВНЗ для різних категорій працівників архівів. Найпоширенішою формою освіти на початку 1920-х років було стажування.

З кінця 1920-30-ті років почали обмежуватись права республік. В Україні через рішучий супротив українських архівістів тільки у квітні 1929 р. було створено ЦАУ СРСР й запровадилась партійно-державна диктатура. Також були організовані кампанії по «чистці» архівів та працівників.

Під час Другої світової війни багато архівних фондів та документів були втрачені чи знищені через військові дії та окупацію. Майже всі документи західних областей України перебували під окупацією. Це суттєво вплинуло на збереження історичної пам'яті країни.

Після закінчення війни шість груп працівників Головного архіву НКВС СРСР були відправлені до Німеччини, Румунії, Польщі та

Чехословаччини для виявлення та повернення документів, що були вивезені нацистами із державних та відомчих архівів СРСР у період з 1941 по 1944 роки.

Після закінчення Другої світової війни у 1945 році розпочався процес відновлення архівних фондів та розвитку архівної справи в Україні. В цей час були створені нові архіви та відновлені старі, а також розроблені нові методи та підходи до збереження документів.

Суттєвих змін у повоєнний період зазнала архівна система УРСР. Хоча й залишалось повне підпорядкування тоталітарному режиму, але після смерті Сталіна відбувся процес лібералізації архівів та розширення доступу до них.

У період з 1960 по 1980 роки спостерігалася деяка «стагнація» у розвитку архівної справи. Цей період характеризувався обмеженням доступу до архівних матеріалів та відсутністю значних змін у методах роботи з архівами.

З початком перебудови в кінці 1980-х років та розпаду СРСР в 1991 році, архівна система в Україні стала об'єктом реформ. Були прийняті закони та положення, спрямовані на забезпечення відкритості та доступу до архівних матеріалів. Такі зміни сприяли покращенню процесів зберігання, реставрації та дослідження історичних документів, а також розвитку міжнародного співробітництва в архівній сфері.

Необхідно зазначити, журнал «Архіви України», що був заснований у 1947 році під назвою «Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління МВС УРСР». Цей журнал виходить і по наш день. Він мав одне з ключових значень для розвитку архівної справи в Україні під час радянського періоду, сприяючи посиленню інфраструктури архівних установ, обміну досвідом між архівістами та архівними установами, та ефективному зберіганню і використанню архівних документів. [5]

Усі ці періоди та тенденції показують еволюцію архівної справи в Україні протягом XX століття та її важливу роль у збереженні історичної пам'яті країни.

Список використаних джерел:

1. Архівознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів України / Ред. Я.С. Калакура. Київ, 1998. 316 с.
2. Архівознавство. Конспект лекцій для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України / С. В. Олійник. Кам'янець-Подільський, 2014. 144 с.
3. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси / Папакін Г. В. Київ, 2003. 282 с.
4. Розвиток архівної справи в період Української революції (1917-1920) / І. Березанська: посилання на статтю <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-15-247-265>
5. Бібліографічний покажчик змісту «Архіви України» за 1947-1970 роки / А. А. Батюк, М. І. Бутич. Український державний науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. Київ, 1999. 209 с.

УДК 94(477)

Анна ЗАХЛІВНЯК,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Бойков О., к.іст.н., доцент

ПОГЛЯДИ КНЯЗЯ В.-К. ОСТРОЗЬКОГО НА БЕРЕСТЕЙСЬКУ ЦЕРКОВНУ УНІЮ

***Анотація.** Стаття характеризує роль князя Василя-Костянтина Острозького в унійному процесі, еволюцію його поглядів на унію, стосунки з представниками православної та католицької церков, зв'язки з протестантами, тощо. Проаналізовано проєкт унії князя Острозького. Досліджено роль князя у організації православного собору у Бересті та*

його релігійна діяльність після підписання Берестейської церковної унії у 1596 році.

Ключові слова: *Берестейська унія, князь Василь-Костянтин Острозький, Михайло Рагоза, митрополит, православ'я, уніати.*

Берестейська церковна унія – феномен української ранньомодерної історії, вона має непересічне значення не лише в історії українських земель у складі Речі Посполитої, а й у контексті інтеграції українців у європейський соціокультурний та духовний простір. Підписанню унії передував тривалий період переговорів, підготовки, пропозицій та суперечок богословського, політичного, інтелектуального змісту. Князь Острозький, як один із визначних історичних діячів свого часу, постійно перебував у центрі цих подій та відіграв виняткову роль у житті українського православ'я.

Дослідженням Берестейської унії та постаті князя Острозького займалися ряд українських вчених, найбільш відомі – Л. Тимошенко [4; 5; 6], М. Бендза [1], Б. Гудзяк [2], П. Кралюк [3] та ін. Ці дослідники актуалізували проблему українського церковного життя в умовах постійних утисків та ролі В.-К. Острозького у подоланні кризи.

Загальновідомим є факт активної участі князя В.-К. Острозького у переговорах з католицьким престолом та з єзуїтами про церковну унію. Він вів особисту переписку з Папою та був особисто знайомим з Петром Скаргою. Католицька сторона була гостро зацікавлена у цих контактах, адже князь був одним з найбільш впливових магнатів українського походження, католики небезпідставно вважали, що основна маса населення прийме унію разом із князем Острозьким.

Особливістю поглядів В.-К. Острозького на унію було те, що він допускав об'єднання церков виключно на умовах універсальної унії, що логічно витікало із постулатів Флорентійського церковного собору. Тобто, унія була прийнятною лише на умовах рівноправ'я західної та східної

церков. Натомість римський престол схилявся до об'єднання на умовах регіональної унії, що означало визнання уніатами зверхності Папи Римського. Особливо чітко ця позиція простежується у творі відомого єзуїта-теоретика унії Петра Скарги «Про єдність церкви божої під єдиним пастирем» [3].

Сучасні дослідження постаті та діяльності В.-К. Острозького свідчать про те, що князь мав контакти одночасно з католиками, православними і з константинопольським патріархом. Але Л. Тимошенко акцентує увагу на тому, що «його візії церкви було властиве, передовсім, бачення православ'я як єдиного і правдивого у всій Христовій Церкві» [5, с. 61].

Участь князя Острозького в унійному процесі лишається одним з найбільш дискусійних питань в історії підписання Берестейської унії. З одного боку князь безпосередньо виявив прихильність ідеї унії починаючи з 1583 року. Існував навіть проєкт унії В.-К. Острозького, який князь виклав у своєму листі до Іпатія Потія у 1593 році [6, с. 109-110], який передбачав об'єднання церков за умови згоди усіх вселенських патріархів. Фактично це і були умови так званої універсальної унії. Окрім цього проєкт передбачав зрівняння у правах православних та католиків, що у реаліях релігійної ситуації на українських землях під владою Речі Посполитої було надзвичайно актуальним.

Але таємні переговори про помісну унію, делегація до Риму та власне умови союзу йшли в розріз з позицією Острозького, який вважав, що церковний собор Київської митрополії має бути скликаний перед безпосереднім підписанням унії папою та саме вирішення цього питання мало належати, на його думку, православним ієрархам та традиційному для православ'я собору. Тому у переддень підписання Берестейської унії В.-К. Острозький відмовляється від ідеї унії та очолює численну опозицію православних.

Головна інтрига полягає у питанні чому ж все таки В.-К. Острозький напередодні підписання Берестейської унії став її активним противником. Л. Тимошенко вважає, що не особисті образи князя Острозького спричинили його вихід з унійного процесу. На думку автора «якщо творці унії вважали, що регіональна згода церков стане предтечею повного об'єднання всього східного християнства з римською церквою, то В.-К. Острозький передбачував поглиблення розколу вселенського християнства» [4].

Деякі дослідники відзначають, що через вплив на релігійні справи Острозький задовольняв свої політичні амбіції, адже не міг представляти інтереси української шляхти у політичних інституціях Речі Посполитої [2, с. 155]. Дійсно, князь мав величезний політичний, економічний та соціальний вплив, його авторитет загрожував польській короні, але на даному етапі його владу поляки обмежити не могли ніяк, але намагалися повністю асимілювати та латинізувати українське населення. Тому підтримка православ'я князем Острозьким мала вирішальне значення. Унія хоч і була підписана, але фактично не мала широкої підтримки серед населення. Довгий час уніатську церкву називали церквою без пастви.

Як відомо, безпосередньо у 1596 році у Бересті відбулося два паралельних собори – власне уніатський та православний. При чому організація православного собору багато у чому є заслугою В.-К. Острозького. На думку М. Бендзи «до успіхів князя у боротьбі з унією годиться зарахувати також факт скликання в Бересті собору з участю двох єпископів зі Східних Церков, представників патріархатів у Константинополі та Олександрії, а також численних представників духовенства, шляхти і братств» [1, с. 147]. Зібравши усіх цих представників у своїй резиденції, він активно підтримував усі рішення православного собору – головним з яких було засудження учасників унійного собору, визнання неканонічними його рішень та відлучення від церкви усіх причетних. Багато у чому православна церква на українських

землях була збережена та легалізована завдяки принциповій позиції князя Острозького.

Отже, постать Василя-Костянтина Острозького в українській історії ранньомодерної доби є однією з ключових. Вирішення складного релігійно-духовного та політичного становища українського православного населення у Речі Посполитій вимагало комплексного підходу, про що свідчать контакти князя Острозького з представниками різних конфесійних напрямків – католиками, протестантами, православними. Передбачаючи поглиблення релігійної кризи, в останній момент князь відмовився від підтримки ідеї унії з католиками, особливо на умовах визнання зверхності Папи Римського. Завдяки протекції князя Острозького, православна церква на українських землях змогла продовжити своє існування та з часом відновити ієрархію і втрачені позиції.

Список використаних джерел:

1. Бендза М. Князь Костянтин Острозький і Берестейська унія 1596 року. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2008. Випуск 13. С. 128 – 150.
2. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів, 2000. 426 с.
3. Кралюк П. Острозький культурно-релігійний осередок в унійних процесах кінця XVI ст. URL: https://risu.ua/ostrozkiy-religiyno-kulturniy-oseredok-v-uniynih-procesah-kincy-xvi-st_n84220 (дата звернення: 07.02.2024).
4. Тимошенко Л. Василь-Костянтин Острозький, Кирило Лукаріс і Берестейська унія. Відкритий університет Острозької академії. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=4qUu6s0IstQ&ab_channel=Дмитро МихайловичШевчук](https://www.youtube.com/watch?v=4qUu6s0IstQ&ab_channel=ДмитроМихайловичШевчук) (дата звернення: 07.02.2024).
5. Тимошенко Л. Виняткова роль князя В.-К. Острозького в православній церкві (формування уявлень, східна еклезіальна ідентичність

та магнатська протекція в умовах річпосполитського права патронату).

URL:

[https://shron1.chtyvo.org.ua/Tymoshenko Leonid/Vyniatkova rol kniazia V-K Ostrozko_ho v pravoslavniitserkvi.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Tymoshenko_Leonid/Vyniatkova_rol_kniazia_V-K_Ostrozko_ho_vpravoslavniitserkvi.pdf)? (дата звернення: 06.02.2024).

6. Тимошенко Л. Князь В.-К. Острозький і укладення Берестейської унії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2008. Випуск 13. С. 105 – 127.

УДК 94(477)

Вероніка КЛИШЕВСЬКА,

здобувачка 3 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ АНТИЧНИХ МІСТ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті розглядається використання новітніх технологій таких як дистанційне зондування за допомогою супутникових знімків, лідарів та безпілотників, 3D сканування, геофізичні та біоархеологічні методи дослідження, цифрових технологій.*

***Ключові слова:** археологія, археологічні відкриття, новітні технології, античність, місто*

Сьогодні світ швидко розвивається, з'являються багато новітніх технологій які допомагають нам у розвитку науки. Інновації відіграють важливу роль у розширенні наших знань про минуле в археології. Традиційні методи археологічних досліджень такі як: археологічні розкопки, стратиграфічний аналіз, картографування, дендрохронологія, етноархеологічні дослідження та інші безумовно важливі вони складають основу археологічної науки, проте мають обмеження з погляду

інформативності вони не завжди дозволяють встановити зв'язок між археологічними даними та актуальними проблемами й рішеннями, які сьогодні потрібні суспільству. Також вони завдають руйнівного впливу на такі пам'ятки, як наприклад кургани які відкривають складні поховальні ритуали, які дають змогу краще зрозуміти соціальні структури та культурні традиції. Зараз сучасна археологія активно впроваджує інноваційні методи для вивчення минулого людства. Серед них: радіовуглецеве датування, дистанційне зондування за допомогою супутникових знімків, лідарів та безпілотників, геоінформаційні системи [1, с. 1-3], біоархеологічні та цифрові методи, наприклад 3D сканування [2, с. 353-354].

Серед переваг використання новітніх технологій це можливість археологам працювати ефективніше, точніше та детальніше, зменшуючи руйнівний вплив та покращення збереження та презентації археологічних пам'яток. Крім того, сприяє співпраці вчених, поширенню інформації про археологічні дослідження [3,с.32-45] та покращенню освітніх програм. Все це робить археологію більш доступною, цікавою та корисною для суспільства.

Не зважаючи на вище зазначені переваги, які надають археологам інноваційні технології, вони також мають свої виклики та обмеження. Висока вартість обладнання, що може перешкоджати їх широкому застосуванню, а також обмежувати довгострокову ефективність через високі витрати на обслуговування та оновлення. Необхідність спеціальної підготовки, яка може призвести до помилок у зборі та інтерпретації даних, які зі свого боку впливають на правильність висновків. Обмеження точності та роздільної здатності можуть перешкоджати виявленню дрібних артефактів та структур, а також впливати на ефективність в певних середовищах. Обмеження в області збору та обробки даних перешкоджають виявленню глибоко закопаних артефактів, або тих які знаходяться під водою [4, с. 376-377]. Ще немало важливими: етичні

питання, соціальні та культурні виклики, особливо коли вони впливають на традиції чи спосіб життя місцевих спільнот, екологічні та правові наслідки, недостатня компетентність та досвід користувачів, обмеження в галузі обробки та зберігання даних.

Дослідження античних міст півдня України проводилися багатьма вітчизняними та іноземними археологами, дослідниками, науковими установами. Серед яких Вікентій Хвойка, Карл Грабе, Борис Фармаковські та Інститут археології НАН України, Херсонський археологічний музей-заповідник, та інші. Хоча більшість досліджень які провели на території античних міст півдня України таких як Ольвія, Херсонес, Тіра, Пантікапей, Феодосія, Керкінітида ті інші. були проведені традиційними методами [5, с.13 -39]. Та все таких були й новітні, наприклад в Ольвії за допомогою лідару вдалося виявити нові археологічні об'єкти, які раніше були приховані рослинністю. Також радіовуглецеве датування, ДНК-аналіз та ізотопний. Ще одним прикладом є віртуальна реконструкція Херсонесу, яка дозволяє відвідувачам оглянути його в тому вигляді, в якому воно було у давнину.

Новітні технології мають значний вплив на розуміння історії та культури античних міст півдня України, оскільки вони доповнюють основні методи дослідження, аналізу та інтерпретації історичних даних. Ці технології допомагають вченим отримувати більш ефективні та детальні знання про археологічні пам'ятки та їх значення, які сприяють кращому розумінню культурних та історичних процесів. Створюючи нові способи презентації артефактів минулого. Та обміну інформацією та співпраці з іншими дослідниками [6, с. 39-42].

Використання новітніх технологій у дослідженнях античних міст півдня України відкриває значні можливості, використання дронів та супутникового зв'язку може допомогти дослідникам проводити опитування та моніторинг історичних місць, навіть якщо немає можливості відвідати їх особисто. Крім того, використання електронних засобів для

зберігання та поширення архівів та даних допомагає дослідникам зберегти особливо цінні артефакти або історичні пам'ятки. Також використання соціальних мереж та онлайн-платформ сприяє просуванню їхніх досліджень чи проєктів, що може бути корисним для отримання фінансування та підтримки. Однак ми стикаємося з рядом викликів. Головним з яких стала війна яка зробила свої корективи. Конфлікт на Сході та повномасштабна війна яка зачепила значну частину України ускладнила доступ дослідників до певних історичних місць, економічна ситуація обмежує доступність фінансування та ресурсів для археологічних досліджень і розвитку технологій, крім цього війна впливає на міжнародне співробітництво, оскільки деякі іноземні установи не можуть бути впевнені у безпеці своїх співробітників або не бажати брати участь у проєктах в регіонах де велись бойові дії. Відсутність в деяких регіонах України цифрової грамотності та інфраструктури також перешкоджає впровадженню нових технологій в археологічних дослідженнях. Але попри на вище перераховані виклики існує багато можливостей для застосування новітніх технологій у дослідженнях античних міст півдня України, що допоможуть вченим та місцевим громадам краще зрозуміти та захистити культурне надбання.

Список використаних джерел:

1. Cuenca-García C, Risbøl O, Bates CR, Stamnes AA, Skoglund F, Ødegård Ø, Viberg A, Koivisto S, Fuglsang M, Gabler M, et al. Sensing Archaeology in the North: The Use of Non-Destructive Geophysical and Remote Sensing Methods in Archaeology in Scandinavian and North Atlantic Territories. *Remote Sensing*. 2020; 12(18) 1-25 c.

<https://research.utu.fi/converis/portal/detail/Publication/49227699>

2. Forte, M., Dell'Unto, N., Issavi, J., Onsurez, L., & Lercari, N. (2012). 3D Archaeology at Çatalhöyük. *International Journal of Heritage in the Digital Era*, 1(3), 351-378. <https://doi.org/10.1260/2047-4970.1.3.351>

3. Всеукраїнський археологічний з'їзд: Програма роботи та анотації доповідей (Ніжин, 23—25 листопада 2018 р.). — Київ: ІА НАНУ, 2018. — 196 с.

4. Drap, P., Merad, D., Mahiddine, A., Seinturier, J., Peloso, D., Boï, J.-M., Chemisky, B., & Long, L. (2013). Underwater Photogrammetry for Archaeology. What Will Be the Next Step? International Journal of Heritage in the Digital Era, 2(3), 375-394. <https://doi.org/10.1260/2047-4970.2.3.375>

5. Зубар В.М., Ліньова Є.А., Сон Н.О. Античний світ Північного Причорномор'я: нариси історичного та соціально-економічного розвитку. :Навч. посібник/ В.М. Зубар, Є.А. Ліньова, Сон Н.О. . — К.: Видавництво Олени Теліги, 1999. — 320 с.

6. Реконструкція міських територій : підручник / за ред. Т. В. Жидкової, О. В. Завального: Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. — Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. — 353 с. — (Серія «Міське будівництво та господарство»).

УДК 94(477)

Ганна КОНСТАНТИНОВА,

здобувачка 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

СОЦІАЛЬНО - ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІВДНЯ УКРАЇНИ В НОВУ ДОБУ В РОБОТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИЦЬ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

***Анотація.** У статті висвітлено особливості відтворення сторінок соціально-економічного розвитку на українських землях у Новий час у дослідженнях українських історикинь кінця XX – початку XXI ст. Визначено аспекти життя населення, які розкривали у своїх роботах науковиці. Декілька робіт, які найбільш яскраво розкривають зразки соціально-економічного життя, проаналізовано більш детально.*

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, українські дослідниці, соціальні стани, промисловість, банківська система.

Дослідження соціально-економічного розвитку є важливим для розуміння головних чинників та тенденцій, що визначали розвиток українських земель у Нову добу історії. Саме тому це питання є об'єктом робіт багатьох українських історикинь кінця XX – початку XXI ст.

Метою цієї статті є аналіз внеску дослідниць у вивчення різноманітних питань соціально-економічного розвитку.

У першу чергу, звернемося до робіт, присвячених соціальним станам. Різноманітні аспекти життя дворянства досліджують М.І. Башли та Л.Ф. Циганенко. Купецтво у всіх його проявах вивчають А.В. Гедьо, Г.А. Сигида та В.Г. Церковна. Л.М. Маленко характеризує козацтво і його особливості життя. Становище селян у своїх роботах розглядають В.В. Ликова та О.М. Марченко, а формування буржуазії та робітництва – Г.В. Ветрова. Зокрема, у дослідженні «Формування промислового робітництва на Півдні України у другій половині XIX ст.» Г.В. Ветрова проаналізувала передумови створення робітництва як окремого стану, визначила сфери, в яких у першу чергу були задіяні робітники, етнічний склад та співвідношення прийшлих робітників та місцевих [2].

Окремий пласт робіт складають розвідки, присвячені сімейним стосункам. Можна виділити роботи Ю.В. Качан, Ю.Ю. Королевської, О.М. Марченко, І.М. Петренко та Н.О. Петрової. Прикладом є робота «Регулювання шлюбно-сімейних відносин на Півдні України (друга половина XIX – початок XX ст.): гендерний аспект», автором якої є Ю.Ю. Королевська. В ній дослідниця визначила вплив церкви на стосунки в сім'ї, а також проаналізувала матеріали Першого всезагального перепису російської імперії 1897 р [6].

Необхідною складовою соціального розвитку є участь населення в спортивних, просвітницьких, громадських чи політичних організаціях, що

відображає сфери зацікавленості та активності населення. У цій тематичній ніші доцільно згадати роботу О.В. Кульчицької «Південні яхт-клуби в кінці XIX – на початку XX ст.», які дослідниця характеризує як фізкультурно-спортивні організації. Авторка надає інформацію про створення цих товариств в Одесі, Миколаєві та Херсоні, про організацію навчань та змагань, про відомих особистостей, які були учасниками змагань та клубів. Звертається увага, що за ініціативи клубу будувалися і нові яхти, зокрема у Миколаєві в у 1889 р. була побудована 7,5-тонна яхта «Адмірал» [7, с. 27].

Соціальне життя невід’ємне від питання взаємодії представників різних етнічних груп. На Півдні України завжди проживало багато різноманітних народів, тому історикині приділяють цьому питанню значну увагу. Так, історію турецького та татарського населення у своїх працях вивчають О.А. Бачинська та А. В. Дізанова, гагаузів – Л.В. Чорна. Історію проживання греків на Півдні України досліджують О.А. Бачинська, В.С. Волониць, євреїв – А.В. Гедьо, І.М. Гербєєва, І.С. Дружкова, С.Б. Кузьміна, В.В. Ликова. Діяльності поляків присвячують свої праці О.А. Бачинська, І.Г. Верховцева та О.А. Третьякова, болгар – С.Б. Кузьміна, французів – Г.В. Батенко.

Наприклад, О.О. Феденко та О.В. Господаренко дослідили вплив італійців на розвиток півдня України. Життя німецького населення та ромів на Півдні України вивчали О.А. Бачинська та Е.М. Стьопченко, а С.Б. Кузьміна має роботу присвячену проживанню виключно ромів. Окремо можна виділити роботи О.А. Бачинської, В.Г. Церковної та Л.Ф. Циганенко присвячені українцям як етнічній групі.

Багато дослідниць присвячують свої роботи відтворенню загальної картини національного складу та його впливу на різноманітні сфери життя, зокрема: О.А. Бачинська, І.І. Гаврильченко, О.В. Герінбург, Н.М. Діанова, В.М. Константінова, С.Б. Кузьміна. Як приклад можна згадати роботу М.Б. Тарасової «Участь іноземців у становленні соціально-економічного

простору Південної України в кінці XVIII ст. – 1870-х рр.». У цій статті дослідниця характеризує вплив іноземних купців на розвиток торгівлі в Херсоні. Як зазначає історикиня, у досліджуваній хронологічний відрізок, українські та російські прізвища практично не зустрічалися у списках купців [9, с. 58]. М.Б. Тарасова також зазначила участь іноземців в адміністративному управлінні, в розвитку освіти, медицини. Так, наприклад цікавим виявився факт, що у 1804 р. француз Вільгельм Рув'є став засновником промислового вівчарства на території сучасної Херсонської області [9, с. 59].

Важливим аспектом розвитку суспільства є урбанізація. Дослідженням цього питання займаються Т.С. Водотика, Н.М. Діанова, В.М. Константінова та О.М. Марченко. Яскравим прикладом є робота В.М. Константінової «Темпи зростання чисельності міського населення південної України середини XIX – початку XX ст.», в якій дослідниця охарактеризувала темпи зростання населення різних міст, містечок та сіл Херсонської губернії [5].

Говорячи про студіювання історії економічного розвитку південноукраїнських територій, можемо також прослідкувати відтворення у розвідках історикинь різних складових цього питання. Отже, Т.Є. Богданова, Ю.І. Головка, Н.В. Діанова та В.В. Степаненко досліджують аспекти торгівельного життя. Наприклад, Ю.І. Головка у своїй праці «Становлення митної мережі на півдні України (1776-1819 рр.)» охарактеризувала розвиток митних установ і розділила його на 4 етапи, які пов'язані з приєднанням територій та запровадженням міністерської системи управління митною справою [3]. Також дослідниця виокремила особливості південноукраїнських митних установ, наприклад, в Одесі митницю контролював градоначальник.

Суднобудування у своїх роботах висвітлюють Н.О. Рижева, І.О. Шандра, скотопереробне виробництво – Л.О. Цибуленко, а ще в одній зі своїх праць вона охарактеризувала розвиток залізничного транспорту.

Дослідженню залізничного та морського транспорту свою діяльність присвячує О.А. Камінська. Привертає увагу робота Н.О. Рижевої «Світові новації у суднобудуванні та їх вплив на зміни технологій виробництва кораблів на Півдні України (друга половина XIX ст.)», в якій дослідниця охарактеризувала виготовлення панцерних кораблів у світі, зокрема у Франції та Англії, а також зазначила які зміни в виробництві приніс цей новий тип суден [8]. Історикиня розглянула вплив інновацій на створення в 70-х рр. XIX ст. таких суден в Миколаєві.

Історія кредитно-банківські систем стала предметом наукових розвідок І.С. Дружкової, В.М. Константінової, Л.Ф. Циганенко, В.В. Шевченко. Найяскравіше кредитно-банківські установи описала І.С. Дружкова у своїй праці «Становлення системи державних кредитних установ на Півдні України першої половини XIX ст.». Дослідниця розповіла про створення перших державних обмінних та облікових контор в Одесі та їх функції. І.С. Дружкова охарактеризувала діяльність ощадних скарбниць, а також зазначила особливості Херсонської губернії в першій половині XIX ст.: переважання приказів громадської опіки серед кредитних закладів [4, с. 156]. Історикиня описала процес створення та особливості нової банківсько-кредитної установи після французько-російської війни 1812 р. – Комерційного банку, наприклад: розвиток обліково-позикових операцій, особливості існування Одеської контори цього банку.

Важливою складовою економічного життя є земельне питання, дослідженням якого у своїх працях займаються О.М. Балухтіна, А.О. Дорошева, В.В. Ликова та І.С. Міронова. Прикладом такої роботи є «Приватне особисте землеволодіння духовних осіб півдня України в 1877–1905 рр.» О.М. Балухтіної, в якій дослідниця детально проаналізувала розвиток приватного землеволодіння духовних осіб, охарактеризувала розміри їх наділів [1].

Отже, соціально-економічному життю присвячено безліч робіт. Серед головних аспектів, яким присвячують свої дослідження українські історикині, можемо виділити питання становища різноманітних соціальних станів та народів, розвитку торгівлі, промисловості та фінансової справи, а також вплив різних реформ, стан землеволодіння, урбанізація та розвиток культури благодійності.

Список джерел та літератури:

1. Балухтіна О. М. Приватне особисте землеволодіння духовних осіб півдня України В 1877-1905 рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. № 31. С. 80-87.
2. Ветрова Г.В. Формування промислового робітництва на Півдні України у другій половині ХІХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. № 28. С. 66-71.
3. Головка Ю.І. Становлення митної мережі на півдні України (1776-1819 рр.). *Студії з історії Степової України*. 2003. № 1. С. 42-47.
4. Дружкова І. С. Становлення системи державних кредитних установ на Півдні України першої половини ХІХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. № 30. С.155-163.
5. Константінова В.М. Темпи зростання чисельності міського населення південної України середини ХІХ – початку ХХ ст.. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2011. № 17. С. 127-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoi_2011_17_13
6. Королевська Ю.Ю. Регулювання шлюбно-сімейних відносин на Півдні України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): гендерний аспект. *Музейний вісник*. 2011. № 11(2). С. 79-84.
7. Кульчицька О. В. Південні яхт-клуби в кінці ХІХ - на початку ХХ ст.. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2008. № 22. С.26-29.

8. Рижева Н.О. Світові новації у суднобудуванні та їх вплив на зміни технологій виробництва кораблів на Півдні України (2 пол. XIX ст). *Південний архів*. 2008. № 28-29. С. 154-161.

9. Тарасова М. Б. Участь іноземців у становленні соціально-економічного простору Південної України в кінці XVIII ст. – 1870-х рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. № 44. С.57-61.

Богдан КРАВЧУК,
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ПРАВОСЛАВНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПІЗНЬОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ ХЕРСОНЩИНИ ТА КИЇВЩИНИ 1870 – 1880-Х РОКІВ

***Анотація.** Херсонська та Київська губернії у другій половині XIX століття стали головними осередками поширення пізньопротестантських громад в Російській імперії. Одним із найбільш змістовних джерел з історії пізнього протестантизму на Херсонщині та Київщині є православна преса. Збережені в ній матеріали допомагають розкрити сутність діяльності спільнот, їх історію, біографії лідерів та основи віровчень. Кожне джерело потребує детального аналізу та вивчення, адже є унікальним «живим» свідченням.*

***Ключові слова:** православ'я, пізній протестантизм, баптизм, шундизм, євангелізм, єпархіальні відомості, віровчення.*

Пізній протестантизму в Україні є одним із трьох ключових напрямів християнства. Починаючи із 2014 року і до сьогодні пізньопротестантські союзи та організації зайняли активну громадсько-соціальну позицію в житті українського суспільства. В період окупації міста Херсона та всієї Херсонської області Доми молитви пізньопротестантських церков стали

справжніми хабами гуманітарної та соціальної допомоги для херсонців. Після деокупації і теракту на Каховській ГЕС, їх лідери активно займалися волонтерською діяльністю та допомагали з евакуацією місцевих жителів у безпечні області України. Саме тому історія пізньопротестантського руху є частиною минулого українських земель, його своєрідною релігійною сторінкою, що пишеться до сьогодні.

Пізній протестантизм на українських землях зароджується у 50-х роках XIX століття на Херсонщині. Його центром стало село Основа Ряснопільської волості Одеського повіту. Потягом наступних двох десятиріч років внаслідок активної проповідницької діяльності пізньопротестантські громади з'являються в межах всіх повітів Херсонської губернії. Православне населення, особливо в сільській місцевості, охоче приймало нові християнські ідеї. Серед основних причин його розповсюдження була криза ортодоксальної церкви, особливо парафіяльного рівня, соціально-економічні зрушення, поява пієтизму в німецьких колоніях, проповідництво та поширення богослужбової літератури тощо.

На початку 1870-х років проповідники штундизму відвідали південні повіти Київської губернії, де також утворилися нові потужні осередки в Таращанському та Звенигородському повітах. Херсонщина та Київщина стали своєрідним ядром пізнього протестантизму, звідки він поширився на інші губернії Російської імперії. Активні учасники місцевих громад, після примусового виселення чи добровільного переселення, ставали лідерами нових осередків пізньопротестантського руху на Волині, Поділлі, Слобожанщині, Закавказзі, Уралі, у Сибіру тощо.

Історія пізньопротестантських громад Херсонської та Київської губернії другої половини XIX століття ґрунтується на різножанровій джерельній базі. До неї належать архівні матеріали світської влади губернського, повітового та волосного рівнів, історіографічні матеріали та документи православного духовенства єпархіального та приходського рівнів, внутрішньо-протестантські джерела тощо.

Історичні джерела у вигляді преси або друкованих видань є унікальними матеріалами, які фіксують інформацію в чітко визначеному часовому проміжку. Видавці та журналісти є сучасниками описуваних подій та явищ, що перетворює їх на своєрідних «живих» свідків, які подають інформацію крізь призму власних поглядів, виховання, переконань та інтересів. Тому дослідження преси є невід’ємною частиною будь-яких джерелознавчих пошуків.

До робіт з історії православної періодики Київської та Херсонської губерній можна віднести дослідження А. Животко «Історія української преси» [1] та Л. Дениско «Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX ст.» [2]. Вивчення історії пізнього протестантизму крізь призму церковної преси, зокрема в контексті «Київських єпархіальних відомостей 1907-1908 років» було здійснене К. Павленко [3]. Попри це, в кожному джерелознавчому розділі дисертацій обов’язково згадуються в якості джерел релігійна та світська преса. Отже, вивчення православних видань як джерела з історії пізнього протестантизму знаходиться на початковій стадії і потребує деталізації та дослідження.

Православна преса була надзвичайно зацікавлена у висвітленні подій, що розгорталися навколо пізньопротестантських осередків. Для цього було декілька вагомих причин. По-перше, новоутворені громади не були закритого типу, але інформації про них, їх головних лідерів було вкрай мало. Тому доводилося по крихтах збирати її задля ознайомлення з новим релігійним явищем. По-друге, для православ’я було важливо знати теологічну базу штундистського руху, аби в майбутньому протистояти йому в рамках «увещаній» самих протестантів та співбесід із православними. По-третє, важливо було зрозуміти особливості та характер діяльності пізніх протестантів. Це дозволило б запобігти розширенню меж протестантських громад в «законний» спосіб за допомогою репресій, штрафів, арештів, ув’язнень та висилок.

Основними церковно-православними виданнями регіонального рівня, які містять великий масив інформації про протестантські спільноти Київщини та Херсонщини є відповідно «Київські єпархіальні відомості» [4] та «Херсонські єпархіальні відомості» [5]. Окрім того, подібні матеріали можна знайти на сторінках Катеринославських, Таврійських, Чернігівських, Волинських, Подільських, Полтавських, Кишинівських та Харківських єпархіальних відомостей (з 1884 р. – журнал «Віра і розум»).

Газета «Київські єпархіальні відомості» виходила друком протягом 1861-1918 років при Київській єпархії. Засновником та головним редактором був протоієрей П. Лебединцев, який також досліджував історію штундизму і баптизму в Київській губернії. Одне із перших повідомлень про появу громад пізнього протестантизму на Київщині, зафіксоване у єпархіальних відомостях під 01 квітня 1872 року з промовистою назвою «Извлечение изъ письма Преосвященнейшего Порфирия, Викарія Кіевской Епархии, къ Его Высокопреосвященству, касательно секти штундистовъ, вторгшейся въ Киевскую Епархію, именно въ село Плоскую тарашанскаго уезда» [6].

Загалом інформація, розміщена на шпальтах «Київських єпархіальних відомостей», стосувалась різних аспектів. Зокрема, в статті «Несколько слов о мерах против штундизма» вивчалися способи та методи боротьби із поширенням штундизму в Київській губернії [7]. Автор замітки, в дусі знаменитої книги Макса Вебера, підкреслює, що його основним «розсадником» є розташовані в Херсонській губернії німецькі колонії, у яких існує головне правило: «Час – це капітал». На його думку, найманці з місцевого населення, змушені виконувати великий об'єм роботи, тому їм банально не вистачає часу на пости, ранкові і вечірні молитви та ходження до православного храму. Це призводить до їх часткового або повного відступництва від ортодоксального християнства.

На сторінках єпархіальних відомостей друкувалась інформація, здобута від безпосереднього спілкування з протестантами, зокрема стаття

П. Петрушевського «Заметки проезжего о штундизме в Таращанском уезде» [8]. Він зазначає, що такому неймовірному успіху в місцевих приходах штундизм завдячує тому, що із самого початку поклав у своїй основі вимоги строгого, працювального, чесного, тверезого життя. Як наслідок, «нова віра» здавалася мешканцям Таращанського повіту набагато духовнішою, правильнішою та відповідною Святому Письму, ніж православ'я.

З метою ознайомлення сільських священиків з ідеями штундистського вчення на сторінках відомостей були розміщені уривки декількох листів протестантів з різних громад Київщини. Цікавим видається передрук листа пресвітера громади села Косяківка Таращанського повіту, писаря Івана Лясоцького «Штундист о штундизме» [9] як реакцію на статтю П. Петрушевського. Він був надрукований із відповідними рецензійним вставками редколегії. В першу чергу, протестант називає себе не «штундистом», а православним чи «правовірним», якому надано право вірити в Ісуса Христа. Проте цікавим є висновок редакторів: «Такі особистості як Лясоцький, повинні бути союзниками церкви і як сумно, що вони знаходяться в числі її противників. Якщо духовенству вдасться використати цю нову струю і ввести її в необхідне русло, російська церква здійснить велике завоювання» [9, с.9].

Авторами відомостей висвітлювалися особливості богослов'я протестантів «Учение штундистов о браке» [10] та різного роду новини про них «Обращение 35 штундистов в православие» [11]. Їх головною особливістю були дещо перебільшені цифри навернених у православ'я і применшена кількість «відступників». Отже, Київські єпархіальні відомості – історичне джерело в якому присутні як суб'єктивні православні так і внутрішньо протестантські матеріали.

Херсонські єпархіальні відомості видавалися впродовж 1860-1918 років при Херсонській православної єпархії. Саме архієпископу Херсонському та Таврійському Інокентію (Борисову) належить ініціатива

створення періодичних видань при єпархіях російської православної церкви [12]. Одним із перших повідомлень, розміщених у відомостях була «Докладная записка священника местечка Любомирки, Елисаветградского уезда, Херсонской губернии...» [13].

Кореспонденти та автори статей у Херсонських єпархіальних відомостях піднімали різні питання. До прикладу, у випуску від 1875 року автор статті, досліджуючи причини виникнення пізнього протестантизму, зазначає, що «Більшість штундистів... вказували як на одну із причин відступництва – незрозумілість для них церковної служби» [14]. Збір основних даних про штундизм в Херсонській єпархії «К вопросу и сведениям о южно-русском штундизме» здійснений священником і місіонером Зубовим має унікальні свідчення про їх духовно-філософські погляди, зокрема на душу, вічність, церкву та потойбічне життя [15].

Особливо образливим для автора статті «Толкование штундистами 23 гл. Ев. Матфея» [16] було її тлумачення протестантами. Вони вважали, що звернення Христа до «фарисеїв, книжників та лицемірів» як до «сліпих проводирів» є ні чим іншим, як звертання до ієрархів православної церкви. У статті «О брошюрах распространяемых среди народа в приходах Херсонской епархии неправославными книгоношами и штундистами» автор аналізує активну проповідницьку діяльність протестантів, в тому числі через поширення брошур релігійного змісту [17].

Отже, православна періодика є важливим джерелом з історії пізньопротестантських громад Херсонщини та Київщини середини XIX – початку XX століття. Інформація, розміщена в духовних журналах та газетах, потребує детального вивчення та конструктивної критики. Адже основна маса кореспондентів були представниками православного духовенства, тому їх заангажованість та суб'єктивізм прослідковуються в джерелах. Проте, варто використовувати пресу в історичних дослідженнях, адже її автори були свідками та учасниками діяльності пізніх протестантів Херсонської та Київського губерній.

Список використаних джерел:

1. Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
2. Дениско Л. М. Релігійні православні періодичні видання XIX – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Наук. ред. О. С.Онищенко. Київ: НБУВ, 2001. 200 с.
3. Павленко, К. (2019). Висвітлення у «Київських єпархіальних відомостях» питання розвитку протестантського руху в Україні у 1907-1908 р. *Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини*, 56-58.
4. Київські єпархіальні відомості (1861-1905). Internet.Archive: веб-сайт. URL: https://archive.org/details/kyiv_vidomosti/KEB%201861%20No.01/
5. Херсонские епархиальные ведомости. Одеська національна наукова бібліотека: веб-сайт. URL: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:382868/Source:default>
6. Киевские епархиальные ведомости. 1872. №7. С.147-152.
7. Киевские епархиальные ведомости. 1873. №13. С.375-384.
8. Киевские епархиальные ведомости. 1880. №18-19. С.11-16.
9. Киевские епархиальные ведомости. 1880. №32–33. С.7-9.
10. Киевские епархиальные ведомости. 1884. №22. С.1007-1009.
11. Киевские епархиальные ведомости. 1886. №18. С.860-862.
12. Ясь О.В. Херсонские епархиальные ведомости. Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2013. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Khersonskye_eparkhyalnye_z
13. Херсонские епархиальные ведомости. 1873. №1. С.16-18.
14. Херсонские епархиальные ведомости. 1875. №18. С.559.

15. Херсонские епархиальные ведомости. 1884. №11. С.348-368.
16. Херсонские епархиальные ведомости. 1881. №21. С.596-611.
17. Херсонские епархиальные ведомости. 1881. №1. С.3-31.

УДК 94(477)

Володимир КУЗЬМІЧОВ,

здобувач 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

НАСЛІДКИ КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

***Анотація.** У статті охарактеризовані наслідки Корсунсько-Шевченківської операції в уявленні європейської історіографії, а саме: втрати радянської та німецької сторін внаслідок Корсунської битви, вплив Корсунсько-Шевченківської операції на подальше радянсько-німецьке протистояння.*

***Ключові слова:** Корсунь-Шевченківська операція, європейська історіографія, радянська історіографія, німецька історіографія, вітчизняна історіографія.*

Говорячи про втрати німецької сторони, слід зазначити, що вони чітко не вказані у переважної більшості європейської історіографії. Це зумовлюється декількома причинами: одна частина представників європейської історіографії орієнтуються на дані радянської і німецької історіографії; іншою частиною представниками європейської історіографії, з одного боку, наводяться власні дані втрат німецької армії. Але, з іншого боку, не показаний шлях дослідження, який би свідчив про достовірні дані авторів європейської історіографії; недостатньо архівних та документальних матеріалів.

Європейські автори, які об'єктивно досліджувати тему наслідків Корсунь-Шевченківської операції, змогли з точністю вказати на той факт, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції, була втрачена бойова потужність передових німецьких військ. Вцілілі німецькі війська, яким вдалося вибратися з радянського котла, потребували переоснащення та не були придатними для подальших бойових дій. Німці були дуже виснажені після Корсунської битви.

Здобутки європейських історіографів XX століття допомогли українському військовому історику В.Грицюку навести дані щодо німецьких втрат. Він встановив, що німці втратили 37 тис. особового складу. А також 446 гармат, 1638 автомашин за межами Корсунь-Шевченківського котла. Існує проблема щодо встановлення втрат зброї та техніки німецькою стороною саме в межах Корсунь-Шевченківського району.

Даних щодо радянських втрат майже не існує через максимальну засекреченість радянських і російських архівів. Але існують дані Н.Цеттерлінга, А.Френксона та В.Грицюка, які свідчать про втрати радянських військ. А саме: 80188 осіб, з них 24 286 осіб становили безповоротні втрати, а 55 902 особи - становили санітарні втрати; 1-им Українським фронтом було втрачено близько 600 танків, а втрата у танках 2-им Українським фронтом є невизначеною у зв'язку з відсутністю архівних і документальних джерел. На даний момент можна засвідчити той факт, що дані Цеттерлінга, Френксона та Грицюка, які стосуються втрат радянських військ, є наближеними до реальності.

Розглянувши втрати обох сторін, необхідно підкреслити, що радянські війська понесли значно більші втрати, аніж німці, що було зумовлено декількома причинами: невчасне планування радянською стороною проведення Корсунь-Шевченківської операції; недостатнє матеріально-технічне забезпечення радянських військ; неналагоджена чітка взаємодія між 1-им та 2-им Українськими фронтами; чітка,

організована оборона німецького війська, яке врахувало досвід Сталінградської битви.

Що стосується стратегічного становища, то європейська історіографія майже «в один голос» свідчить, що для німців воно однозначно погіршилося у зв'язку з втратою бойової потужності свого передового війська та через виснаженості. Німці втратили тактичні позиції на півдні у вигині Дніпра. Втрата позицій в районі Дніпра призвели, на думку В.Грицюка, до того, що всі сподівання німців на відновлення оборони по середній течії річки були поховані. Погіршення стратегічного становища відбувалося й через впертості Гітлера, який концентрував основну увагу на утриманні однієї бойової позиції, не звертаючи увагу на інші. Втрата стратегічної позиції німцями під час протистояння з радянськими військами було зумовлене й тим, що німецька ставка недооцінювала наявні сили, можливості, наступальний потенціал радянської армії.

Для радянського війська стратегічне положення значно покращилося. А саме: для радянських військ склалися передумови щодо взяття під свій контроль всієї території України (зокрема міста: Нікополь, Кривий Ріг, Рівне, Луцьк, Чернівці, Умань, Одеса, Крим, Херсон, Миколаїв, Дубно, Шепетівка, Ямпіль, Могилів-Подільський, Ковель), створивши глибокий виступ між Прип'ятськими болотами та Чорним морем, і прориву до Молдови, Румунії (м. Ботошані), Польщі завдяки спільними успішними діями 1-го, 2-го і 3-го Українських фронтів, яким вдалося розділити німецький фронт навпіл. Успіх радянського війська змусив німців відступити від р. Південний Буг і р. Дністер, таким чином вийшовши до р. Прут.. Таким чином, можна засвідчити, що стратегічні наслідки були набагато важливішими за кількість жертв у котлі.

Але щодо покращення стратегічного становища для радянської сторони висловився проти В.Грицюк, який зауважує, що радянські війська проводили не настільки успішні наступальні дії проти німців після

Корсунь-Шевченківської операції, як це стверджує переважна більшість представників європейської історіографії. Це було пов'язано з браком сил та засобів у радянських військ, а також незавершеним характером операцій по оточенню сил противника зимово-весняної кампанії 1944 р. і ефективним врахуванням німецькими військами досвіду сталінградської катастрофи. Ці фактори чітко відображалися після Корсунь-Шевченківської битви, а саме: у Нікопольсько-Криворізької, Проскурово-Чернівецької, Березнегувато-Снігурівської, Поліської та Одеської операціях, що передбачали оточення ворожих угруповань.

Як повідомляє Д.Боффа, під час наступу, радянські війська зіткнулися з несприятливими природно-кліматичними умовами, зокрема з бездоріжжям, брудом, які заважали радянським військам в повній мірі набуті та розвинути наступальний потенціал.

З іншого боку, Д.Боффа каже про те, що природно-кліматичні умови водночас «зіграли на руку» радянським військам у зв'язку з тим, що німецькі військові не були готові воювати в таку непогоду та не очікували того, що радянські війська будуть воювати проти них при умовах бездоріжжя і бруду. У результаті саме погані природні умови та легковажність німецького командування допомогли радянському війську розвинути свій наступаючий потенціал та захоплювати назад крок за кроком українські землі. А з німцями українська погода та природа «зіграли злий жарт».

Список використаних джерел:

1. Грицюк В. М. Наступальні операції військ українських фронтів (24.12.1943–28.10.1944): дис. ... д-ра іст. наук: 20.02.22. Київ, 2021. 588 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Hrytsiuk_Valerii/Nastupalni_operatsii_viisk_Ukrainskykh_frontiv_na_terenakh_Ukrainy_2412194328101944/
2. Zetterling N., Frankson A. The Korsun Pocket. The Encirclement and Breakout of a German Army in the East, 1944. Havertown, PA « Casemate

Publishers», 2008. 374 р. Режим доступу:
https://royallib.com/book/Zetterling_Niklas/the_korsun_pocket.html

Аліна ЛИСАК,
здобувачка магістратури I курсу спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету,
м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

ВПЛИВ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ ФАЛЬЦ-ФЕЙНІВ НА УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Стаття розглядає вплив німецьких колоністів, зокрема сім'ї Фальц-Фейнів, на економічний та культурний розвиток України. Вона висвітлює історію становлення заповідника «Асканія-Нова» та роль Фрідріха Фальц-Фейна як основоположника заповідника. Робляться акценти на внесок родини у розвиток економіки та природоохоронної діяльності. Також розглядаються виклики та перешкоди, з якими стикнулася сім'я Фальц-Фейнів під час історичних турбулентностей та долю їхньої спадщини в умовах російсько-української війни.*

***Ключові слова:** німецькі колоністи, економічний розвиток, культурна спадщина, заповідник, соціальні зміни, українське суспільство, промисловість.*

Підприємницька активність завжди виступала каталізатором історичного, економічного, соціального та культурного розвитку країни, і Україна не є винятком.

Одним із цікавих аспектів українського підприємництва періоду ХІХ – ХХ століття є вплив німецьких колоністів, зокрема родини Фальц-Фейнів, на розвиток різних галузей економіки та культурного життя. Сім'я Фальц-Фейнів відома своїм видатним внеском у розвиток підприємництва

та культурного життя України. Походження цієї сім'ї відбулося з Німеччини, де вони мали багатий досвід підприємницької діяльності.

Історія родини, а також заснування унікального заповідника «Асканії-Нова» (1898), починається від появи у Таврії німецьких колоністів. Восени 1827 року німецький герцог Фрідріх Фердинанд Ангальт-Кетен-Плесський майже за безцінь придбав у Російській імперії 42,3 тисячі десятин землі у безіменній місцевості. Через 13 років там виріс хутір, який герцог назвав «Асканія-Нова» на честь власного маєтку у Німеччині. Приблизно через 30 років нащадки герцога продали маєток німецькому колоністу Фейну. Той уміло розпочав справу і незабаром зажив значних статків, в основному від продажу вовни мериносових овець. Після весілля єдиної доньки Фейна і сусіднього колоніста Фальца, вдалось об'єднати два прізвища в одне. Відтоді засновано династію «Фальц-Фейнів» – «королів вівчарства» на півдні Російської імперії.

Найбільшу увагу варто приділити Фрідріху Фальц-Фейну (1863–1920), який став основоположником династії та засновником заповідника «Асканія-Нова».

Фрідріх Фальц-Фейн народився у 1863 році в сім'ї Едуарда Фальц-Фейна та його дружини. Його дитинство та юнацькі роки пройшли в обіймах природи, що збагатило його знання про навколишнє середовище та екосистеми.

Завдяки гарній освіті, яку Фрідріх отримав в Дерптському університеті на природничому факультеті, він зацікавився природоохоронними заходами, розведенням нових тварин, птахів в умовах південноукраїнського степу. Він створив ботанічний сад, природничий музей, провів до Асканії водопровід, телеграф, телефон, електрику, збудував пошту і лікарню, а також зібрав велику бібліотеку.

Члени родини займались різними видами сільського господарства і задля досягнення кращих результатів, впроваджували новітні технології, навчались самі і навчали своїх робітників. Вони досліджували нові

способи економічної діяльності і активно впроваджували їх в життя. Проте отримання прибутку не було єдиною метою. Зусиллями Фальц-Фейнів було вперше в Україні започатковано систематичний захист рідкісних тварин та рослин, а також здійснено великий науково-дослідницький внесок у вивчення біорізноманіття регіону.

Завдяки підприємницькій активності та ініціативі сім'ї Фальц-Фейнів заповідник «Асканія-Нова» став не лише центром збереження унікальної природи, а й важливим об'єктом туристичного та культурного розвитку регіону. Великий внесок цієї родини у формування екологічної свідомості та культурного наслідку суспільства надовго залишиться в пам'яті українського народу.

Проте, удари історичних подій виявилися надто важкими для цієї видатної родини. Соціально-політичні потрясіння періоду 1917–1920 років, призвели до серйозних наслідків для господарства родини Фальц-Фейнів на Херсонщині. Цей період характеризувався хаосом, боротьбою за владу та революційними змінами, які негативно позначилися на житті і майбутньому родини.

Руйнування господарства, конфіскація маєтків більшовиками та націоналізація власності стали важким ударом для Фальц-Фейнів. Ці збитки не тільки позбавили родину майнових цінностей, а й підірвали їхній соціальний та економічний статус. Змушені виїхати за кордон, члени родини втратили свої коріння, власність та перспективи в Україні.

Історію цієї видатної родини зруйнувала нестримна сила історичних турбулентностей. Проте, навіть у найтемніших часах, їхній внесок у розвиток України та збереження природи залишався значним. Їхня праця, ініціатива та відданість стали прикладом відваги та віри в майбутнє незважаючи на випробування.

З того часу, як минуло вже століття, український народ знову стикається з повторенням історії перед обличчям російської агресії. Тимчасово окуповані території на лівобережжі Херсонської області стають

територією не лише геноциду українського народу, але й екоциду, внаслідок військових дій, підризу російськими військами Каховської ГЕС, варварського ставлення до Біосферного заповідника «Асканія-Нова» імені Ф.Е.Фальц-Фейна. На тлі цих подій, спадщина сім'ї Фальц-Фейнів набуває особливого значення, нагадуючи про важливість захисту історичної та екологічної спадщини для майбутніх поколінь. Їхній приклад відваги та самовідданості стає важливим настановою для сучасних українців у збереженні та просуванні цінностей своєї культури та незалежності.

Отже, українське підприємництво в кінці XIX на початку XX століття відзначається великим внеском німецьких колоністів, зокрема сім'ї Фальц-Фейнів, у розвиток економіки та культурного життя країни. Їхній приклад свідчить про значущість підприємницької активності для створення історичних та культурних цінностей. Заснувавши заповідник «Асканія-Нова», Фальц-Фейни внесли значний вклад у збереження природи та розвиток туризму. Незважаючи на випробування історичних подій, які знищили їхню спадщину, їхня відвага та самовідданість залишаються надзвичайно важливими настановами для сучасного українського суспільства в боротьбі за збереження культурної та екологічної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Творець заповідної Асканії: веб-сайт. URL: <https://www.kspu.edu/PublisherReader.aspx?newsId=16829> (дата звернення 28.04.2024).
2. Історія становлення станового статусу родини Фальц-Фейнів: URL: <https://content.freelancehunt.com/snippet/f51a1/efb3b/508041/%D0%A4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%86-%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf> (дата звернення 28.04.2024).
3. Відомі незнайомці: творець заповідної Асканії Фрідріх Фальц-Фейн: веб-сайт. URL: <https://suspilne.media/kherson/166788-vidomi->

[neznajomci-tvorec-zapovidnoi-askanii-fridrih-falc-fejn/](https://ukrreferat.com/chapters/ekologiya/biosfernij-zapovidnik-quotaskaniya-novaquot-referat.html) (дата звернення 29.04.2024).

4. Біосферний заповідник «Асканія Нова»: веб-сайт URL: <https://ukrreferat.com/chapters/ekologiya/biosfernij-zapovidnik-quotaskaniya-novaquot-referat.html> (дата звернення 29.04.2024).

5. Що відбувається із заповідниками та національними парками в окупації? веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zapovidnyky-okupatsiya-askaniya-nova/32337921.html> (дата звернення 30.04.2024).

УДК [930:001.814]:316.35(477-22)"1920/1933"

Дмитро ЛИСЕНКО,
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Водотика С., д.іст.н., професор

ДЖЕРЕЛА З ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КОМІТЕТІВ НЕЗАМОЖНИХ СЕЛЯН

***Анотація.** Дослідження ролі Комітетів незаможних селян (КНС) у радянській історії України виявило широкий спектр джерел, які охоплюють їхню діяльність. Ці джерела включають документи з державних архівів, опубліковані документи та матеріали. Описано різні аспекти діяльності КНС, включаючи їх роль у реалізації радянської політики, участь у колективізації та репресивні заходи. Архівні матеріали відображають також соціальні та економічні аспекти діяльності КНС.*

***Ключові слова:** Комітети неможливих селян (КНС), державні архіви, селянство, радянська влада, колективізація, Голодомор.*

Джерельну базу історії Комітетів незаможних селян (КНС, комнезами) складають різні за походженням та інформативним потенціалом джерела, які можна розподілити на декілька груп: матеріали

що зберігаються в державних архівах, електронні публікації документів та опубліковані істориками збірники джерел у вигляді справ, цитування сучасників комнезамів.

Джерела історії КНС містять інформації з різних сфер діяльності комнезамів. Документи постають нам у вигляді декретів, постанов РНК УСРР, подаються списки членів КНС, анкети, автобіографії, списки виключених з КНС, куркулів, громадян, померлих від голоду.

Великий збірник джерел про «Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни» містить закони, постанови, циркуляри та звіти КП(б)У. В збірнику описано завдання, організацію, взаємовідношення з радянською владою, видатки та зв'язок між комнезамами. Наявні телеграми в «Радянському будівництві на Україні в роки громадянської війни (1919-1920)» НКВС УРСР з указами для КНС. Наприклад, у справі №70 від 20 липня 1920 року є постанова про розподіл незасіяних земель між незаможними селянам. Також є інші документи, які стосуються діяльності КНС, наприклад, резолюція I Всеукраїнського з'їзду КНС про боротьбу з ворогами партії [11].

Декрет ВУЦВК від 5 грудня 1923 р. є джерелом про права незаможних селян. Документ визначав, хто може вступати до КНС, які права і пільги вони мають, зокрема в освіті, землеустрої, кредитах, лікуванні та фінансових справах [10].

У 1992 році Інститут історії України випустив збірку документів «Колективізація і голод в Україні: 1929-1933», опубліковані справи висвітлюють як радянській владі важливо було стежити за боротьбою проти «куркулів» у селах, зокрема через Комітети неможливих селян [8].

І.К. Рибалка опублікував збірку документів та матеріалів про КНС, яка поділена на три частини за хронологічним принципом: період воєнного комунізму (1920 – березень 1921); КНС в період відбудови народного господарства (1921-1925); КНС в період боротьби за соціалістичну реконструкцію народного господарства, за побудову фундаменту

соціалістичної економіки (1926-1933). Загалом 360 документів [9].

Те що ніколи не висвітлювалось в радянській історіографії, але це можна побачити в архівних джерелах. Так звана «темна сторона» КНС описується в збірнику архівних документів Кіровоградщини про Голодомор 1932-1933 рр., В наше розпорядження подаються матеріали Державного архіву Кіровоградської області, а також спогади очевидців Голодомору 1932-1933 рр. Яскраво ілюструють форми та методи проведення репресивної політики КНС щодо інших селян [1].

Таким чином, досить добре прослідковується тенденція значної кількості збірників документів, в яких можна простежити окремі події пов'язані з членами комітетів незаможних селян. Важливо мати доступ до різноманітних джерел, так як це дозволить суттєво розширити кругозір дослідника теми КНС.

Також інформацію про КНС можна знайти в путівниках архівів Миколаївської та Херсонської областей. Тут представлені документи періоду 20-х років, зокрема щодо повітових та волосних КНС, створених у 1920 році та ліквідованих у 1933 році. Документи включають рішення земельних питань, боротьбу з ворогами партії та ін. [4, с. 82-87], [7, с. 75-76]. На сьогоднішній день проблема полягає в обмеженні можливості архівного дослідження в деяких областях України, постраждалих від російської агресії починаючи з 2014 року. Ще складнішою проблемою є з путівниками архіву Донецької області. Під російською окупацією залишаються відомості, накази, протоколи з'їздів та пленумів, які свідчать про участь членів КНС у різних справах, включаючи надання допомоги військовим частинам та бідняцьким верствам села [3, с. 93].

Держархів у Дніпропетровській області має 38 фонди присвячених КНС. В ньому зберігаються списки жителів, протоколи з'їздів, документи про діяльність КНС щодо укріплення радянської влади на селі [2, с. 52]. Також в Харківському архіві присутні матеріали про права селянства, плани роботи КНС, статистику землекористування та колективізації. Ці

документи допомагають зрозуміти процес становлення радянської влади в регіонах [6, с. 238].

Сумський держархів містить документи щодо Комітетів незаможних селян, організації господарства та Нової економічної політики. Зберігаються матеріали про допомогу біднякам та організацію комітетів взаємодопомоги. Ліквідація неписьменності серед членів КНС і населення також документована (1921–1923) [5, с. 87,89].

Таким чином, можна сказати, що для дослідження створення та діяльності КНС в Україні є достатня кількість джерельного матеріалу. Власні особливості діяльності КНС описуються у державних архівах України та опублікованих збірників документів і матеріалів. Виходячи з чіткої послідовності та упорядкованому розташуванню архівних даних є зручним для поетапного дослідження тематики Комітетів незаможних селян.

Список використаних джерел:

1. Голодний мор 1932–1933 років на Кіровоградщині. Мовою архівних документів. Збірник документів і матеріалів. — Кіровоград: ДАКО, 2008. — 398 с.
2. Державний архів Дніпропетровської області.: Путівник. Том 1. – Д 36 Д: Герда, 2009. – 485 с.
3. Державний архів Донецької області: путівник. Держ. ком. Архівів України, Держ. архів Донец. обл.; авт.-упоряд.: С. Герасимов, С. Гончарик, Т. Максимчук, І. Мартинчук, Н. Метальнікова, О. Попова, Т. Столяренко, Т. Церковнікова, І. Шишолік. – Донецьк, 2011. – 1110 с.
4. Державний архів Миколаївської області : путівник. відповідальний ред. Л. Л. Левченко. — Миколаїв : Іліон, 2014. — 1144 с.
5. Державний архів Сумської області: Путівник. Держкомархів України. Держархів Сумської області; Автори-упоряд.: Л. Покидченко (відп. упоряд.) та ін.; Редколегія: Р. Пиріг (голова) та ін. Суми, 2002. — 320 с.

6. Державний архів Харківської області: путівник. Держ. ком. Архівів України, Держ. архів Харків. обл.; – Харків, 200. 1022 с.

7. Державний архів Херсонської області. Фонди періоду після 1917 року: анотований реєстр описів. Том 1: Фонди Р-1 – Р-1250. редкол.: В. Ф. Боровик (голова) та ін.; Державна архівна служба України; Державний архів Херсонської області. – Херсон : Айлант, 2013. — 532 с.

8. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933. Збірник матеріалів і документів. АН України. Інститут історії України та ін.: Упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна; Відп. ред.: Кульчицький С. В. - Київ: Наукова думка, 1992. — 736 с.

9. Комітети незаможних селян України, 1920-1933: зб. док. і матеріалів. ред. І.К. Рибалка. Київ: Наук. думка, 1968. — 639 с.

10. Про пільги, права і обов'язки незаможних селян: декрет Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету від 5-го грудня 1923 р. / Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет . – Харків : Друкарня «Червоний маяк» (б. ВУЦВКа) , 1923 . – 19 с. – Відбиток з газ. «Селянська правда» 28.XII.1923 р. № 150 (679)

11. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни(1919-1920). Збірник документів і матеріалів. Ред. Волощук І.П., Ред. Рубач М.А. - К. : Вид-во Акад. наук УРСР, 1957

УДК 94(477)

Маргарита ЛЯЩУК,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Бойков О., к.іст.н., доцент

МІСЦЕ І РОЛЬ ЦЕРКВИ З ПОЗИЦІЙ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

***Анотація.** У статті розглядаються погляди представників української національного руху у ХІХ – на початку ХХ ст. щодо ролі церкви*

в суспільстві і держави. Національне відродження України передбачало й духовно-релігійне відродження, яке було ускладнене перебуванням українських земель в двох різних імперіях та наявністю різних віросповідань. Тож важливим питанням у контексті подальшого розвитку національної самосвідомості було врахування церковно-релігійного фактору.

Ключові слова: *національне відродження, українська церква, націоналізм, уряд УНР, національна еліта.*

Одним з питань формування української політичної нації на сьогодення є вирішення проблеми церковно-релігійного розвитку та подальшої ролі церкви в житті українського суспільства у подальшому. Це ж питання було досить актуальним і на межі ХІХ-ХХ ст., коли український національний рух політизувався і розглядав перспективу формування власної держави.

Еволюція української національної свідомості логічно вписується в загальну модель розвитку національних рухів на Сході Європи ХІХ – початку ХХ ст. «Національне відродження» України слід розглядати як два потоки – однакові за змістом, паралельні за напрямком, приблизно одночасні в хронологічних рамках, але розмежовані територіально: один протікав у Наддніпрянській Україні під владою Російської імперії, а другий – на західноукраїнських землях у складі Австрійської (пізніше – Австро-Угорської) імперії.

Національне відродження України передбачало й духовно-релігійне відродження, яке було ускладнене перебуванням українських земель в двох різних імперіях та наявністю різних віросповідань. Тож важливим питанням у контексті подальшого розвитку національної самосвідомості було врахування церковно-релігійного фактору.

До Першої світової війни ідеологія українського руху базувалася на двох позиціях: українська нація як етнос, заснований на культурі та мові

селян та соціальні ідеї Маркса. Соціалізм був впливовою ідеологією серед українських лідерів з 1917 які хотіли побудувати українську державу на уламках Російської та Австро-Угорської імперій. Виходячи з цього і будувалися погляди на роль церкви і релігії.

Однією з проблем бачення релігійного фактору слід назвати те, що українська інтелектуальна еліта, яка формувала різні політичні течії, не у повній мірі усвідомлювала роль церкви в суспільстві, а духовенство теж не могло подолати цю проблему, тому не відбулося єднання світського і церковного національних рухів [6, с.255]

На кінець XIX – початок XX ст. проблема національної ідентифікації тісно пов'язувалася з релігійною приналежністю. Проти цього виступив відомий громадський діяч М. Драгоманов, який у листуванні з І. Франком зауважував, що подібна ідентифікація є «абсурд принциповий і практичний» [4, с.23]. Такі спроби, з'являлися через те, що в Україні політичні інтереси переважали над релігійними, а політичним діячам церква вбачалася організацією, що відповідала їх поглядам і намірам, а не відображенням національних інтересів [4, с.23].

М. Драгоманов пропонував відійти від монополії православної віри та католицизму в Україні, і надати можливість розповсюдження протестантизму. На його переконання протестантизм передбачав свободу віросповідання та відділення держави від церкви [3, с. 3-5].

Щодо розвитку неофіційного християнства, зокрема сектантства, досить цікаві погляди одного з діячів української Громади в Одесі Дмитра Овсянико-Куликовського, який зазначав, що секти є феноменом соціально-культурницького реформаторства, яке здійснюється самим народом. Таке реформаторство могло змінити не лише психологію народу, але й вірування. Він пропонував розглядати секти як певну соціальну групу культурних піонерів, досліджувати даний феномен і взяти його до уваги революційним організаціям [6, с. 327].

Михайло Грушевський зауважував на необхідності відділення церкви від держави, а саме духовенство не має бути «державними урядовцями тої чи іншої релігії» [1, с. 172].

М. Грушевський у полеміці з І. Огієнком стосовно зв'язку релігії з суспільно-політичною свідомістю зазначав, що релігійна свідомість формувалася під впливом цілком земних чинників — економічних, політичних, впливом стану духовності тієї чи іншої історичної доби [8, с. 67].

Інший український громадсько-політичний діяч Дмитро Дорошенко зазначав, що уніатство на західноукраїнських землях стало вже національною релігією, яка «боронила народність від латинізації й польонізації» [2, с. 51].

Погляди на церкву і релігію еволюціонують у ході національно-визвольних змагань 1917-1921 років. У цьому контексті досить важливими поглядами щодо питання про роль церкви в державі слід назвати твердження українського громадського і політичного діяча кінця О. Лотоцького.

У 1918 році, вже перебуваючи на посаді міністра віросповідань в уряді Гетьманату Скоропадського він зазначав: «Основна засада Української центральної влади полягає в тому, що в самостійній державі має бути і самостійна церква. Ніякий уряд... не може погодитись на те, щоб осередок Церковної влади перебував в іншій державі. Українська Церква має бути автокефальною під головуванням Київського митрополита та в канонічному зв'язку з іншими самостійними Церквами. Автокефалія української Церкви — не лише церковна, а й національна необхідність. Це конечна потреба нашої Церкви, нашої держави, нашої нації...» [9, с.268].

Висновки: Таким чином, у кінці XIX — на початку XX ст. існувало досить багато різних поглядів на роль церкви і релігії в житті українського суспільства і згодом держави, однак, у переважній більшості діячі українського національного руху бачили цю роль у як фактор розвитку

демократичного суспільства з релігійною толерантністю і рівністю у релігійних переконаннях.

Список джерел та літератури:

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський – К.: Тов-во «Знання», 1991. – 240 с.
2. Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє – минуле (1914 - 1920): в 4 ч. [Текст] / Дорошенко Д.І. – 2-е вид. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. – 542 с.
3. Драгоманов М. Про волю віри / М. Драгоманов – К.: Вид-во «Ранок», 1907. – 16 с.
4. Драгоманов М. Євангельська віра в старій Англії [Текст] / М. Драгоманов – К.: Вид-во «Ранок», 1907. – 8 с.
5. Історія православної церкви в Україні. Зб. наук. праць. – К., 1997.
6. Історія релігії в Україні [Текст] / За ред. А.М. Колодного і П.Л. Яроцького. – К.: Знання, 1999. – 736 с.

УДК 94(447)

Вікторія МЕЗЕНОК,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ОСВІТЯН ХЕРСОНЩИНИ

***Анотація.** У статті проаналізовано матеріали архівно-слідчих справ репресованих викладачів Херсонщини. Розглянуто розбіжності та фальсифікації у справах ХІНО та «Павільйон». Зроблено висновок, щодо мети діяльності сталінської каральної системи проти вчителів.*

Ключові слова: *вчитель, контрреволюційна організація, архівно-слідча справа, репресії, арешт.*

У формуванні світогляду української молоді велику роль відіграють наставники – вчителі, викладачі, що своїм прикладом, професіоналізмом створюють ціннісні орієнтири. Тому історіописання життя освітян в жорстоких умовах сталінських репресій – важлива тема, що потребує осмислення. Для радянської влади виховання нового покоління було доволі важливе як фундамент для просування ідеології надалі у життя інших поколінь. Саме тому під пильним наглядом НКВС опинилися освітяни як соціальна група, в тому числі в регіонах, таких як Південь України.

Про історію масового терору на державному рівні почали говорити після 1991 року, з початком роботи комісій з реабілітації жертв сталінських репресій. Історики отримали більше можливостей та широку матеріальну базу за рахунок розсекречення архівно-слідчих справ.

На Півдні України переслідування освітян розпочалися ще з 1920-х років, а з встановлення тоталітарного режиму поглиблювались, переростаючи в ще більші хвилі репресій. Викладачів арештовували за поширення антирадянських настроїв, приналежність до «контрреволюційних організацій» тощо.

Однією з гучних справ проти інтелігенції на Херсонщині є «Спілка визволення України», за якою репресували близько 30 тисяч осіб по всій Україні, у тому числі й на Півдні [1].

Одним із осередків антирадянської коаліції слідчими вважався Херсонський інститут народної освіти (ХІНО). На думку дослідників, це була група викладачів, студентів, мешканців міста, котра прагнула знизити тиск влади на наукову діяльність та освіту. Цю справу у своїй статті досліджував херсонський науковець В. Павленко [4].

В. Павленко здійснив аналіз кримінально-слідчих справ, які належать до звинувачення інтелігенції Херсонщини у справі СБУ. Вивчаючи справи репресованих В. Павленко звернув увагу на фальсифікації у справах, спосіб оформлення свідчень, нумерацію сторінок. Тих, хто був звинувачений у цій справі, переважно це викладачі та студенти ХІНО [5], були вимушені написати зізнання у причетності до «контрреволюційної організації» на Херсонщині. У статті В.Павленка відзначена повна відсутність жінок у рядах групи за матеріалами слідства.

Фігурантами у справі були: ректор ХІНО (1921-1923 р.р.) Гривезірський Костянтин Юрійович. За висновком слідства саме за час його керівництва інститут набув репутації «контрреволюційної організації», його було репресовано у 1937 році. Були звинувачені та заарештовані викладачі: Чернявський М.Ф. поет, письменник, громадський діяч, борець за українізацію, був засновником товариства «Українська хата» та керівником філії «Просвіти» у м. Херсон. За свою діяльність був тричі арештований та останній арешт закінчився розстрілом у 1938 році. А також Легенький Захар Васильович, найбільш активний учасник просування українського осередку в Херсоні, також був доцентом в ХІНО, був арештований двічі за антирадянську агітацію та належність до організації в інституті. Другий арешт закінчився розстрілом у 1937 році.

Важливим напрямом діяльності цієї групи була активна просвітницька робота в інституті та за його межами. Організовувались вечори, присвячені українським письменникам, проводились лекції на українській мові, та допомога сільським школам програмою навчання та українськими підручниками. Її арешти нанесли українській інтелігенції регіону важкий удар.

Викладачі та вчителі не залишились без уваги органів ОДПУ під час трагічних подій Голодомору 1932-1933 рр. За наміром влади, вчителі повинні були сприяти колективізації, закликати дітей доносити на батьків, котрі ховали хліб, тобто бути активними виконавцями Голодомору як

геноциду. Але вчителі так само були членами своєї громади та намагались захищати її та свої інтереси. Такими були і вчителі Херсонщини. У своїй монографії Н.М. Кузовова [3] серед таких освітян, котрі намагались протистояти владі, відзначила діяльність вчителя Федора Кіндратовича Фоменко. Його засудили за агітацію серед колгоспників проти хлібозаготівель. До цього чоловік був у м. Херсон та бачив всі реалії геноциду, після повернення додому в с. Преображенка Хорлівського району, він розповів односельчанам про побачене та негативно висловлювався про радянську владу, за що його було заарештовано і засуджено. У с. Велика Лепетиха, як зазначає авторка, дві вчительки, Олександра Плетенець та Нікітченко, зазнали переслідувань від репресивного режиму через публічне засудження влади. А засуджували саме злочин Голодомору, та те, що учням в школі вони мусять розповідати, що вони живуть в ідеальній радянській державі. Також, одна з вчительок згадала самогубство Хвильового, яке пов'язане з тиском влади на тогочасну інтелігенцію та геноцидом українського народу.

У листопаді 1933 року Херсонським міським комітетом Компартії України розглядалась справа лектора Херсонського сільськогосподарського інституту О.Н.Опокова,[3] він хотів захистити інтереси студентів та поширити інформацію, яка стосувалась голодування та дистрофії в закладі освіти, щоб захистити інтереси студентів. За розголос інформацію про голод та спроби привернути увагу до критичної проблеми його було виключено з партії.

Серед наступних осередків спротиву слід зазначити учительську контрреволюційну організацію «Павільйон» 1938 рік. Дослідженням справи займався історик О. Коник [2]. Основним джерелом інформації є слідча справа НКВС, яка зберігається в державному архіві Херсонської області. Головними злочинцями згідно з матеріалами справи були скадовські вчителі Пилип Йосипович Виговський – головний «натхненник», мав на той час «сумнівне класове походження» та

зазначалось, що вчитель змушував дітей «хором вивчати націоналістичні пісні та рекомендував учням вивчати їх на пам'ять».

Інший вчитель, Казимир Андрійович Бантос, за матеріалами обвинувачення мав «петлюрівське минуле». Також, як районний інспектор «з метою примусу української мови» серед шкіл з національними меншинами надсилав туди лише підручники українською мовою, нібито «для роздратування інших вчителів та поширенню української мови та писав погані характеристики молодим радянським учителям». А Володимир Іванович Ташіян був звинувачений в поширенні націоналістичних пісень та антирадянських анекдотів, також помічений агітаціях проти «вождя народів» [2]. Саме цих вчителів звинувачували у контрреволюційній націоналістичній пропаганді серед своїх колег у Скадовському районі та «зраду батьківщини». Також, як зазначає О.Коник у своїй статті, у справі містяться згадки й про інших раніше репресованих викладачів.

Отже, аналізуючи матеріали архівно-слідчих справ, можна зробити висновки, що влада послідовно проводила репресії проти освітян, котрі мали вплив на суспільство. Переслідувався не лише відкритий спротив владі, а будь-яке іншомислення. Освітян змушували агітувати дітей доносити на власних батьків за невиконання хлібозаготівель та приховування зерна, а студентів використовували як інструмент вилучення хліба у селян. Зміст обвинувачень проти вчителів та викладачів був зазвичай типовим та загальними, а покарання жорстоким і нерелевантним. На Херсонщині освітяни переслідувались під час процесу СБУ, Голодомору 1932-1933, і масових репресій 1937-1938.

Список використаних джерел:

1. Шаповал Ю.І. СПІЛКА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (СБУ) [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://www.history.org.ua/?termin=Spilka_vyzvolennia (останній перегляд: 19.04.2024)

2. Коник О. Учительська контрреволюційна організація українських націоналістів «Павільйон». 1938 рік: конструювання карної справи. *Scriptorium nostrum*. 2017. № 3 (9). С. 53-63.

3. Кузовова, Н. М. Голодомор 1932–1933 років на Херсонщині: монографія / Н. М. Кузовова. Університетська книга, 2023. 372 с.

4. Павленко В. Херсонський інститут народної освіти у справі «Спілки визволення України» у 20-ті - на початку 30-х років ХХ століття (до 100-річчя Херсонського державного університету). *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1(7). С. 122-15.

5. Павленко В. Інтелігенція Херсонщини у справі «Спілки визволення України». Джерелознавчий аспект проблеми (20-і – 30-і роки ХХ ст.). *Scriptorium nostrum*. 2016. № 3. 105-126.

УДК 94(447)

Ірина МЕЛЬНИК,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

ВИКЛАДАЧІ ХЕРСОНСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – ЖЕРТВИ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1920-30-Х РР.

***Анотація.** У статті розглядаються репресії, що спостерігалися на Херсонщині в 1930-х роках та були спрямовані проти представників української інтелігенції. Основний акцент робиться на діях, направлених проти професорсько-викладацького складу херсонських вищих навчальних закладів. У статті визначається важливість глибшого аналізу причини, характеру та наслідків репресій для наукового середовища та суспільства в цілому.*

***Ключові слова:** репресії, викладачі ВНЗ, Херсонщина, справа СБУ*

Більшовицький режим завжди намагався контролювати всі сфери життя суспільства, зокрема й освіту. На думку більшовиків, інтелігенція, зокрема й викладачі, була носієм так званої «дрібнобуржуазної ідеології», яку вони начебто намагалися нав'язати масам, оскільки діяльність учителів була одним із головних чинників формування особистості, побудови певних політичних і соціальних установок у суспільстві.

Починаючи з 1931 року, арешти стали масовими і спрямованими на осіб, звинувачених у контрреволюційній діяльності, зокрема на лідерів та активістів українських осередків у вузах. Ці репресії, хоча і почалися в межах загальнонаціональних каральних акцій, розгорнулися на регіональному рівні і стали частиною системної політики більшовиків для знищення української інтелектуальної еліти.

Але, перші жертви почалися значно раніше. Так, Гальковський А.Ф., колишній директор і голова педради ХІНО (а з осені 1921 року – лектор-історик) та декан факультету профосвіти А. Богашев помер від наслідків голоду неврожайних 1921–1922 рр. [1, с. 21]. Їх смерть в цілому вдарила дуже боляче по педагогічному складу на той час (1921 р.) Херсонському інституту народної освіти (потім призначено ім. Крупської). І це був лише початок виживання освітян Півдня у тільки-но заснованій тоталітарній системі, яка починала своє існування з масового терору свого населення.

Привертає увагу постать одного з лідерів «херсонської філії» СВУ – Гривезірського Костянтина Юрійовича. Він, ректор Херсонського інституту народної освіти (ХІНО) з 1921 року, народився у 1886 році на Харківщині у сім'ї сільського священика. Гривезірський очолював ХІНО в дуже складний період його становлення, а саме в роки голоду 1921–1923 років [1, с. 26]. У цей період він проявив себе не лише як вчений та освітянин, але і як лідер і громадський діяч, який прикладав багато зусиль для організації навчального процесу в ХІНО та збереження інституту в умовах тяжкого голоду. Гривезірський став загальновизнаним,

авторитетним і фактичним керівником осередку української інтелігенції в ХІНО та на Херсонщині. Його вплив та роль в об'єднанні інтелектуалів на користь освіти та культури важко переоцінити. За висновком слідства, саме за час його керівництва осередок оформився в «контрреволюційну організацію». У 1923 році Гривезірський повернувся до Харкова, а пізніше працював у Луганську. Проте, його життя завершилося трагічно, коли він був репресований у 1937 році. На жаль, на сьогоднішній день інформація про біографію та діяльність Костянтина Юрійовича Гривезірського залишається дуже обмеженою.

Щодо безпосередніх звинувачень, за матеріалами слідчих справ, які опрацював В.Я. Павленко, то курс історичного матеріалізму в ХІНО (розділ марксистської філософії) читав професор К.Ю. Гривезірський і намагався пройти його як найшвидше, не загострюючи увагу на питаннях революції, а інколи замість цього переходив на історію України, яку він теж викладав, орієнтуючись на концепцію М. Грушевського. При цьому, більшість часу відводив на вивчення національно-визвольної боротьби [3, с. 139]. Це говорило про його орієнтованість на ідеї самостійності українського народу та права на власну державність, що в свою чергу було небезпечною думкою серед студентів та педагогічного складу авторитарної загарбницької держави, якою був СРСР.

Також, у цій справі фігурував відомий український поет, письменник, громадський діяч, педагог, лектор ХІНО М. Чернявський. У 1924 році інтелігенція Херсонщини, піддавшись впливу аналогічного кроку колег з Харкова, ініціювала створення Декларації 47-ми, де вони визначали себе як «трудова інтелігенція», підтверджуючи свою відданість радянській владі та готовність працювати чесно й сумлінно [5, с. 37-38]. Микола Федорович взяв участь у складанні цього документа, але відмовлявся від повного заперечення релігії. Незадовго до арештів Чернявський підписав Декларацію, яка була урочисто оголошена на зборах у ХІНО. Однак через п'ять років цей документ став одним із звинувачень

проти нього та інших викладачів. Влада більшовиків трактувала їхню спробу змінити свої переконання як спробу маскуванню, тобто зовнішню зміну переконань, що насправді підтверджувало їхню контрреволюційну природу. І хоч реабілітований у 1956 році, але в часи «контрреволюційної боротьби» його, як і інших викладачів, затримали та допитували, приписуючи неіснуючі факти до його біографії, використовуючи проти нього активність у «Просвіті» [8].

В.Я. Павленко небезпідставно стверджував про надуманість звинувачень, які ґрунтувалися тільки на фантазії слідчих, які писали протоколи, підтасовували факти, та, ймовірно катували, щоб тільки звинувачені люди підтвердили наклепи щодо себе [4].

На кінець 30-х років репресивна політика радянської влади не обійшла Херсонський педагогічний інститут і стала ще одним виявом нищення професорсько-викладацького складу. 27 червня 1938 року був ув'язнений викладач давньої історії С. Божко [6, с. 3]. За свідченнями, даними під тиском слідства, С.Божко зазначав, що був завербований у 1923 р. керівником літературної організації «Орач» С. Пилипенко. Під час судового засідання Військового трибуналу 29-30 травня 1939 р. викладач відмовився від своїх слів, наданих слідству, адже розумів, що це може привести до серйозного та довгого заслання або страти. Під час додаткового розслідування, його провину було дещо пом'якшено, внаслідок чого він отримав в якості покарання 5 років позбавлення волі.

Також, восени 1937 року майже місяць у стінах ХДПІ вела розслідування комісія Херсонського міськпарткому. Зібрані парткомісією матеріали, датовані 4 жовтня, займають у кримінальній справі сім друкованих сторінок. Червоним олівцем позначені понад три десятки прізвищ співробітників, викладачів, студентів. Були заарештовані директор інституту Хірін Анатолій Павлович і завідувачий учбовою частиною, лектор всесвітньої історії Бовдирь Михайло Никифорович. Обвинувачення будувалося на єдиній провині – українізація студентства. Місяць

знадобився членам трійці УНКВС аби визнати керівників інституту винними. 7 грудня 1937 року було винесено рішення – “розстріляти”. 22 січня 1938 року вирок було виконано в сусідньому Миколаєві. Проте родичі Бовдиря М.Н. та Хіріна А.П. дізнались про їхню загибель лише в березні 1957 року, коли їх реабілітували [1].

Ще однією жертвою режиму став ректор Херсонського сільськогосподарського інституту у 1926–1930 рр. Михайло Костянтинович Бабак. Він народився 21 листопада 1897 року в м. Ізмаїлі, у бідній селянській сім’ї. Вивчився у Одеському сільськогосподарському інституті, ще студентом був активним, працелюбним, використовував усі ресурси, щоб покращити навчання собі та однокурсникам, успішно складав іспити та екзамени. Після випуску доля його завела у Херсонський сільськогосподарський інститут, який стане таким через два роки, а поки що заклад носив назву Херсонський сільськогосподарський технікум. На посаді також проявив себе активним організатором та лідером, намагався створити нормальні побутові умови студентам у гуртожитках, аудиторіях, лабораторіях, за його підтримки відкривалися нові кафедри, запрошувалися нові кадри. У 30-ті рр. ХХ ст. він переходить на посаду ректора у рідному Одеському сільгоспінституті, але ненадовго. У листопаді 1937 року його було репресовано. За наявними відомостями цього ж року він помер у таборі. З першого погляду, це була людина досить прогресивна, старанна, яка робила все для розвитку галузі науки та покращення життя в освітньому процесі. Але, ймовірно, його революційна діяльність у молодості на території Бессарабії [7 с. 61] лякала керівництво СРСР, і викладач потрапив під каральну кампанію наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова, який наказував узяти на облік усіх осілих у області куркулів, карних злочинців, що повернулися після відбуття покарання, втікачів з таборів та заслань [9, с. 94-95].

У контексті наслідків репресій можна констатувати, що розвиток наукових галузей, таких як статистика, етнографія, демографія,

демографічна географія, та краєзнавство, фактично припинився [2, с. 103]. Безумовно, це призвело до серйозних наслідків, включаючи моральні деформації, що в свою чергу вплинули на деморалізацію суспільства та спричинили зниження рівня професійної підготовки та активності.

Незаперечним є той факт, що вказані репресії відзначилися винищенням національної інтелігенції, створивши дефіцит педагогічних кадрів та викликавши кадрову лихоманку. Наслідки цих подій виявилися в зниженні рівня знань та поширенні україномовної безграмотності. Нові кадри, які приходили на заміну репресованих фахівців, були часто обдарованими, але їхня професійна підготовка та рівень загальноосвітньої і культурної компетентності виявилися значно нижчими порівняно з тими, кого було вилучено внаслідок репресій.

Таким чином, у 1920–30-ті рр. багато викладачів херсонських закладів вищої освіти підпадали під визначення «ворога народу» та були заарештовані органами влади за свої політичні погляди, за приналежність до національного руху, який був у розквіті через політику коренізації. Їх арешти вплинули на подальшу долю розвитку науки та освіти у регіоні: падіння рівня освіти відбувалося стрімко, адже порушилася спадковість передачі знань, і багато галузей переживали занепад. Плеяда видатних українських викладачів зникла, а разом з тим зник прогрес в освіті, що позначилося незворотними наслідками для наступних поколінь.

Список джерел та літератури:

1. Беляєв Ю. І., Мішуков О. В., Федяєва В. Л., Самсакова І. В. Херсонський державний університет. Історичний нарис (1917–2007). Херсон : В-цтво ХДУ, 2007. 352 с.

2. Довбня О. Політичні репресії проти науково-педагогічної інтелігенції Півдня України (1920 – 1930-ті рр.): вітчизняна історіографія ХХІ ст. *Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка : матеріали II Всеукр. науково-практ. краєзнав. конф. з міжнар. участю, м. Каховка-Херсон, 14–15 верес. 2017 р. С. 103–105.*

3. Павленко В. Херсонський інститут народної освіти у справі «Спілки визволення України» у 20-ті – на початку 30-х років ХХ століття (до 100-річчя Херсонського державного університету). *Scriptorium nostrum*. 2017. № 1(7). С. 122–151.

4. Павленко В.Я. Інтелігенція Херсонщини у справі «Спілки визволення України». Джерелознавчий аспект проблеми (20-і – 30-і роки ХХ ст.). *Scriptorium nostrum*. 2016. № 3. С. 105–126.

5. Реабілітовані історією. Херсонська область. Херсон : Наддніпр. правда, 2005. 501 с.

6. Сліпущенко С. М. Репресивно-каральна політика радянської влади проти науково-педагогічної інтелігенції Півдня України в 1930-х роках. *Історичні науки*. 2013. №3. С. 123–126.

7. Ушкаренко В., Мартинова Т. Херсонський державний аграрний університет: історичний нарис. Херсон : Айлант, 1999. 180 с.

8. Цибуленко Л. Чернявський у суспільно-культурницькому житті Херсонщини. *Scriptorium nostrum*. 2014. № 1. С. 198–209.

9. Шитюк М. Масові репресії на території Миколаївщини (30-ті рр. ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 1998. № 1. С. 94–98.

УДК 93

Софія МОСІНА,

здобувачка 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03

Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,

науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛІСТИКИ В ІСТОРІОГРАФІЇ УКРАЇНИ ТА СВІТОВІЙ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

***Анотація:** Так як регіоналістика являє собою міждисциплінарну науку, то вона також має проблеми під час її вивчення. Так вивчаючи регіоналістику в Україні можна побачити проблему поділу України на «дві України» або побачити різне культурне та побутове життя населення в*

різних частинах країни. Разом із Україною проблема виникає і в інших країнах, таких як Турція, яка є мусульманською країною і протягом своєї історії мала свої проблеми відносин із християнами, які залишилися після завоювання Османською імперією Константинополя.

Ключові слова: *регіоналістика, регіон, сепаратизм, суспільство, культура, релігія*

Вступ. Історична наука взаємодіє не тільки із писемними джерелами минулого, а також вона пов'язана із місцем та територією. І не всі історики розуміють, що історія має бути територіальною. Коли чуєш слово історія то відразу починаєш розуміти її як «час», тому звісно саме його ставлять на перше місце у вивченні історичної науки, а ось «простір» вже іде на другий план. Тобто спочатку спостерігається парадигма «час - простір», яка задає фундамент історії. Але з часом ця концепція почала змінюватися. На історію намагалися подивитися з іншого боку, а саме те, що вона приборкує, формує простір, а звісно із цим змінювати «час – простір» на «простір – час».

Така інтеграція наук існувала завжди, і зараз вона не є виключенням. Тому з часом, коли виникає процес інтеграції наук, починають виникати нові наукові напрямки. І виникали вони не тільки як спеціалізовані сфери дисциплін, а в ХХ ст. почали ще отримувати міждисциплінарний науковий напрямок. Так виникає напрямок, який вивчає регіони – регіоналістика. Цей напрям з'явився унаслідок взаємозв'язку географії, культурології, історії, соціології та інших дисциплін, які, на перший погляд, дуже віддалені один від одної. І органічною частиною регіоналістики – є історична регіоналістика. Вона являє собою погляд, не тільки на історію певних регіонів, а й на сферу існування суспільства на окремій місцевості, протягом певного часу. Багато науковців зверталися до минулого свого краю, щоб дізнатися про нього більш або отримати відповіді на актуальні питання [2].

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Новий регіональний курс наукового пізнання дає змогу вивчати певні регіони, роль їх розвитку в історичному процесі, національну культуру, та і зовсім зрозуміти його історичну унікальність, економічне та політичне становище в країні. Регіон починає осмислюватися як соціокультурна спільнота з певними історично сформованими цінностями, і для їх повне осмислення можливе лише на основі повноцінного вивчення специфічної атури кожного регіону окремо [3]. Сам регіональний фактор в історії України був досить стійкий та потужний, саме тому викликав у науковців інтерес. Українське суспільство в процесі історії склалося з різних сегментів, частин, в тому числі і територіально. Наприклад історик В. Липинський визначає, що можлива причина регіональної різноманітності в географічному становищі самої України, яку протягом декількох століть ділили руховим кордоном між Заходом та Сходом. Внаслідок чого в українському суспільстві виникли значні культурні різниці. Хоча сам Липинський розглядає цю різницю в рамках одного цілого.

А ось інший науковець В. Дергачов дає іншу причину регіональної різноманітності. Важ описує, що Україна відноситься до типових рубіжних держав, яка знаходилася в межах трьох великих геополітичних, соціокультурний та історичних просторів: західноєвропейський, східноєвропейський та середземноморський. Саме тому сформувалися три «плити» культур, що сьогодні ототожнюються із Західною, Східною та Південною частинами України. Кожну з цих частин країн він характеризує знаходження в певній плиті, яка формувала ідентичність краю. Так, «південну плиту» він характеризує як місце, яке понад дві тисячі років знаходилася і середземноморському просторі, що сприяло на її формування яскравих особливостей та стійких територій [5].

О. Удада у своєму баченні бачить, що сучасна українська історіографія України базується на розумінні держави як територіально-політичного організму. Він вважає, що Україна має у своєму складі регіони, які різняться між собою як історією, так і культурою, мовою,

економікою та навіть політичними поглядами. І ця особливість, як зазначає Удода, починає проявлятися як проблема у 2013-2015 рр. де поділ України зумовлений не тільки етнічним складом, а й особливостями економічного розвитку. І тут подолання проблем вбачається у розвитку проблемної історіографії кожного регіону як синтез проблемних підходів. Наприклад, європейський історик Карл Шльогеля описує, що раніше, до подій 2013-2015 рр. він і не помічав різноманітність України, вона для нього залишалася в тіні Радянського Союзу. Але після цих подій він по іншому глянув на країну.

Тому як відзначають В. Смолій та Л. Якубова, що вже потрібно шукати нові способи, нову мову, для того щоб відобразити реальну суть ментального протистояння «двох Україн». Як вони виокремлюють, то вирішувати цю проблему потрібно пам'ятаючи не відмінність «двох Україн» у вигляді мов або національно-культурних матриць, а власне занедбані соціально-економічні проблеми, які виникають в регіонах [2].

Верменич у своїй статі «Історична регіоналістика: нові парадигмальні орієнтири» зазначає, що кардинальне переосмислення місця й ролі територіальності у житті людей, тягне за собою новації, які змінюють обличчя як теоретичної, так і історичної регіоналістики. Одним із таких новацій, автор зазначає активізацію сепаратистських рухів, які викликають багато тенденцій, і відбувається активний процес позичання регіоналістикою психологічних підходів у соціумі. Відбувається відтворення матрицею цілісності, тобто відтворення того, що або справді було, або надумано якоюсь стороною, що таке колись було. Саме тому перебуваючи у такому психологічному підході, людина або соціум починає діяти неусвідомлено, або автоматично, відповідно до закладених у цьому підході смислів, які і є потрібними.

Сепаратизм – найрадикальніша форма націоналізму, яка формується на міфологізованому уявленні про державну незалежність, бо вона є важливою для кожної етнічної спільноти. Але через соціум можна

зруйнувати цілісність держави, але збудувати з уламків життя соціуму. Наприклад, Снайдер пише, що сепаратизм – принцип та діяльність, для виходу із централізованого державного організму. Він зазначає, що велику роль тут грає визвольна риторика, яка доводить до визначення легітимності існуючого державного утворення. І так, як сепаратистські рухи завжди не в законах, вони переадресовують до моралі, а як тільки цей рух визначається нелегітимним, то його опоненти постають в ореолі борців за справедливість.

ВИНИКНЕННЯ ПРОБЛЕМ ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛІСТИКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА ТУРЕЧЧИНИ

Одним із прикладів сепаратистського настрою можна назвати анексію Криму. Такі настрої можуть розростатися до такої мари, що анексія може відбутися «без єдиного пострілу». І такі сучасні засоби комунікації можуть ізолювати від зовнішніх впливів території спочатку як «боротьба за незалежність», а потім імітувати до «загальнонародної» підтримки входження цієї території до складу іншої [3].

Але як зазначає Турченко, сепаратистські рухи в Україні почали діяти ще з 90-х років, коли російський політикум поставив питання про вихід Крим зі складу України. А головною ідеєю вони ставили «віковичний» зв'язок Криму з Росією і про відсутність якихось стосунків його з Україною. Також в Донбасу, Харківщині та Запоріжжі теж намагалися відбудувати ідею створення протистояння «жовто-блакитній» експансії зі Заходу. Але ці рухи не мали якоїсь підтримки серед населення, бо за референдумом 1 грудня 1991 року переважна більшість українського населення проголосувала за незалежність України.

Однак, спроби спекуляції на різних регіонах України, на цьому не припинилися. Протиставлення Заходу та Сходу України відбулися у 2004 році, де виборча компанія кандидата в Президенти України В. Януковича, почала використовувати це для реалізації своїх ідей. Разом із фальсифікацією результатів виборів, відбулися масові протести, що

перетворилося у «Помаранчеву революцію». Ці події черговий раз підкреслили існування лрсить глибоких відмінностей між різними регіонами України і посили інтерес у суспільства, а також вчених, зокрема істориків, до вивчення проблем регіонів [5].

В XX ст. активно проходили процеси регіоналізації, більшість територій Західної України були поділені на чітко визначені регіони. Саме тому регіоналізація стала основним питанням в таких країнах як Іспанія, Франція, Італія, Бельгія та Німеччина. Ці країни першими розпочали створення середнього рівня управління і по праву вважаються регіональними. Деякі країни Європи визначають єдність та неподільність держави, але є інші принципи – децентралізації, автономії тощо. І от в федеративних державах, поруч із цими принципами, приділяється велика увага до відносинам федерації та самою федерацією.

Наприклад перетворення Німеччини після Другої світової війни у федеративну державу розглядається з різних сторін: зі одної сторони – механізм запобігання можливому відродженню націоналізму, з іншої – зміцнення демократії в новій німецькій державі. А ось Бельгія стала федеративною державою просто уникаючи розподілу на дві частини – Фландрію та Валлонію. Однак Бельгія та Російська федерація показали, що федералізація не стала ефективним механізмом розв’язання проблем – сепаратизму. Бельгія так і не змогла позбутися проблем, заради яких і була здійснена трансформація, і на сьогодні її хочуть перетворити на конфедерацію. Також Іспанія, хоча і є найбільш децентралізованою державою у Європі, вона не змогла зняти проблему сепаратизму [4].

Також можна зазначити про інші країни, наприклад Туреччина. Вона володіє різноманітними природними умовами та ресурсами. Але вона має політичну та соціально-економічну нестабільність. Бо в історії, під пануванням Османської імперії основним релігійним групам було дозволено створювати власні громади, кожна з яких зберігала власні релігійні закони, традиції та мову під загальним захистом султанів. Як

зазначив Мустафа Пекак, після захоплення Стамбулу (колись Константинополь) відбулось викреслення Візантійської імперії, а разом із цим зміна життя християн, яким пізніше довелося жити під владою Османської імперії, і це є важливе дослідження, а саме: які відбулися зміни в християнському житті після переходу до мусульманської імперії. Звісно християнам було надано право вільно віросповідувати свою релігію, ховати, одружуватися тощо. Також це стосувалося й єврейських католиків.

Як було відомо репресії проти християнської релігії були рідкістю – іноді руйнували, або не можна було будувати нові церкви (В Анатолії з 1453 р. – кінець XVIII ст. нема свідчень побудованих нових християнських споруд). Але після XVIII ст. християни почали намагатися будувати церкви. І через скрутне політичне становище Османської імперії спричинило втручання західних країн до імперії. Після Кучюк-Кайнарджинського договору укладеного 1774 році, росіяни почали брати на себе захист православного народу, який проживав на османських територіях. Но не тільки Російська імперія почала виступати у захист жителів своєї релігії, а й країни Європи. Звідси почався опікунське ставлення інших країн до своїх «підданих». Культура, мова та інші важливі складові частини кожної країни почали проникати у середину імперії. До того ж немусульмани почали отримувати нові права та привілеї. Немусульман почали призначати як перекладачів в іноземних посольствах, що надавало їм перевагу у торгівлі, а значить і прибуток грошей. Через торгові відносини з Європою вони стали, як зазначає сам автор Пекак, проявляти сепаратистську діяльність. Через торгівлю вони могли мати достатню кількість грошей для будівництва великих і дорогих церков. Які пізніше влада намагалася зруйнувати. Це все будівництво, яке виходило за межі потреб немусульман, є ситуацією, яку можна пояснити соціально-психологічними причинами. Саме тому питання відношення мусульманських країн до християнської віри задає своїх проблем під час вивчення регіоналістики, бо все ж таки вплив християнства є [1].

Як висновок, вивчення регіоналістики має проблеми, як і будь-яка інші міждисциплінарна або дисциплінарна наука. Вони в країнах виникають на різних історичних умовах. В Україні головною проблемою вивчення регіоналістики в історіографії є поділ країни на декілька частин за культурною та побутовою ознакою, що власне використовувалося Росією для нав'язування її зв'язка із Кримом та східно-південною частиною України, а ось західна частина, то нав'язування західних країн. Це, як визначають деякі історики, прояв сепаратизму. Але проблеми вивчення є в країнах Бельгії або в самій Росії, які намагалися побороти сепаратизм перетворюючи державний устрій на федерацію. Також Османська імперія яка мала свої проблеми у вивченні регіоналістики. Сама пособі протягом історії вона була мусульманською країною, а після завоювання Константинополя, який був центром християнства, вона не подавила присутність немусульман, що викликало певні проблеми про їх присутність у країні, а пізніше і вплив інших країн, які «захищали» свою релігію в інших.

Список використаних джерел

1. M. Sacit PEKAK «Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi: Kappadokia bölgesi Osmanlı dönemi kiliseleri: Örnekler,sorunlar,öneriler» – 2009. – 26. – Sayı 2. – 249 – 277.
2. Верменич Я. «Історична регіоналістика VS краєзнавство: маркери дослідження мереж соціальної взаємодії в часі та просторі» / Я. Верменич // Краєзнавство. - 2018. - № 3. - С. 4
3. Верменич Я. В. «Історична регіоналістика: нові парадигмальні орієнтири» / Я. В. Верменич // Український історичний журнал. - 2016. - № 2. - С. 138
4. Звіздай О. «Проблематика регіоналізації в країнах Східної та Західної Європи» // Evropský politický a právní diskurz. - 2017. - Sv. 4, Vyd. 3. - С. 56-62.

5. Турченко Г.Ф. «ІСТОРИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА І КРАЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ (ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ)» / Турченко Г.Ф. // Краєзнавство. - 2006. - 1. - С. 50-57.

УДК 94 (447)

Валерія МОШЕНСЬКА, здобувачка 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Бойков О., к.іст.н., доцент

РОЛЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ХХ СТ.

***Анотація.** У даній статті проаналізовано важливе значення музичного мистецтва у процесі формування культурної ідентичності України ХХ століття.*

***Ключові слова:** музична культура, українська музика, стилізація, концерт, композитори.*

Актуальність проведення дослідження полягає у вивченні потенціалу творчості у музичній сфері на території України. Аналіз українського музичного фольклору, що характеризується різноманітністю та багатством, визначається як головний напрямок цього дослідження. Надзвичайно значна кількість документованих українських народних пісень послужить основою для подальшого розгляду та аналізу цього ключового елементу української музичної культури.

У кінці ХІХ - на початку ХХ століття в Україні політичні події та соціальні зміни мали важливий вплив на розвиток культурної сфери, включаючи музичне мистецтво. Принципи особистісної свободи та розширення прав стали визначальними [1, с 98].

У першій половині ХХ століття відбувалося багато важливих історичних подій, таких як революції, конфлікти, голод та соціальні

розколи, що поставляли перед митцями численні виклики. Суворі умови життя, такі як епідемії та політичні переслідування, часто прискорювали смерть видатних представників культурної сфери.

У той період виникали й розвивалися нові стилі та напрями в мистецтві, відбувалася трансформація естетичних поглядів, а також постійно вдосконалювалися засоби музичного виразу. Було багато різноманітних музичних жанрів, таких як вокальна музика, хорові композиції, вокально-симфонічні твори, симфонії, а також музично-драматичні форми, такі як опери, балети та оперети. Крім того, слід згадати існування камерної музики як вокальної, так і інструментальної [1, с 111].

Пісні, які з'явилися під час періоду революційних подій, є значущим елементом історії боротьби українського народу за незалежність. Ці композиції включають «У полі червона калина» С. Чарнецького, «Побачив село, просторе село під горою», «Бо війна є війною», «Розповів мені курка на сповіді...» Л. Лепкого, «Вітер смерті» Ю. Шкрумеляка, «Скоро стрілець впаде», «Козак пішов на війну» М. Гайворонського, «Сумують галичанки» Р. Купчинського та інші. Авторами цих пісень були такі відомі особистості, як М. Голубець, В. Бобинський, Л. Луців, М. Угрин-Безгрішний, а також брати Богдан і Левко Лепкі.

У 1920-х роках відбулися відважні експерименти, які охопили як музичну сферу, так і загальну культуру. Нові художні напрями, такі як конструктивізм, футуризм, кубофутуризм, витісняли попередні стилі, такі як імпресіонізм, символізм і неоромантизм. Тим часом, офіційне мистецтво, зокрема соціалістичний реалізм, та культурні стандарти почали укріплюватися [3, с 64].

Під час аналізу розвитку музичної культури в Україні у 1930-х роках, варто відзначити активну роботу Спілки композиторів України, яка об'єднувала широке коло учасників, включаючи виконавців, композиторів, музикознавців, працівників видавничої справи та бібліотекарів. Філії

Спілки були активні в різних містах України, таких як Вінниця, Дніпропетровськ, Донецьк, Ужгород, Львів, Одеса, Суми, Харків і багато інших

У початку третього десятиліття XX століття відбуваються нові тенденції в області музичної освіти, спрямовані на підвищення професіоналізму. У 1934 році реорганізація Київського музично-драматичного інституту імені М. Лисенка на дві окремі вищі навчальні установи – консерваторію та театральний інститут, була здійснена за рішенням Наркомпросу УСРР.

Протягом цього часу була створена та активно діяла ансамбльна група, яка була названа на честь Т. Шевченка, в Харкові. Також у місті діяла капела кобзарів під керівництвом В. Осадька, що називалася «Рух».

У 1961 році керівництво КПРС під М. Хрущовим розпочало послідовну процедуру десталінізації в СРСР, що мала великий вплив на різні сфери суспільства, такі як наука, освіта, культура та мистецтво [2, с 222].

Впродовж періоду з 1963 по 1972 рік П. Шелест займав посаду першого секретаря ЦК КПУ. Він постійно захищав інтереси України в Москві. Цей політик, зі славетним минулим, активно виступав за повне втілення економічних, мовних і культурних прав українців.

У шістдесяті роки відбувається поширений рух, що спрямований на розширення демократичних принципів у країні та захист громадянських прав, який подальше отримав назву дисидентства. У цей період у всіх основних культурних центрах України виникали групи та колективи однодумців, чия мета полягала у підтримці розвитку української культури, запобіганні русифікації та загальному зміцненні демократичних процесів у країні.

Протягом того періоду, коли П. Шелест керував партійною організацією в Україні, відбулося чимало позитивних змін у музично-культурному житті: значно покращився рівень професійної

музичної освіти, засновано видавництво «Музична Україна», яке акцентувало увагу на виданні музичних творів та музикознавчих праць українських авторів; було побудовано багато концертних залів, включаючи сучасний палац культури і мистецтв «Україна».

Величезну роль у розвитку української естрадної музики зіграла творчість Володимира Івасюка. Його музика та композиції залишаються актуальними й популярними і в сучасності. Незважаючи на своє коротке життя, лише 30 років, він успішно створив 107 пісень та 53 інструментальні композиції. Крім того, він також працював над музичним супроводом до театральних вистав. «Я – твоє крило», «Балада про мальви», «Червона рута» залишаються дуже популярними. А композиція «Водограй» була визнана піснею року на всесоюзному конкурсі 1972 року. У 1977 році пісня Івасюка «У долі своя весна» у виконанні Софії Ротару перемогла на щорічному пісенному фестивалі в польському Сопоті [12].

Починаючи з 1987 року, партійний тиск почав послаблюватись. В кінці XX століття було проведено значну кількість наукових досліджень, присвячених музичному мистецтву, які в контексті культурології розглядалися як частина прикладної області, згідно з поглядами відомого вченого і дослідника інновацій М. Епштейна. Культуроніка розглядалася як гуманітарна технологія, спрямована на підтримку творчого процесу в сфері культури, включаючи музичне мистецтво, а також як активний процес трансформації музики, визначений або спровокований теоретичними дослідженнями у цій галузі мистецтва.[7, с 188]

Незважаючи на труднощі в суспільно-політичній сфері, що постійно супроводжують і досі впливають на сучасну українську професійну музичну культуру, спостерігається позитивна трансформація у музичному мистецтві. По-перше, відбулася активізація міжнародних контактів з 1990-х років, викликана знищенням «залізної завіси». Учасники європейського авангарду, раніше визнані неприйнятними у радянські часи, тепер отримали можливість легально представляти свою творчість в

Україні. Другою важливою зміною стало виникнення фестивального руху в Україні. Так звані «композиторські пленуми» були замінені фестивалями сучасної академічної музики, такими як «Київ Музик Фест», «Прем'єри сезону», «Міжнародний форум музики молодих» у Києві, «Два дні і дві ночі нової музики» в Одесі, «Контрасти» у Львові.

Отже, можна зробити висновок що музичне мистецтво українського народу в ХХ столітті виявилось не лише способом вираження емоцій та почуттів, але й важливим фактором у формуванні та збереженні культурної, національної ідентичності. У період соціальних, політичних та культурних трансформацій, що характеризували майже все ХХ століття, українські музика, пісня стали виявом національного спротиву тоталітарній системі, дозволили зберегти національну свідомість.

Список використаних джерел:

1. Корній Л., Сюта Б. Історія української музичної культури. : підручник для студентів вищих навчальних закладів: Київ, 2011. 719 с.
2. Шульгіна В.Д. нариси з історії української музичної культури : монографія: Київ, 2006. 107 с.
3. Таранченко О. Г., Волосатих О. Ю. Модерний дискус української музики 1910 x1920 років: світоглядні, змістові, жанрові домінанти, творчі постаті: стаття: DOI<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-357-6-13>
4. Рудницький А. Українська музика: історико-критичний огляд : стаття: УДК 7.067(477) «19-20»
5. Нємцова Л. О. Історія окремих напрямків музичного мистецтва в Україні в ХХ столітті : стаття: УДК 78.01: 378.14(477)
6. Семчишин М. Тисяча років української культури = One thousand years of Ukrainian culture : істор. огляд культ. процесу / Мирослав Семчишин; Наук. т-во ім. Шевченка. – Нью-Йорк; Париж;Торонто: [б. в.], 1985. – 550 с. : іл. – (Бібліотека українознавства ; том 52).
7. Крусь О. П. Історія української музики ХХ століття :

навчально-методичний посібник- Луцьк: Надстир'я, 1997. 82 с.

8. Серова О. Ю. Сучасне музичне мистецтво: курс лекцій для студентів освітнього рівня «Магістр» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» : Київ : НАКККіМ, 2019. 72 с.

9. Левко В. І. Актуальні тенденції концертного життя України кінця ХХ-початку ХХІ століття : стаття: УДК 7.067(477) «19-20»

10. Берегова О. Інтегративні процеси в музичній культурі України ХХ–ХХІ століть : монографія К.: Інститут культурології НАМ України, 2013. — 232 с. Бібліогр.: с. 223–230.

11. Каменська В. Ю. Українська фортепіанна музика 60–70-х рр. ХХ століття як важливий етап її історичного розвитку : стаття: УДК 78.01:378.14(477)

12. Володимир Івасюк – геній української пісні [Електрон. ресурс]- 04.03.2024.- Режим доступу: <http://surl.li/snzwg>

УДК 94

Микита МОШНЯГУЛ, здобувач 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

УНІФІКАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ПОЛІТИЦІ ГЕТЬМАНЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

***Анотація.** Ця стаття присвячена питанню політичних подій руїни в період уніфікаційної політики гетьманів Петра Дорошенка та Івана Брюховецького. Проаналізована роль груп населення та представників політичної верстви, а також зовнішня політика гетьманів у вказаний період. Викладені основні фактори та причини неуспіху.*

***Ключові слова:** Україна в період руїни, внутрішня політика, Петро Дорошенко, Запоріжжя, Кримське ханство, Росія.*

На початку 1666 року в козацька Україна була розділена війною між Росією та Польщею. На Лівобережжі після “Чорної ради” гетьманом став Іван Брюховецьким. Правобережним гетьманом з допомогою татар став Петро Дорошенко.

Починаючи з 1665 року Іван Брюховецький знаходився у виборі між інтересами проросійської та патріотичної партій, а також інтересами населення та інших соціальних груп. В 1665 році Брюховецький підписав з російським урядом Московські статті, які покращували його відношення з царем і зміцнювали політичне положення перед лівобережною опозицією [1. с. 34]. Підписання цих статей одразу викликали незадоволення міського населення через стягнення податків і введення в міста російських гарнізонів, які повинні були підтримувати стабільність в регіоні. Також цей договір викликав розрив політичної єдності Лівобережжя і Запорізької Січі.

В середині 1667 року Іван Брюховецький був незадоволений головним чином, мирними переговорами між російськими і польськими послами у Андрусові, і обставиною того, що його політика викликала невдоволення населення. В той же час підтримка Петра Дорошенка як конкурента по об’єднанню України тільки збільшувалась[2]. Після таємної ради 19 січня 1668 року Брюховецький почав Лівобережне повстання, яке було підтримане козацькими полками та міським населенням.

Тим часом, на протязі 1667 року, Дорошенко з підтримкою Кримського ханства, вів війну з Польщею. Спроба влаштувати Підгаєцьку кампанію призвела до втрати союзництва з Кримом. Після провалу кампанії, на початку лютого 1668 року, Дорошенко скликав старшинську раду, яка підтримала лівобережне повстання[3].

Тим часом повстання на Лівобережжя розвивалося з великим успіхом. З більшості українських міст були вигнані російські залоги, але російський уряд одразу почав протидіяти Івану Брюховецькому, просуваючись вглиб території Лівобережжя.

В останній декаді травня 1668 року Петро Дорошенко виступив у похід на Лівобережжя. Після переправи через Дніпро його кандидатура на гетьманство підтримали 7 лівобережних полків. Вслід за об'єднанням армій Дорошенка і Брюховецького, в таборі другого відбулось заворушення і лівобережний гетьман був вбитий за невідомими обставинами.

Після об'єднання Гетьманщини перед Петром Дорошенком стояла мета не дати росіянам просунутись вглиб Лівобережжя і розбити їх основні сили. Але через певні чинники гетьман не міг досягти своїх цілей. Першим чинником була агресія польських сил на Поділлі через що Дорошенко був змушений повернутись на Правобережжя і зрозуміти ситуацію на кордоні з Польщею[4. с. 108]. Повернувшись в Чигирин гетьману надійшла інформація про політичну кризу в Речі Посполитій і неможливість польського наступу. Після цієї новини на заваді Дорошенку став запорізько-кримський союз укладений отаманом Петром Суховієнком, якого запорожці оголосили “запорізьким гетьманом”. Через цю обставину у Дорошенка не було вибору, і надалі він залишився в Чигирині, щоб оборонятися від військ Суховієнка. Дорошенко не дивлячись на політичну кризу в Польщі, перспективні переговори з Портою і вдалий хід повстання Брюховецького, ніяк не міг впливати на настрої кримсько-татарських еліт і на політичні тенденції запорізького козацтва.

Наказний лівобережний гетьман Дем'ян многогрішний залишився без воєнної підтримки і за допомогою сіверського єпископа Лазаря Барановича, повернувся до переговорів з російським воєводою Юрієм Ромодановським[5. с. 13]. На Глухівській раді 1668 року російська сторона затвердила Многогрішного як лівобережного гетьмана, і сформувала нові умови свого сюзеренитету над Лівобережжям. З цього можна зробити висновок, що українські представники політичної верстви не могли консолідуватися і їм не вистачало політичної єдності.

Ця тема привертала увага багатьох істориків. Костомаров вважав, що кожний із гетьманів прагнув самостійності України по своєму. Грушевський оцінював Петра Дорошенка як відданого “душею і тілом” справі звільнення України. На його думку він намагався повторити успіх Богдана Хмельницького.

У незалежній Україні сильно збільшився інтерес до вивчення політичної історії гетьманату. У працях Миколи Крикуна, Леоніда Мельника, Олексія Струкевича, Валерія Смолія і Валерія Степанкова зроблено багато для дослідження тодішньої політичної культури народу та еліти. З теми гетьманування Івана Брюховецького значними є декілька монографій Віктора Горобця, які торкаються політичних подробиць його правління і відношень з Росією.

Зробивши аналіз теми ми визначили, що Петру Дорошенку не вистачило зовнішньополітичної підтримки та єдності всередині України XVII століття. В такому положенні Дем'яну Многогрішному залишилося лише повернутись до сюзеренитету від Росії.

Розвинута історіографія цієї теми та доступність джерел дають змогу досліджувати ці події і приділяти їм більше уваги в майбутніх дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Чухліб Т. Гадяч – гетьманська резиденція Івана Брюховецького у 1663 – 1668 роках. Київ. Краєзнавство. – 2013. С.34.
2. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 136.
3. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648-1676 рр.). – Київ: Альтернативи, 1999. (Україна крізь віки. – Т. 7). С. 296.

4. Степанков В. Боротьба Петра Дорошенка за збереження цілісності козацької України (друга половина 1668-1669 рр.). Кам'янець-Подільський. Український історичний збірник. – 2003. С. 108-120.

5. Пиріг П. Штрихи до соціально-політичного портрета гетьмана Дем'яна Многогрішного. Чернігів. Сіверянський літопис. – 2009. – С. 9-22.

УДК 94 (477)

Богдана НЕДОЛУЖЕНКО, здобувачка магістратури I курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03 Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

КАРАЛЬНА ПСИХІАТРІЯ ПРОТИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ: СПЕКТР ДІАГНОЗІВ

***Анотація.** Стаття аналізує механізми радянської репресивної політики засобами примусової судово-психіатричної експертизи. Охарактеризовано різновиди фейкових психіатричних діагнозів, поставлених представникам українського дисидентського руху у 1960 – 1980-х роках XX століття та їх конкретні наслідки. Виявлено роль А. Снежневського в обґрунтуванні концепції неіснуючого діагнозу «латентна шизофренія» та застосування його в практиці каральної психіатрії в СРСР.*

***Ключові слова:** каральна психіатрія, дисиденти, млява шизофренія, параноїдальний розлад, психоз.*

Альтернативою відкритим масовим репресіям сталінських часів стала каральна психіатрія, яка поглинала найкращих представників свідомої української інтелігенції у період 1960 – 1980-х років XX століття. Ці злочини радянського тоталітаризму досі лишаються маловідомими та

потребують глибокого системного дослідження, адже реальні масштаби кількості жертв каральної психіатрії досі лишаються невідомими.

На сучасному етапі в українській історичній науці зберігається стійкий інтерес до цієї проблематики, зокрема після Революції Гідності активізувались дослідження функціонування Дніпропетровської спеціалізованої психлікарні та дисидентів, які перебували у ній на лікуванні, пошук та публікація історичних джерел, зокрема особових справ пацієнтів та кримінальних справ засуджених. Серед сучасних дослідників, що актуалізують злочини каральної психіатрії щодо українських дисидентів, можна виокремити І. Широкову, В. Сухоручка. Т. Дем'янчук та А. Андрушко досліджують юридичні аспекти каральної психіатрії в СРСР. Л. Даниленко аналізує сучасну українську прозу про каральну психіатрію. Важливим етапом у дослідженні та осмисленні аспектів каральної психіатрії є проєкт «Діагноз: Вільні» та спецпроєкт «Локальна історія. Дисиденти», які містять унікальні спогади, інтерв'ю та думки експертів.

Каральна психіатрія мала на меті виявити та нейтралізувати найбільш активних діячів української культури, науки, релігійних та громадських активістів, словом усіх, хто становив потенційну загрозу радянському режимові. Але відкрито знищити або ув'язнити таких людей уже було не можна, адже СРСР задекларував дотримання демократичних прав і свобод та відсутність політичних в'язнів. Відповідно, аби позбавити людину свободи волі та припинити її політичну чи культурну діяльність, віднайшли новий спосіб – призначали судово-психіатричну експертизу, яка визначала психічне захворювання, яке потребувало примусового лікування у закладі спеціалізованого типу, де з повністю здорової людини робили абсолютно недієздатну істоту.

Найбільш поширеним діагнозом серед українських дисидентів стала так звана «млява шизофренія», «повільноплинна шизофренія» або «латентна шизофренія», невідома світовій психіатричній науці, але надто

розповсюджена у межах СРСР у 1960 – 1980-х роках XX століття, тобто у період діяльності дисидентів як громадсько-культурної опозиції радянському режимові. Теоретиком цього діагнозу став директор Інституту судової психіатрії імені В.П. Сербського професор та академік А. Снежневській. Це був доволі відомий лікар-психіатр та науковець, але у своїй концепції він розширив симптоми шизофренії до такого стану, коли найменше відхилення вважалося ознакою хвороби та за висновком судово-психіатричної експертизи людину спрямовували на примусове лікування до спеціалізованих закладів [1, с. 35]. А. Снежневській виокремив кілька різновидів «латентної шизофренії» та намагався описати клінічну картину кожного з них, при чому у більшості випадків зробив акцент на втомлюваність, поганий настрій, депресію, гіперактивність, наявність кумирів, віру у виключність свого життя, самотійність, тощо [2, с. 302-329]. При чому ці симптоми на його думку починають проявлятися у віці 10-15 років, що в принципі є звичними ознаками підліткового віку і не становлять загрози психічному здоров'ю. Але у межах державної карально-репресивної системи ця концепція була сприйнята схвально на офіційному рівні, адже дозволяла практично будь-якій людині призначити примусове лікування і таким чином нейтралізувати її як суспільного ворога.

Аналізуючи практику радянської каральної психіатрії, дослідники роблять висновок про те, що встановлення діагнозу «латентна шизофренія» було ключовим моментом у боротьбі з українськими дисидентами. Психіатричний діагноз мав бути досить серйозним, щоб представити людину суспільно небезпечною та мати достатньо уявних причин ізолювати її на примусове лікування. У той же час, цей діагноз передбачав агресивне примусове лікування важкими препаратами, які справляли руйнівний вплив не лише на психіку українських дисидентів, а й завдавали непоправної шкоди фізичному здоров'ю. За словами відомого дисидента лікаря-психіатра Семена Глузмана «цей метод вельми зручний

для влади – він дозволяє позбавляти свободи на необмежено довгий строк, суворо ізолювати, застосовувати психофармакологічні засоби для «перевиховання», ускладнює боротьбу за гласність судочинства, за звільнення таких осіб, оскільки навіть у найоб'єктивнішої, але незнайомої з таким хворим, людини завжди лишаються сумніви у його психічній повноцінності, позбавляє жертву цього методу переслідування навіть тих небагатьох прав, які має ув'язнений, дає можливість дискредитувати ідеї та вчинки dissidents і т.д і т.п.» [3, с. 191-192].

Саме тому «млява шизофренія» стала ідеальним фейковим діагнозом для українських інакодумців, яка давала над ними практично необмежену владу державним карально-репресивним органам. Найвідоміші українські дисиденти – жертви каральної психіатрії з таким діагнозом – Петро Григоренко, Леонід Плющ, Василь Рубан, Анатолій Лупиніс, Йосип Тереля, Василь Сірий, тощо. Загалом за підрахунками українських правозахисників у застінках спеціалізованих психіатричних закладів побували близько тисячі дисидентів. У деяких випадках діагноз «латентна шизофренія» доповнювався ускладненими ознаками, наприклад у випадку Віктора Рафальського діагноз ускладнювався «параноїдальною формою з психопатоподібним ефектом» [4] або як у випадку В. Січка «шизофренія, параноїдальний синдром «С»» [5, с. 113].

Але крім цього існували також інші діагнози, якими користувались радянські психіатри. Яскравим прикладом може слугувати випадок Миколи Плахотнюка, якому призначена судово-психіатрична експертиза поставила діагноз «гострий психоз на підґрунті націоналізму» [4]. Цей стан мав пряме показання до примусової ізоляції у спеціалізованій лікарні та «лікування» важкими препаратами, серед яких галоперидол, препарати сірки, які у середовищі дисидентів називали «коктейль Андропова», амінозин а також шокова терапія [6, с. 250-251].

Ще одним психіатричним діагнозом, який приписували українським дисидентам є «сутяжно-параноїдальний розвиток особистості», який фахові

психіатри називають неконкретним та суперечливим [3, с. 199]. Головними симптомами визначається марення та маячня, які як правило виражалися у впевненості особи, що її права порушуються. Знов таки, у результаті суб'єктивної судово-психіатричної експертизи недобросовісного лікаря-психіатра, буквально кожна людина з конформістськими поглядами, невдоволена звільненням з посади, або та, яка виступила з осудом подій у Чехословаччині могла бути запросто діагностована як паранояльна особистість з «маренням сутяжництва» або «маренням реформаторства» [3, с. 200].

Таким чином, радянська каральна психіатрія розробила ряд псевдонаукових діагнозів задля боротьби з українськими дисидентами, серед яких найбільш поширеними стали «млява шизофренія», «параноїдальні розлади», «психоз на націоналістичному підґрунті», «сутяжно-паранояльний розвиток особистості», тощо. Ці діагнози ніколи не були визнані міжнародним співтовариством психіатрів, а відтак – жертви каральної психіатрії в СРСР вважалися політичними в'язнями. Отримуючи такий діагноз, більшість українських дисидентів були запроторені на примусове «лікування» до спеціалізованих психіатричних закладів, де їх фізичне здоров'я знищувалося невиправданою терапією галоперидолом, аміназином, препаратами сірки та шоковою терапією, а людська гідність та психіка – умовами перебування, ставленням персоналу та препаратами.

Список використаних джерел:

1. Широкова І. Каральна психіатрія у СРСР: наука на службі у держави (1960 – 1980). *Наукові записки НаУКМА*. Том 130. Історичні науки. С. 33 – 36.
2. Малопрогредиентная (вялотекущая) шизофрения. *Коротенко А., Аликина Н. Советская психиатрия: заблуждения и умысел*. К.: Сфера, 2002. С. 302-329.

3. Буковский В., Глузман С. Пособие по психиатрии для инакомыслящих. *Коротенко А., Аликина Н. Советская психиатрия: заблуждения и умысел.* К.: Сфера, 2002. С. 191-214.

4. Діагноз: Вільні. URL: https://youtube.com/playlist?list=PLvIJn-pCyFDfotf3V8JXlB6T_QKMT1Uxl&si=gnn7mFND5rOMyJRD (дата звернення: 30.04.2024).

5. Сухоручко В. Позасудові репресивні методи у боротьбі проти дисидентського руху (на прикладі родини Січків). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки.* Том 32 (71). № 4. 2021. С. 106 – 116. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2021/4.17>

6. Ильченко А. Карательная медицина. *Коротенко А., Аликина Н. Советская психиатрия: заблуждения и умысел.* К.: Сфера, 2002. С. 249-252

УДК 94 (477)

Віталіна ОСТАП, здобувачка 3 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ВІДКРИТТІВ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХХ – НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню історії археологічних відкриттів, здійснених на території Західної України в останній чверті ХХ – на початку ХХІ століття. Розглядаються ключові археологічні знахідки, виявлені в цьому регіоні протягом вищезазначеного періоду, а також їх вплив на розуміння історії та культури українських земель.*

Ключові слова: *історія, археологія, археологічні розкопки, археологічні відкриття, пам'ятки*

Археологічні дослідження залишаються дуже актуальними у сучасному світі. Вони допомагають зрозуміти минуле, розширюють наші знання про розвиток цивілізацій, культурні звичаї, технологічний прогрес і

навіть кліматичні зміни. Метою даної статті є характеристика археологічних відкриттів на території Західної України в останній чверті XX – на початку XXI ст.

Важливою сторінкою у вивченні історії західноукраїнських земель є археологічні дослідження давньої архітектури регіону. Знайомство з узагальнюючими працями уже свідчить про клопітке та ґрунтовне вивчення археологами давнини краю. Серед них є такі, що формують найповніший огляд історико-археологічних досліджень у регіоні, зокрема «Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині» львівських науковців (1991), матеріали про вивчення археологічних пам'яток Волині [1], опубліковані В. Артюх та Л. Мацькевий «Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині».

Не менш ґрунтовними є розвідки, присвячені археологічному вивченню пам'яток окремих періодів. Починаючи від найдавніших періодів, можна відзначити дослідження лінійно-стрічкової кераміки та інших археологічних культур волинського археолога Г. Охріменка, поморсько-кльошової культури Д. Козака, В. Оприска та В. Шкоропи. Наприкінці XX ст. їх роботи стали надбанням наукової спільноти. Львівські археологи В. Конопля, В. Львовський та В. Оприско також провели окремі розвідки на пам'ятках Луцького та Логістицького районів і опублікували свої висновки у 1991 та 1997 роках. В. Конопля також досліджував обробку та використання кременю на території Західної Європи в епоху бронзи та ранньої бронзи, а також описав давні артефакти Волині від кам'яного віку до середньовіччя [2, с. 299].

Протягом 1983–1987 рр. мезолітичні пам'ятки Полісся у межах Волинської та Рівненської областей вивчалися науковим співробітником Київського інституту археології Л.Л. Залізняка. Одночасно ним були відкриті нові стоянки фінального палеоліту. Під час багаторічних досліджень на стоянках Нобель, Красносілля, Березне, Лютка, Переволока,

Люботинь та ін., особливо на повністю розкопаних свідерських стоянках Березно 6,14,15, Тутовичі 3,4, отримані важливі наукові результати [3].

У 1990 р. неподалік від східної околиці с. Воля що на Тернопільщині проведено розкопки за участю тернопільських археологів О. Гаврилюка, М. Левчука та М. Ягодинської де було виявлено залишки наземної будівлі, печі, а також кілька господарських ям. Колекція знахідок налічує майже тисячу предметів. Це – бронзові шпильки, фрагменти браслетів, підвісок, лезо ножа-бритви, ромбовидні наконечники до стріл, кам'яні та крем'яні шліфовані сокири, серпи. Але найчисленніші – керамічні речі: горщики, збанки, кухлики, миски, чаші, уламки глиняних лялечок, грудки перепаленої глини з вкрапленнями міді, ошлакована кераміка. Це все свідчить про розвиток місцевої бронзоливарної справи, що припадає на завершальний етап існування племен культури ноа (XIV – XII ст. до н. е.) бронзового віку [4].

Важливим напрямком досліджень є курганна археологія, де відкриття складних поховальних ритуалів дає змогу краще зрозуміти соціальні структури та культурні традиції давніх народів. У 1983-1986 рр. Волинська археологічна експедиція Львівського історичного музею досліджувала курганні могильники X-XI ст. в околиці с. Берестяне, які були зразковими з погляду фіксації матеріалу. [5] На початку XXI століття на Західній Україні активно проводяться археологічні дослідження із застосуванням сучасних методів і технологій. Західна Україна багата на археологічну спадщину різних періодів, від античних часів до середньовіччя. Завдяки сучасним технологіям, таким як дрони, лідар та геофізичні методи, археологи можуть проводити більш точні та масштабні дослідження і отримувати нову інформацію про минуле регіону.

Про роль волинської території у формуванні Давньоруської держави у II–VII ст. на основі археологічних пам'яток та інших джерел згадує І. Винокур. У 1987–1991 рр. вибіркове вивчення давньоруських пам'яток Крем'янецьчини здійснювала Волинська археологічна експедиція

Тернопільського краєзнавчого музею під керівництвом О. Гаврилюка. Археолог Л. Залізняк, спираючись на власні дослідження, додав численні публікації з історії матеріальної культури польського народу. На основі археологічних досліджень, літописів та інших історичних джерел було видано підручники для середньої та вищої школи в 1999 р. [6]

У 1995 р. Г. Панишко опублікував статтю про давньоруські пам'ятки на території західноукраїнського регіону, а також про археологічні дослідження міста, що свідчить про тяглість досліджень на цю тему.

Понад 90% українських замків і фортець козацької доби збереглися на історичних землях Галичини, Волині та Закарпаття. Ці пам'ятки відображають як процес суспільного розвитку в межах України, так і колонізаційні прагнення сусідніх країн. Протягом століть замки з різних причин занепадали, їх замінювали палаци та міські будівлі, а внаслідок найбільшого військового лиха, якого зазнала Західна Україна на початку ХХ століття, більшість замків втратили своє призначення як приватні резиденції, і почали руйнуватися. Сьогодні значна кількість середньовічних замків втратили наземні частини стін, змінивши статус пам'яток архітектури на об'єкти археології. Тому їх вивчення цілком належить до сфери археології. Середньовічні замки краю ще з епохи Просвітництва сприймалися людьми як пам'ятки старовини. Однак, з боку державної влади їх охороні та збереженню не приділялося належної уваги, особливо на окупованій Росією Волині. Як правило, важливі реставраційні роботи, проведені до 1980-х років, не були предметом систематичних археологічних досліджень.

Систематичне вивчення замків та городищ на території Західної України розпочалося у другій половині ХХ ст., а першою увагу цій проблемі приділила Волинська археологічна експедиція Львівського історичного музею, яку очолював С. Терський у 1985–2005 рр. Зокрема було досліджено низку замчищ (П'ятидні, Когильне, Сілець, Локачі, Свинюхи, Конюхи, Овлочин, Підбереззя, Мирків) [7].

Новозбудовані замки та міста часто зводилися на місцях більш ранніх поселень і міст. Дослідження Сатанівського замку встановили існування на його території великого укріпленого поселення, невідомого з літописів [8].

Зі створенням системи так званої рятівної археології розпочалися вибіркові дослідження замків, які невдовзі дали важливі наукові результати. Достатньо згадати розкопки Телебовлянського замку [9].

Важливими є також археологічні спостереження С.В. Терського під час розкопок Клеванського замку у 1990–1991 роках. Серед пізнішого матеріалу, знайденого під час розкопок у підвалі найдавнішої наріжної вежі, зафіксовано культурний шар [10, с. 174]. У 1993 р. львівський архітектор Р. Могитич провів невеликі археологічні спостереження у Корецькому замку.

У 1995–1996 рр. проводилися археологічні дослідження на території замку Любомирських у Дубно. Розкопки відомого львівського археолога І.К. Свєшнікова дозволили простежити етапи територіального розвитку замку та з'ясувати, коли було заміцнено подвір'я між XVI та XVIII століттями [11].

Слід відмітити, що археологічні дослідження є важливим елементом у вивченні замкових комплексів. Вони не лише дають можливість визначити вік пам'яток, але й здатні продемонструвати динаміку перебудов та змін у матеріальній культурі мешканців замку. Враховуючи досвід європейських країн, де замкова археологія посідає важливе місце у перед реставраційній діяльності, вона є актуальною і в Україні. Замкова археологія має великий потенціал в Україні. Належним чином досліджені та збережені рухомі та нерухомі пам'ятки є важливою складовою відреставрованих та музеєфікованих замкових комплексів. Як такі, ці пам'ятки є невід'ємною частиною іміджу перспективної туристичної дестинації.

Слід також наголосити, що розвиток музеїв та археологічних парків на Заході України сприяє не лише збереженню та відновленню культурних об'єктів, а й поширенню археологічної спадщини серед громадськості.

Таким чином, археологічні відкриття на території Західної України останньої чверті XX – початку XXI століття є актуальними як для наукових досліджень, так і для суспільства в цілому через їхній важливий внесок у розуміння історії, культури та розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Багрій Р. Нові слов'янські і давньоруські пам'ятки на території Волині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 4. К., 1962. С. 120-130.
2. Виногородська Л., Ягодинська М. Археологічні дослідження в м. Тереховля Тернопільської області та його околиці у 2002 році. *Археологічні відкриття в Україні*
3. Залізняк Л.Л. Культурно-історичні зв'язки Полісся у первісну добу. *Археологія*. К.: Наук. думка, 2007. № 3.
4. Городиський Л., Зінчишин І. Мандрівка по Тереховлі і Тереховлянщині: Істор. нариспутівник. Львів: Каменярь, 1998. 294 с.
5. Терський Святослав Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині: Монографія. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка". 2010. 380 с.
6. Залізняк, Леонід . Первісна історія України : навч. посіб. для студентів іст. спец. вищ. навч. закл. освіти / Л. Л. Залізняк; Ін-т українознавства Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Київ: Вища шк., 1999. 262 с. : мал.
7. Терський С. В. Дерев'яні шляхетські замки Волині. *Od Zborowa do NATO (1649–2009). Studia z dziejow stosunkow polsko-ukrainskich od XVII do XXI wieku. Monografia naukowa*. Т. 1: Historia. Toruń, 2009. S. 44–51.

8. Виногородська Л. Археологічні дослідження оборонних споруд у Сатанові. *Археологія & фортифікація України. Збірник матеріалів Шостої Міжнародної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 421-429.

9. Строцень Л. Археологічні дослідження замків Тернопілля. *Волино-Подільські археологічні студії*. Випуск III. Пам'яті Ю. М. Малєєва (1941–2006). Луцьк, 2012. С. 192–196.

10. Каша М. Є. Історія дослідження шляхетських замків Центральної Волині. *Військово-науковий вісник*. Вип. 18. Львів : АСВ, 2012. С. 231–238.

11. Гупало В. Археологічні дослідження у Дубні. *Дубно і світ. Міжнародна ювілейна науковопрактична конференція, присвячена 900-річчю міста Дубна, 25–26.08.2000 р.* Дубно, 2000. С. 37–38.

УДК 94 (477)

Микола ПОЛЯНСЬКИЙ,

здобувач 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ І ХРИСТІЯНСЬКИЙ РОЗКОЛ 1054 РОКУ: ДИПЛОМАТІЯ ТА РЕЛІГІЯ

***Анотація:** Стаття спрямована на дослідження впливу на Київську митрополію наприкінці правління Ярослава Мудрого, який зміцнив християнство за допомогою просвітництва та сакральних споруд, які будував протягом князювання. Перед смертю князь Ярослав для поліпшення відносин із європейськими монархіями розробив «шлюбну дипломатію», де у якості одруження із королями та королевами Франції, Угорщини тощо, відправляв своїх спадкоємців, які сіяли вплив на західну частину християнства. Із Константинополем Руська держава мала більш канонічні відносини через хрещення князя Володимира та Русі у 988 році і*

подальшого створення єпархій й пізніше, Київської митрополії. Через геополітично-релігійну ситуацію у 1054 році із розколом християнства з ряд причин на західну (католицьку) та східну (православну) Київ був центром для обрання релігійної ідентичності.

Ключові слова: *християнство, митрополія, католицизм, православ'я, Київська митрополія*

За князювання Володимира Великого наприкінці X ст. християнство стало державною релігією завдяки хрещенню Київської Русі, як стверджують історики, яке відбулося у річці Почайна у 988 році, що сприяло поліпшення відносин із Константинополем, з яким вони воювали на морі та отримав всесвітнє визнання монархічної держави дипломатичним шляхом. Утворилася Київська митрополія за часів Ярослава Мудрого, який збудував християнську святиню – Собор святої Софії, що пізніше «він почав переговори з Візантією щодо канонічного встановлення митрополії в Києві» [1, с.22], що була підпорядкована Константинопольському патріархату, який був один із древніх патріархатів за Диптихом православних церков (їх аж 4), що надавало основного впливу на варварські, як вони вважали, князівства та державні утворення; зміцнилися церковна політика і письменство за допомогою монахів, що створювали джерела – літописи.

Основна залежність Києва від Візантії полягала у обрання митрополитів із ряду греків, а не місцевого духовенства, структурність єпархій та ін., проте у Київській митрополії були спроби мати більшу автономність від Константинополя у контексті обрання митрополита на помісному соборі. Так у 1051 році, без згоди із Константинопольським патріархом був обраний митрополит Київський – Іларіон, русич, якого «вважають автором одної з перших (відомих нам) пам'яток літератури Київської Русі, церковної промови: «Слово о законѣ и благодати», складеної, мабуть, у 30—50 роках XI ст.» [3, с.1]

Через сучасну релігійно-геополітичну ситуацію, що склалася після надання Томосу про автокефалію, себто незалежності митрополії у січні 2019 року з рук Вселенського патріарха власне Київській митрополії та митрополиту київському Епіфанію, якого обрали на Помісному соборі в середині грудня 2018 року, що є канонічною територією Вселенського патріархату, виникає у суспільстві та в колі релігієзнавців й істориків питання щодо приналежності церкви до тих чи інших держав, визначення релігійної ідентичності українського народу в силі історичних подій, що склалися та релігійної дипломатії, що не менш важлива, ніж культурна та політична.

Між Римом і Візантією панувала суперечка щодо християнських догматів та панівну роль у християнстві ще з часів початку раннього середньовіччя (з V ст.), що могло би вплинути на релігійну ситуацію у Києві, що мала свою митрополію у юрисдикції із Константинополем.

Митрополія – «це церковно-адміністративний округ, який віддає митрополит» [2, с.1] та об'єднання кількох єпархій в одну церковно-адміністративну одиницю.

Під час християнської схизми або розколу «6 червня 1054 р. під час богослужіння у храмі св. Софії, папські легати поклали на престол акт відлучення від церкви патріарха М. Керуларія та його ієрархів і покинули Константинополь» [1, с.27], під час якого піддали анафемі – церковне прокляття на відлучення від церкви, представники Риму та Візантії надавали одне одному, що ускладнило єдність християнства на декілька століть.

Основна відмінність між західною та східною гілкою християнства передбачає у головуванні, канонах, структурності канонічних територій та художніх стилів в архітектурі, що з часом зазнала еволюцій і не є актуальною в контексті незмінності через їх змішування на національних мотивах та зовнішньому впливу.

На чолі із католицькою церквою є Папа Римський, який апелює себе до апостола Петра, а у православ'ї – рівні між патріархами, але панівним є Вселенський, тобто Константинопольський патріархат. Церковно-адміністративний поділ у православних – єпархія, митрополія, патріархія, остання із яких має повноваження управляти рангом поменше до надання Томосу про автокефалію і призначає ієрарха, який існуватиме у якості дипломата; у католиків – навпаки: деканат, дієцезія, яка може складатися із двох і більше деканатів та провінція.

За часів християнської схизми 1054 року Київська митрополія, як суб'єкт церковного права, майже не вплинуло щодо приналежності до східної та західної гілки християнства та на дипломатію із релігією, проте юрисдикція Константинополя не стала на заваді автономності помісного собору у Києві обирати із числа митрополитів місцевих, а не греків та існуватиме боротьба двох християнських течій за вплив на Київ у майбутньому, навіть після знищення Києва монгольським ханом Батием у 1240 році.

Список використаних джерел:

1. Діанова Н. М. Історія релігії та церкви в Україні в національному та європейському контекстах : навч. посіб. для студентів спец. 032 «Історія та археологія» спеціалізації «Історія України у світовому контексті» / Н. М. Діанова. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. – 252 с.

Режим доступу:

<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15735/1/Dianova%20Nataliya%202022.pdf>

2. Митрополія. Тлумачний словник української мови
Режим доступу:

<https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%8F>

3. Іларіон

(біографія).

Режим доступу: [ЛІАРІОН. ХРЕСТОМАТІЯ ДАВНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ \(litopys.org.ua\)](http://ліаріон.хрестоматія.давньої.української.літератури.litopys.org.ua)

УДК 94 (477)

Юрій САХНЮК,

здобувач 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

ІСТОРИК ЄВГЕНІЙ ТАРЛЕ ТА СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В 1931 Р.

***Анотація.** У статті висвітлено життєвий шлях історика Євгенія Тарле та особливості сталінських репресій проти інтелігенції в 1931 р. Окреслені основні напрями та методологічні засади дослідження життя і творчості Тарле, вплив його робіт на розвиток історії в умовах початку масових репресій*

***Ключові слова:** історик Євгеній Тарле, сталінські репресії, радянський науковець, інтелігенція.*

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена кількома причинами. Перш за все, вивчення репресивної політики сталінського режиму щодо інтелігенції є вкрай важливим для розуміння сутності тоталітарних систем та механізмів порушення прав людини в радянські часи. 1931 рік став переломним у посиленні репресій стосовно освічених верств населення, що потребує детального аналізу й узагальнення фактів.

Євгеній Тарле – видатний радянський історик, автор фундаментальних праць з історії наполеонівських війн та Французької революції. Він народився у місті Херсоні, де його ім'ям названа вулиця. Довгий час Тарле вважався уособленням успішної кар'єри радянського

науковця. Проте мало хто знав, що вчений зазнав репресій, переживши травматичний досвід, який зламав його життя.

Мета роботи – дослідити репресії проти видатного історика Євгена Тарле в контексті початку сталінського терору проти інтелігенції у 1931 році. Проаналізовано основні етапи біографії Є.В. Тарле: дитячі роки в Києві та Херсоні, навчання в Новоросійському університеті, переведення до Петербургу, захист дисертації, арешти та переслідування в 1900 та 1930 роках, відновлення викладацької діяльності з 1935 року. Окрему увагу приділено науковій творчості вченого, зокрема його фундаментальним працям про Наполеонівські війни та континентальну блокаду. Наголошено на еволюції поглядів Тарле від ліберальних до більш провладних під тиском радянської ідеології. Дослідження ґрунтується на аналізі різноманітних джерел: опублікованих праць самого Тарле, його особистого листування та мемуарів, архівних документів радянських установ, матеріалів преси того часу. Це дозволяє всебічно висвітлити життєвий шлях та наукову спадщину історика. В роботі застосовано як загальнонаукові методи (принципи історизму та об'єктивності), так і спеціально-історичні підходи (історико-генетичний, порівняльний, періодизації, просопографічний). Таке поєднання уможливорює неупереджений аналіз постаті Тарле в контексті історичної епохи та наукового середовища.

Початок масових репресій проти інтелігенції наприкінці 1920-х років пов'язується із загостренням внутрішньополітичної боротьби та встановленням диктатури Сталіна, який вбачав у представниках творчої та наукової еліти потенційну загрозу своїй владі. Репресії розпочалися одразу після завершення встановлення радянської влади й поступово посилювалися протягом 1920-х років, набувши найбільших масштабів у 1937-1938 роках. Було фізично знищено або репресовано провідних учених, письменників, митців, що негативно позначилось на стані української культури та науки.

Особливості життя інтелігенції в умовах сталінського терору розкриваються через долю Євгена Тарле. Після звільнення з ув'язнення у 1933 році видатний історик змушений був лавірувати між вимогами партійної ідеології та науковою об'єктивністю. Його праці зазнали значної ідеологізації, проте авторитет Тарле врятував його від нових репресій повоєнного часу. Радянський режим примушував переписувати історичні факти відповідно до політичної кон'юнктури.

Висновки. Євгеній Тарле був одним з найвидатніших істориків першої половини XX століття, чиї фундаментальні праці з економічної та політичної історії Франції, Росії, Англії мали величезне значення для розвитку світової історичної науки. Водночас його доля яскраво ілюструє трагічну добу сталінських репресій проти радянської інтелігенції. У 1931 році Тарле було заарештовано й заслано до Алма-Ати за сфабрикованим звинуваченням у антирадянській діяльності. Це стало одним з перших випадків репресій проти провідних науковців, спрямованих на зламання їхньої незалежної позиції.

Після звільнення у 1933 році завдяки міжнародному тиску Тарле вдалося відновити наукову діяльність, хоча певна ідеологізація його праць була неминуchoю платою за виживання в умовах сталінізму. Масові репресії 1937-1938 років фізично знищили більшість інтелектуальної еліти СРСР. Авторитет Тарле як визнаного історика світового рівня знову врятував його від трагічної долі репресованих.

Доля Тарле демонструє складність існування інтелігенції в умовах тоталітарного режиму, коли навіть найталановитіші вчені та митці змушені були обирати між фізичним виживанням і відмовою від принципів істинності та об'єктивності. Репресії проти інтелігенції стали вирішальним фактором у процесі становлення сталінської диктатури, оскільки зламали будь-який інтелектуальний опір режимові. Це завдало нищівного удару розвитку науки й культури в СРСР. На нашу думку, Євгеній Тарле був видатним науковцем, людиною, яка

своїми працями перевернула бачення на історію в радянські часи. Окремо відзначаємо його стійкість і сміливість, не зважаючи на дорікання і утиски з боку радянської влади, він з незламністю йшов до своєї цілі і не переставав доносити людям у своїй статтях свою думку щодо бачення історії. Тому, на нашу думку, Євгеній Тарле мав вплив на історію і він залишається видатним істориком свого часу.

Список використаних джерел:

1. Банера В. Є. Ретродосвід підготовки наукових кадрів у вищих закладах освіти: II пол. XIX – поч. XX ст. Режим доступу: <https://nvkogpi.ucoz.ua/vupysk1/benera.html?fbclid=IwAR34LcOHerFaxTVaoT WKEnPCsFqw2h6XRKANDvysrs1IewiQolCxNrDjqnA>
2. Богдашина О.М. Методологічні пошуки у ранніх працях Є.В. Тарле. Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми історії України. Харків : НТУ «ХПІ». 2012. № 24. С. 143-150
3. Вірлич Є. Академік Тарле: слідами видатного вченого в Херсоні. Режим доступу: <https://kavun.city/articles/50745/akademik-tarleslidami-vidatnogo-vchenogo-v-hersoni?fbclid=IwAR1eGLpMylTyVflvY1y6jkXAKgM1CX3nT2MVp-j9RySXNWB13hj5eUDCM>
4. Вони творили історію бібліотеки. Режим доступу: <https://lib.kherson.ua/voni-tvorili-istoriyubiblioteki.htm?fbclid=IwAR3tNnyNpEozV3A4U3rS7o9w8R5bKYuzZN ZjQeRnc5bZ2jJVffU9eQFVxQw>
5. Історія Академії наук України. 1918-1923. Документи і матеріали. К.: наукова думка, 1993. 375 с. 45
6. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті: Євген Вікторович Тарле. Київ: Світ успіху, 2005. С. 213

7. Таран Л.В. Французька, російська і українська історіографія (70-ті рр. XIX – поч. XXI ст.). Ніжин, 2009. 248 с.

8. Тарасенко О. Професор Іван Лучицький у спогадах Євгена Тарле. Історія України. Емінак: науковий щоквартальник. 2020. №4 (32). С. 61-69

9. Ясь О.В. Тарле Євген Вікторович. Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2013. С. 33.

УДК 94 (477)

Дарія СИДОРЕНКО,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Кузовова Н., к.іст.н., доцентка

СТАЛІНІЗМ І МАСОВІ РЕПРЕСІЇ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Анотація: у публікації розглядається значущість включення теми сталінізму та масових репресій до шкільного курсу історії. Автор вказує на необхідність глибокого ознайомлення учнів з цими історичними подіями з метою формування критичного мислення та розуміння сучасних процесів у світі. Зазначається, що вивчення цих питань сприяє розвитку історичної свідомості та вихованню громадян, здатних до об'єктивного мислення та уникнення повторення подібних помилок у майбутньому. Автор підкреслює, що такий підхід до навчання допомагає учням зрозуміти складні аспекти минулого, сприяючи побудові більш освіченого та гуманного суспільства.

Ключові слова: сталінізм, масові репресії, уроки історії, шкільна освіта, тоталітарний режим.

Актуальність дослідження визначається комплексом об'єктивних чинників, що відображають важливість аналізу сталінізму та політичних

репресій епохи для формування національної свідомості молодих громадян України та розширення історичної правди через культурно-інформаційні заходи. Починаючи з кінця 1980-х років, період горбачовської гласності став переломним, оскільки розкриття моторошних фактів тогочасних подій спричинило загострення уваги до даної проблематики. Звернення до історичних фактів сталінського режиму відіграє значущу роль у формуванні критичного мислення та національної ідентичності молодого покоління. Надзвичайна актуальність аналізу сталінізму в Україні посилюється в контексті російсько-української війни, оскільки розуміння історичних контекстів та наслідків агресії країни-загарбника є ключовим для українського суспільства. Такий аналіз сприяє не лише розширенню розуміння минулого, але й формуванню стратегій збереження національного суверенітету та підтримки історичної правди.

З моменту початку епохи гласності, ініційованої М.С. Горбачовим, тодішнім главою СРСР у другій половині 1980-х років, сталінізм та характерні для нього репресії отримали значне висвітлення у літературі. Різні аспекти сталінських репресій вивчалися у своїх монографіях та публікаціях як українськими, так і зарубіжними істориками, зокрема Ю.А. Мициком[18], С.М. Василенком[6] та іншими. Значний внесок у розкриття різних аспектів репресій здійснили В. Баран[1] та В. Даниленко[1], І. Білас[3], В. Нікольський та інші. Наприклад, І. Білас у своїй двотомній праці, використовуючи маловідомі документальні джерела, дослідив еволюцію репресивної системи в Україні[3].

В. Баран і В. Даниленко, у свою чергу, вперше в українській історичній науці проаналізували розвиток тоталітаризму в Радянській Україні в роки сталінізму [1]. Дослідження В. Нікольського зосереджене на застосуванні історико-статистичних методів для аналізу репресій. Вони використовували широкий спектр архівних матеріалів та документів, що дозволило їм розкрити складні процеси політичного переслідування, репресійні механізми та їхні наслідки для суспільства[19]. Результати їхніх

досліджень важливі не лише для наукової спільноти, а й для розуміння історичного досвіду та пам'яті народу.

Монографія академіка Н. Шитюка відрізняється оригінальною документальною базою. Крім того, разом із І. Ніколаєвим він провів дослідження післявоєнних репресій проти військовослужбовців, що знайшло відбиток в монографії цих авторів [25]. Репресії влади по відношенню до греко-католицького духовенства вивчали Ю. Волошин [11], В. Войналович [10], Р. Лужницький [16], Н. Сердюк [23] та деякі інші автори. Аналіз і оцінку репресій, пов'язаних із радянізацією західноукраїнського регіону, зокрема репресій серед духовенства УГКЦ, висвітлює В. Пащенко [20]. У своїх дослідженнях науковці аналізували широкий спектр документів та архівних матеріалів, що дозволило їм розкрити різноманітні аспекти політичних репресій та їхні наслідки для різних соціальних груп. Результати їхніх досліджень відіграли значну роль у розумінні історичного контексту та формуванні колективної пам'яті.

Чимало наукових робіт присвячено репресіям в західноукраїнських областях. Депортації українців і поляків знайшли відбиток у працях І. Винниченка [9] та Л. Рябошапки [21]. Їх дослідження базувалися на аналізі архівних документів, спогадів очевидців та інших джерел, що дозволило зрозуміти масштаби та наслідки депортаційної політики українського і польського населення в зазначених регіонах. Вони висвітлювали не лише факти депортацій, а й їхні соціальні, економічні та політичні наслідки для постраждалих груп, а також реакцію суспільства на ці події. Результати їхніх досліджень сприяли глибшому розумінню історичного контексту та відтворенню подій, що сталися в цих регіонах під час депортаційних операцій.

Репресивну політику радянських органів щодо селян розкрито в працях О. Веселової [8], В. Марочка, О. Мовчана, В. Калиниченка [13], М. Сеньківа [22], С. Василенка [5] та інших дослідників. Їхні дослідження базувалися на аналізі архівних матеріалів, свідчень очевидців,

літературних джерел та інших документів, що дозволило зрозуміти механізми та наслідки політики колективізації та примусового обміну продукції на сільському господарстві. Вони розкривали не лише факти репресій проти селянського населення, а й їхні соціальні, економічні та культурні наслідки для суспільства. Результати їхніх досліджень важливі для розуміння впливу радянської політики на життя селянського населення та відображення історичної правди про події того часу.

Чимало наукових робіт присвячено дослідженню гонінь і переслідувань представників національних меншин. Післявоєнні гоніння на євреїв в Україні на підставі реальних свідчень і матеріалів вивчали О. Беренштейн [2], Ю. Данилюк [12], Л. Люкс та інші дослідники. Репресії щодо німців в Україні описано в працях А. Кудряченка [14], О. Курабцева [15] та інших авторів. Депортацію поляків із Радянської України висвітлюють В. Сергійчук [23], О. Буцко [4], С. Макарчук [17] та інші дослідники. Вони використовували широкий спектр джерел, включаючи архівні матеріали, свідчення очевидців, документальні джерела та інші документи, що дозволило їм докладно висвітлити механізми та наслідки гонінь та репресій проти цих груп населення. Результати їхніх досліджень сприяли глибшому розумінню історичного контексту та розкриттю правдивої картини подій.

Мета дослідження: аналіз сутності та окремих аспектів сталінізму як історичного явища, а також розгляд особливостей масових політичних репресій в Українській Радянській Соціалістичній Республіці під час періоду керівництва Йосипом Сталіним.

Виклад основного матеріалу. Питання формування сталінізму як політичного ладу, що зміцнився в Радянському Союзі, а зокрема в Радянській Україні протягом 1920-1930-х років та продовжував існувати щонайменше до смерті Сталіна у 1953 році, ретельно аналізується на різних уроках історії України та всесвітньої історії у 5, 10 та 11 класах. Дослідження цих аспектів має величезне значення для формування

світогляду молоді, особливо в сучасних умовах, коли сусідня країна здійснює повномасштабну агресію проти незалежної України, а путінський режим фактично реабілітує багато ключових аспектів сталінізму, хоча у вигляді, можливо, дещо пом'якшеному порівняно із минулим.

Ці тенденції, які представляють загрозу не лише для України і Росії, а й для всього світу, наголошують на надзвичайній актуальності теми та необхідності розуміння її сутності та впливу на сучасний світ українськими старшокласниками. Сталінізм як політична система та ідеологія виявився надзвичайно витривалим. На сучасному етапі спостерігається його "реінкарнація" в Російській Федерації у формі зовнішньої та внутрішньої політики, відродження символів та ідеології.

Одними з основних завдань вивчення питань сталінізму і репресій на шкільних уроках історії є наступні: ознайомлення учнів з основними проблемами періоду сталінської історії Радянського Союзу; ідентифікація та аналіз ключових міфологем сталінського періоду, що активно використовуються сучасними пропагандистами імперської ідеології російського націоналізму; демонстрація антигуманної суті сталінізму як одного з різновидів ідеології тоталітаризму та розкриття злочинності його політики державного терору і репресій.

Вивчення цих аспектів допомагає учням проникнутися глибшим розумінням подій та процесів, що відбувалися під час періоду сталінізму, і розкрити сутність та наслідки політичної стратегії режиму. Освоєння знань про сталінізм та репресії важливе для формування освічених громадян, здатних до критичного мислення та здатних аналізувати історичні події з етичної та гуманістичної перспективи. Таке навчання сприяє усвідомленню цінностей демократії, прав людини та розвитку громадянського суспільства.

У планах навчання для старшокласників в 10 та 11 класах передбачено завдання вивчити сталінізм як одну з форм тоталітарного управління. Це означає, аналізувати суть та основні характеристики

сталінізму з огляду на його вплив на суспільство та особистість громадян. Учні отримають можливість досліджувати різні джерела, включаючи твори відомих авторів, що розкривають аспекти сталінізму та його наслідки для українського народу. Це допоможе розширити їхній кругозір та глибше зрозуміти минулі події. Дослідження ролі та впливу Й. В. Сталіна у формуванні політичної системи, його відношення з опозицією та механізми державного терору, таких як голодомори та система ГУЛАГу, допоможе учням краще зрозуміти структуру та функціонування сталінського режиму.

Вивчення сталінізму дозволить учням відчувати актуальність цієї теми для сучасного світу та розкрити його вплив на сучасні політичні та ідеологічні процеси. Крім того, буде проведений аналіз зв'язку між неосталінізмом та сучасним російським політичним менталітетом, а також концепцією «руського миру», що допоможе учням отримати глибше розуміння історичних та сучасних аспектів цієї проблеми.

Висновок. Усе вищезазначене наочно демонструє значущість та актуальність вивчення сталінізму та масових репресій у шкільній освіті. Глибоке розуміння цих історичних подій дозволяє учням критично мислити, аналізувати сучасні процеси у світі та уникати повторення подібних помилок у майбутньому. Підвищена увага до цих питань сприяє формуванню історичної свідомості та вихованню громадян, здатних до самостійного та об'єктивного мислення. Такий підхід до навчання допомагає учням зрозуміти складні аспекти минулого, що в свою чергу сприяє побудові більш освіченого та гуманного суспільства у майбутньому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1948-1980-і рр.). К. : Альтернативи, 1999. 304 с.

2. Беренштейн О. Б., Еліс Співак : життя, творчість, доля. Сумна річниця, 3 архівів ВУЧК-ГПУ-КВД-КГБ, 3/4 (8/9), 1998, с. 21–29.
3. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У 2 кн. Кн. 1. Київ, 1994. 432 с.
4. Буцко О. В. Украина и Польша : миграционные процессы 40-х годов, Київ, 1997. 149 с.
5. Василенко С. М. Повоєнні репресії проти селян України (1944-1953). URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/95168/03-Vasylenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.02.2024).
6. Василенко С. М. Повоєнні репресії проти селян України (1944-1953). URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/95168/03-Vasylenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.02.2024).
7. Веселова О. М., Марочко В. І., Мовчан О. М. Голодомори в Україні: 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947. Злочини проти народу. Київ – Нью-Йорк, 2008. 270 с.
8. Веденєєв Д. Політичні репресії 1920-1980-х та проблеми формування національної пам'яті. URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/50db659307b77> (дата звернення: 25.12.2023).
9. Винниченко І. І. Україна 1920-1980-х : депортації, заслання, вислання, Київ, 1994. 124 с.
10. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років : політологічний дискурс, Київ, 2005. 742 с.
11. Волошин Ю. В. Ліквідація Української греко-католицької церкви, Визвольний шлях, 3, 1996, с. 335–349.
12. Данилюк Ю. З. Антиєврейські кампанії в Україні на початку 50-х рр., Єврейська історія і культура : матеріали конференції (Київ, 8-9 грудня, 1994 р.), Київ, 1995, с. 61–62.

13. Ковпак Л. В. Голод 1946–1947 рр. в Україні: влада і людина, с. 57-64. Доступ в інтернеті: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/77752>. Просмотрено: 20.02.2023.
14. Кудряченко А. І., Кулініч І. М., Хохлачов В. В. Вихідці з німецьких земель на теренах України : минуле та сьогодення. Київ, 1995.
15. Курабцев О. В. Репресії проти німецького населення в Україні в середині 40-х – на початку 50-х років, Наукові праці : науково-методичний журнал, Миколаїв, 2005, т. 45, вип. 32, с. 70–75.
16. Лужницький Г., Українська церква між сходом і заходом : нарис історії української церкви, Філадельфія, 1954.
17. Макарчук С. А., Переселення поляків із західних областей України в Польщу у 1944-1946 рр., Український історичний журнал, 3, 2003, с. 103–115.
18. Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX – XX ст.), Львів, 2001.
19. Обнародованы архивные документы об уничтожении УГКЦ. Доступ в интернете: https://risu.ua/ru/obnarodovany-arhivnye-dokumenty-ob-unichtozhenii-ugkc_n116635. Просмотрено: 10.02.2024.
20. Пащенко В. О., Греко-католики в Україні від 40-х рр. XX ст. до наших днів, Полтава, 2002.
21. Рябошапка Л. І., Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000 рр.), Львів, 2000.
22. Сеньків М. В., Західноукраїнське село: насильницька колективізація (40 – поч. 50-х рр. XX ст.), Львів, 2002.
23. Сергійчук В. І., Депортації поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944-1946 рр. Київ, 1999.
24. Сергійчук В., Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: Нові документи і матеріали, Київ, 1998.

25. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20-50-ті рр. XX ст., Київ, 2000.

УДК 94 (477)

Олександр СОКОЛ,

здобувач 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ЕТНОЛОГІЧНОЇ СПЕЦИФІКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО БЕСТІАРІЮ

***Анотація.** Національні архетипи українського бестіарію формувалися протягом довгого часу, з прадавніх часів до сьогодення. Демонологічна традиція українців відзначається певною локальною специфікою та має комплекс характерних ознак міфологічних персонажів, які прикривають іпостась і зовнішній вигляд. Український бестіарій – це уявлення про злих духів, що виникли на основі первісної віри українців. Адже вона включає цілий ряд образів, що мають перехідні форми, які займають позицію між класом духів і класом живих людей, що характеризуються деякими демонічними ознаками.*

***Ключові слова:** історія України, демонологія, етнологія, міфологія, архетипи, український бестіарій*

Людство звертається до вічних цінностей, намагаючись розкрити таємницю свого призначення і своєї появи на землі. Щоб пізнати самого себе, розуміти сучасну культуру народу, треба знати дохристиянські вірування та традиції. Споконвіків у світі існували щастя і горе, добро і зло, темрява й світло. Постійне протиріччя відбувалось не лише в народі і природі, а у думках людини, виробило позицію стосовно діалектики життя в незвичайних демонологічних образах відьом, чортів, русалок.

Бестіарій – міфічні уявлення про злих духів (демонів), що виникли на основі первісної віри українців в такі сили: досить розвиненими були надприродні сили, бо людина навколо себе бачила цілий світ вищих персонажів, у її розумінні все було одухотворене й персоніфіковане. Демонологічне уявлення пов'язувалося з явищами природи, господарсько-побутовим життям. Народна фантазія часто надавала демонічним істотам людську подобу, тобто наділяла їх антропоморфними рисами. Однак відомо, що народна демонологія включає цілий ряд образів, що мають перехідні форми, які займають позицію між класом духів і класом живих людей, що характеризуються деякими демонічними ознаками:

– у духовній культурі українців бестіарій – один з найважливіших компонентів традиційного світогляду, що є сукупністю різних за значенням і походженням явищ давньої та сучасної традиції із значним впливом церковних канонів. Людина має логічне розуміння майже всіх явищ та обставин взаємодії з демонами: причини смерті та недуг, долю людини, атмосферного і природного феномена, сімейне життя, посмертне відходження людини на «інший світ». З історіографічного огляду проблеми типологізації і класифікації персонажів нижчої демонології, в результаті дослідження ми систематизували міфологічні істоти в рамках однієї системи. Звичайно, брали до уваги основні ознаки й риси того чи іншого персонажа. Можна визнати той факт, що нинішній стан в області вивчення «нижчої» міфології у форматі демонології характеризується вже досить представницькою базою зібраного фактичного матеріалу, непоганим рівнем його первинної обробки в рамках конкретних етнічних традицій;

– аналіз наукових робіт кінець XIX – початок XX ст. показав, що традиційні демонологічні вірування та уявлення українців перебували у стані їхнього найширшого побутування та найбільшої збереженості [1]. Ми дослідили динаміку їхніх змін у контексті процесів глобалізації. Вивчення теоретико-методологічної основи проблеми дало можливість зробити

висновок, що нинішній стан царини української демонології характеризується вже досить представницькою базою зібраного фактичного матеріалу, непоганим рівнем його первинної обробки в рамках конкретних етнічних традицій. Ці дослідження у вивченні етнокультурних демонологічних систем підготували базу, але комплексного узагальненого дослідження демонології українців з вивченням всіх головних міфологічних персонажів, здійснено не було;

– будь-який персонаж народних вірувань у різних локальних традиціях може мати різні найменування, зовнішній вигляд, набори функцій тощо, чим пояснюється потреба опису демонологічних уявлень через систему персонажів, і через показчик властивих їм функцій та мотивів. На сьогодні багато образів нижчої міфології – вовкулака, чаклун, водяник, лісовик, персоніфікації хвороб, Смерті та Долі тощо – зникли. Оповіді про них практично не фіксуються. Деякі ж міфологічні персонажі зазнали змін, проте зберігають свою традиційну основу – типове коло дій, функцій, деякі риси зовнішності [2]. Це пов'язано з тим, що в традиційному суспільстві високим був ступінь віри в реальність існування надприродних істот;

– на кінець XX – початок XIX ст., враховуючи процеси трансформації, що відбувалися в Україні під впливом інших держав та враховуючи міграційні процеси всередині та між етнографічними регіонами, найактуальніша класифікація міфологічних персонажів за ступенем їхньої субстанційності

Додаток А. Класифікація міфологічних персонажів за ступенем їхньої субстанційності

— в залежності від географічного розповсюдження міфологічні персонажі української історико-культурної зони поділяються на великі категорії: 1) персонажі, що мають загальноукраїнське поширення, 2) уявлення про людей, які мають демонічні здібності, і 3) локально специфічні міфологічні образи. При характеристиці персонажів першої категорії опис ґрунтується за принципом місця проживання (персонажі, які мають певної локалізації; персонажі природного простору; персонажі, що у зоні простору «будинки») [3]. Ґрунтуючись на попередніх класифікаціях, ми вибираємо для свого опису кілька основних груп ознак та функцій українських міфологічних персонажів;

— особливу групу представляють міфологічні персонажі, уявлення про які, судячи з наявних у нашому розпорядженні даних, зустрічалися не повсюдно на досліджуваній території, а переважно в окремих районах Центральної та Південної зони України загалом. Багато хто з охарактеризованих локально специфічних персонажів міфології Південної частини історико-культурної зони (такі, як морок, нічниці, одмінок, перелесники, песиголовці, повісельники, покутники, польовики, Вій) вже не зустрічаються у фольклорно-етнографічних матеріалах другої половини

XX – початку XXI ст. Одночасно слід зазначити присутність у міфологічній прозі сучасного сільського населення Центральної та Західної цілого ряду міфологічних образів, які не були відомі у наприкінці XIX – на початку XX ст. (Бука, Корча, Упир, Вихор, Морд, Шестикрила, Дванадцятикрилка, Щезун, Юда, Явида) [4];

– проведене дослідження дозволяє говорити і про певні відмінності між українськими міфологічними уявленнями кінця XIX – початку XX ст., а також другої половини XX – початку XXI століття [5]. Загалом, безліч розглянутих нами міфологічних персонажів продовжує жити в уявленнях людей. Однак образи деяких з них з часом були втрачені, інші ж існують у трансформованому вигляді і лише основні «традиційні» характеристики небагатьох збереглися досі практично в незмінному вигляді (порівняно з даними початку XX ст.). Сьогодні ж фіксується часткове зникнення одних міфологічних образів, характерних для традиційного світогляду українців; зміну інших; виникнення нових ознак і характеристик, якими наділяються старі образи. На наш погляд, ці процеси пов'язані, передусім, із суспільними змінами, які спричинили трансформацію традиційної свідомості, всього світосприйняття людини зі зміною розуміння, власне, що є надприродним, і чи існує воно взагалі;

– разом з тим, під впливом християнства та технічного прогресу деякі явища та поняття зазнають значних трансформацій і змін. Окремі міфологічні персонажі зазнали змін, проте зберегли свою традиційну основу – типове коло дій, функцій, деякі риси зовнішності. На наш погляд, ці процеси пов'язані, передусім, із суспільними змінами, які спричинили трансформацію традиційної свідомості, всього світосприйняття людини, зі зміною розуміння, власне, що є надприродним, і чи існує воно взагалі. Особливістю демонологічних вірувань українців є їхня стійкість до сучасних нашарувань.

– проведений аналіз та дослідження дало змогу з'ясувати генезу таких недосліджених або малодосліджених демонологічних персонажів, як чорт,

доля, вій та знайшов сенс віднести їх до категорії «нечистих» покійників (мертвонароджених, нехрещених, убитих дітей, дівчат, які померли до одруження, старих дів, самогубців, проклятих). В основному, більшість демонологічних істот виникла з дохристиянських уявлень про потойбічне життя та мерців. Демонологія українців це своєрідний синтез різних за походженням елементів та явищ традиційної культури: давньоукраїнських, середньовічних та сучасних. Отриманні нами відомості дають можливість стверджувати, що навіть сьогодні народні вірування християнства, зважаючи на такі фактори, як природно-географічні умови, віддаленість та ізольованість досліджуваної території від великих міст, характеризуються самотністю й консервативністю. Демонологічна традиція українців відзначається певною локальною специфікою і має комплекс характерних ознак міфологічних персонажів, які прикривають іпостась і зовнішній вигляд.

– український бестіарій – це не тільки список міфологічних персонажів, а й значний комплекс специфічних сюжетів і мотивів, ознак, які дозволяють говорити про нього як особливий культурний код, за допомогою якого можуть бути описані практично будь-які фрагменти народної культури. Незважаючи на те що він був трансформований, однак не втрачає свого місця і значення в системі світогляду українців. Проведене дослідження дозволяє говорити й про певні відмінності між українськими міфологічними уявленнями кінця XIX – початку XX ст., а також другої половини XX – початку XXI ст. Основні чинники, які впливають на зміну системи народної демонології, - процеси глобалізації та урбанізації. Деякі елементи традиційного світосприйняття продовжують жити в уявленнях людей. Однак образи деяких з них з часом трансформовані або взагалі втрачені. Незмінними лише залишилися основні їхні функціональні характеристики. Таким чином, на початку XXI ст. український бестіарій характеризується частковим зникненням образів міфологічних істот, трансформацією інших, виникненням нових ознак і

характеристик, якими наділяються старі образи. Але точно можна сказати, що український бестіарій не зникатиме ще досить довгий період часу з вірувань народу.

Список використаних джерел:

1. Булашев Г. *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування* / Пер. з рос. Ю.Г.Буряка. К.: Довіра, 1993.
2. Горленко В., Наулко В. *Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль. Культура і побут населення України: навч. Посібник.* К.: Либідь, 1993. С. 233-244.
3. Василенко А. *Українська міфологічна лексика в художній літературі ХІХ ст.*: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01. К, 2003. 19 с.
4. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. *С. 100 найвідоміших образів української міфології.* К.:Орфей, 2002. 448 с.
5. Порицька О.А. *Українська народна демонологія у загальнослов'янському контексті (ХІХ – поч. ХХ ст.)*: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. / Донну. Донецьк, 1998. 17 с.

УДК 94 (477)

Валерія ЧАЛА,

здобувачка 3 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Черемісін О., д.іст.н., професор

ДІЯЛЬНІСТЬ «РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ»

Анотація. У статті розглянуто значення культурно-освітньої діяльності групи українських просвітителів ХІХ століття, відомих як «Руська трійця». Досліджено вплив їхньої роботи на збереження та розвиток української мови і літератури у складних умовах політичного гніту. Проаналізовано літературні та освітні зусилля, зокрема випуск

збірника *«Русалка Дністрова»*, який став важливим виразом національного відродження. Закцентовано увагу на ідеях національної єдності та культурної самобутності, які трійця вважала ключовими для розвитку української ідентичності. У підсумку, стаття висвітлює помітний слід *«Руської трійці»* у культурній історії України, що сприяв зростанню національної свідомості.

Ключові слова. *«Руська трійця», українська культура національне відродження, культурно-освітня діяльність, національна свідомість, «Русалка Дністрова»*

У першій половині XIX століття на теренах Західної України зазнала істотних змін прогресивна педагогічна думка. Цей процес проявився у освітній та літературній роботі, а також у педагогічній діяльності відомих просвітників із Галичини, Буковини та Закарпаття, котрі прагнули розповсюджувати освіту серед населення і впроваджувати новітні педагогічні концепції.

У складі *«Руської трійці»* було приблизно 20 молодих осіб, переважно семінаристів і молодих священників, хоча двоє з них мали світські професії [6, с. 90]. Засновниками цього об'єднання були Маркіян Шашкевич (1811–1834 рр.), Іван Вагилевич (1811–1866 рр.) та Яків Головацький (1814–1888 рр.), які в той час навчалися в Львівському університеті і були вихованцями греко-католицької семінарії [8, с. 22].

Ці молоді люди були об'єднані тісною дружбою та спільними ідеями, вони називали себе «руськими» у значенні «українськими», що було характерно для мешканців Галичини того часу [4, с. 9]. Це визначило їхню ідейну спрямованість та зміст їхньої діяльності, основною метою якої було підвищення освітнього рівня та викликання національної свідомості серед галичан.

Важливим напрямком роботи *«Руської трійці»* було відродження історичної пам'яті українців через дослідження історії.

Окупаційна влада фактично відібрали у українців Галичини, Буковини та Закарпаття інтелектуальний потенціал, пригнічуючи робітничий клас та прагнучи знищити їхні культурні цінності. У народних школах було заборонено викладання українською мовою, дії спрямовувалися на повне придушення української освіти на західних землях. Проте передова частина галицької інтелігенції, об'єднавшись навколо М.С. Шашкевича та його вірних друзів, стали на захист національних інтересів, мови та культури.

Вони наполегливо виступали за створення в Галичині нової національної української літератури та письменства, які вважали найнеобхіднішими для розвитку культури народу. «Досить спати, прокидайтеся!» - цей бойовий заклик звучав до галицької молоді, закликаючи її до освіти і просвітництва зі словами: «Разом до світла, друзі жваві!» [3, с. 112].

Для досягнення цієї мети члени об'єднання почали активно занурюватися у народне життя, фіксуючи пісні, перекази, фразеологізми та висловлювання, що були характерні для простого населення. Я. Головацький здійснив довготривалу експедицію по містах та селах Галичини та Буковини, а згодом відвідав і Закарпаття. І. Вагилевич, вирушивши в гірські райони Галичини, не обмежився лише фольклорними записами, він також закликав селян до боротьби проти національного та соціального гніту.

У ході етнографічних мандрівок, «трійчани» взаємодіяли з польським етнографом Жегою Паулі, який також цікавився українським фольклором. Вони встановили контакти з польськими підпільними організаціями, які готували антиурядові акції, проте останні не підтримали їхніх радикальних ініціатив, зосередивши увагу на культурно-просвітницькій діяльності [2, с. 116].

Перші значні досягнення гуртка «Руська трійця» були представлені у рукописному збірнику «Син Русі» (1833 р.), що містив власні поезії та

переклади, із яких звучали заклики до єдності народу та національного пробудження. Цей збірник зберігся до сьогодні і був опублікований у 1995 році. Він включав 14 віршів, більшість із яких були підписані псевдонімами М. Шашкевича — «Слово до читачів руської мови», «Дума»; а також М. Мінчакевича, О. Глинського та інших.

Наступним етапом у роботі «трійчан» стало виданням «Зоря», що було підготовлено до друку у 1834 році. Збірник включав пісні, біографію Богдана Хмельницького, розповіді з життя священиків, а також авторські твори членів гуртка [5, с. 22]. Головна тема — це критика іноземного домінування та возвеличувала боротьбу за незалежність козацьких лідерів і героїчне минуле українців, підкреслювала можливості вирішення національних проблем.

Навіть у скрутні часи активність членів гуртка не вщухала. Вони зламали консервативну практику виголошення офіційних церковних промов виключно латиною, польською чи німецькою мовами. М. Шашкевич разом із двома своїми друзями з «Руської трійці» звернулися до української мови під час виголошення релігійно-моральних проповідей у трьох церквах Львова [5, с. 33].

Активізм членів «Руської трійці» сприяв слов'янському та загальноукраїнському відродженню. Я. Головацький активно листувався зі слов'янськими діячами відродження, зокрема з Павлом Шафариком, відомим своїми працями про слов'янську мову і літературу, походження слов'ян, та ін. Зауважимо, «Руська трійця» також мала творчі контакти з представниками словацької, сербської, хорватської, чеської та польської культур. Вони підтримували тісні особисті та творчі контакти з українськими вченими, такими як М. Максимович, О. Бодянський, І. Срезневський, що дозволяло обмінюватися ідеями та обходити цензурні обмеження, видавати твори за кордоном. Ці зв'язки сприяли ідеї федеративного возз'єднання українських земель у майбутньому [8, с. 116].

Кульмінаційною точкою ідеологічних пошуків і значущим етапом патріотичної діяльності «Руської трійці» став збірник «Русалка Дністрова». Хоча в Пешті цензор греко-католицьких видань не бачив у збірці загрози для державного порядку, релігії чи моралі, його львівський колега В. Левицький заборонив її поширення у Галичині.

«Русалка Дністрова» втілювала три ключові ідеї:

- прагнення до злуки розділеного державними кордонами українського народу;
- підтримка соціальних рухів і вшанування національних героїв як символів боротьби за соціальне і національне визволення;
- поширення ідеї незалежності і державного самовизначення [1, с. 240].

У альманасі вперше використано адаптовану абетку та фонетичний орфографічний підхід, і вперше запроваджено у галицьку літературну практику живу українську народну мову. Іван Франко, оцінюючи «Русалку Дністрову», висловився: «Основне враження... це туманне, але потужне відчуття, делікатне і інстинктивне, ніби відчуття дитини, яка інстинктивно прагне волі, не замислюючись, не аналізуючи і навіть не усвідомлюючи повністю, що таке ця воля. Це делікатне відчуття, подібне до аромату лугів навесні, захоплює кожного читача «Русалки», в цьому і полягає її найбільша цінність» [6].

Слід зазначити, що публікація збірника не минула безслідно для її творців, оскільки вони перетнули межі культурно-просвітницької роботи, виходячи в арену політичних змагань.

Можемо погодитися з думкою В. Горина, українського дослідника, який описав М. Шашкевича як визначного захисника культурного відродження та засновника сучасної української літератури в регіоні [4, с. 6]. Шашкевич заклав основи національної ідентичності, виголосив ідеї єдності українських земель, а за словами Я. Головацького, самостійно знайшов правильний шлях і вказав його іншим [7, с. 14]. Також він

возвеличив народну мову до такого рівня, що після нього складно було писати інакше.

М. Шашкевич не обмежувався лише популяризацією мови, він також займався науковими дослідженнями мови, про що свідчать його мовознавчі записи та начерки. М. Возняк зазначав, що він планував підготувати обширну граматичну працю та працював над словником української мови [3, с. 145].

На початку ХХ століття український критик та культуролог М. Євшан висловився, назвав Шашкевича основоположником справжньої національної української літератури у Галичині, першим романтиком, культурним діячем, великим поетом та суспільно активною особистістю, який спрямував Галичину до нового життя та відкрив їй нові шляхи [6, с. 91].

Основна місія діячів «Руської трійці» полягала у тому, щоб через літературні та друкарські засоби спонукати народні верстви до збудження, просвіти, і таким чином пробудити національну свідомість. І. Вагилевич, у своїй українській граматиці, опублікованій у 1845 році у Львові, майстерно використовував історичні приклади, які мали на меті викликати в читачів гордість за минулі досягнення нації та прагнення до відродження державності [2, 126].

«Руська трійця» мала не лише для Галичини, але і для всієї України, зокрема у захисті українства і зміцненні національної свідомості, важливо повернутися до того періоду, аби черпати сили для прогресу, рішучості в діях і відродження тих аспектів, які відновили нас як націю та державу.

Таким чином, основною метою «Руської трійці» було збільшення значення та поваги до української мови через розширення кола її застосування. Вона стимулювала зростання національної ідентичності українців та посилення національних зусиль. Ця освітньо-культурна група заклала концепцію неподільної єдності українських територій. Сьогодні завдання, визначені «трійчанами», служать фундаментом для виховання

громадянського патріотизму і глибокої любові до рідної країни серед української молоді.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. Д. Історія України: Навч. Посіб. 3-тє вид., вип., доп. К.: Академвидав, 2007. 688 с.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії: З найдавніших часів до XX століття: Навч. Посібник. К. : Либідь, 1996. 616 с.
3. Возняк М. Історія української літератури. Львів: Світ. 1991. У 2 кн. Кн.1. 694 с.
4. Горинь В. Замість переднього слова // Шашкевичіана. Львів–Вінніпег, 2000. Вип. 3–4. С. 9–15.
5. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.: Навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів. К. : Генеза, 1996. 360 с
6. Стеблій Ф. Русалка Дністровая / Довідник з історії України. Т. 3 (Р — Я) / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. К. : Генеза, 1999. С. 90–91
7. Ткачук М. Світло «Русалки Дністрової» / Дзеркало тижня. 2007. 5 жовтня. С. 12–16.
8. 26. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890. З останніх десятиліть XX ст. Зібрання творів : у 50 т. К. : Наукова думка, 1976—1986. Т. 41. 1984. 682 с.

УДК 94 (477)

Валентин ШЕВЧУК, здобувач 4 курсу спеціальності 032 Історія та археологія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Михайленко Г., к.іст.н., доцентка

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ВИБІРКИ ГЕРАКЛЕЙСЬКИХ АМФОР

***Анотація.** У статті розглянутий комплексний підхід до вивчення вибірки гераклейських амфор через застосування системного аналізу, включаючи мережевий аналіз, аналіз кластерів та статистичні методи.*

Дослідження дозволяє виявити закономірності в розподілі амфор по різних регіонах та часах, що допомагає краще зрозуміти торговельні маршрути та економічні відносини між стародавніми цивілізаціями.

Ключові слова: *керамічний комплекс, типологія, тип, варіант, формаційні методи, кластер, дендрограма*

Отримання нових історичних знань з античної економіки та торгівлі лише за рахунок писемних джерел на сьогоднішній день не є можливим та не розкриває всіх особливостей. Тому постійно поновлювані новими знахідками археологічні колекції стають надзвичайно важливим джерелом для вивчення античної економіки та торгівлі. Системний аналіз археологічних колекцій амфор розкриває ряд важливих аспектів.

Амфори виробництва Гераклеї Понтійської у великій кількості зустрічаються в матеріалах з розкопок археологічних пам'ятників Північного Причорномор'я. Уперше виділені Б.Н. Граковим [1], амфори цього центру досліджувалися І.Б. Зеєст (в роботах на ранніх етапах дослідження нею було виділено п'ять типів) [2], над їхньою типологією успішно працював І.Б. Брашинський [5; 6]. Згодом типологічна схема була доповнена С.Ю. Монаховим: амфори розділені на чотири типи (I, II, III та IV) [4; 7], де перший та другий мають додаткові варіанти I-A та II-A. Тип I характеризується округлими формами тулова (піфодний), підтип I-A відрізняється збільшенням висоти та зменшенням діаметра амфор; тип II має форму тулова, наближену в січині до конуса (конічний), а підтип II-A продовжує розвиток типу II. Тип III за формою близький до амфор виробництва Фасоса (біконічний). Форма типу IV, т.з. «джаферки», є наслідуванням продукції Книда і Коса [4]. Незважаючи на обширний досвід в вивченні морфології героклейських амфор ще не реалізовано весь потенціал сучасних аналітичних можливостей. Ступінь значущості ознак залишається не до кінця очевидною.

Постійне дослідження знахідок та поповнення колекцій дає змогу проводити різні математичні операції. По-перше, з метою правильної систематизації. По-друге, опрацювання старих колекцій.

Перед початком аналізу треба дотримуватися низки умов:

1. списки з признаками мають бути повними для розкриття всієї повноти інформації;
2. матеріал повинен мати чіткий і об'єктивний опис зі включенням всіх особливостей;
3. класифікація має не суперечити логічно-формальній основі;
4. класифікація має дозволяти контролювати роботу на всіх етапах;
5. класифікація має органічно включати до себе новий матеріал.

Для дослідження була використана спеціальна математична програма, котра використовує метод порівняння параметрів з подальшим розрахунком евклідової відстані. Даний метод дозволяє корелювати об'єкти не парними а великими частинами.

У програмі використовується модернізована формула евклідової відстані:

$$g_h = \sum \sqrt{\left(\frac{x_{1i}-x_{2i}}{\sigma_i}\right)^2} M$$

g_h – нормована евклідова відстань;

x_{1i} – значення i - признаку одного об'єкту;

x_{2i} – значення i - признаку другого об'єкту;

σ_i – середнє квадратичне відхилення i - признаку;

M – кількість загальних параметрів у порівнюваних об'єктах

Σ – знак суми [8, с.35].

Для роботи було створено таблицю метричних даних, до котрої внесено необхідні для системного аналізу дані (H – висота амфори (мм),

H_0 – глибина амфори (мм), H_1 – висота верхньої частини(мм), H_2 – висота нижньої частини (мм), H_3 – висота горла (мм), D – найбільший діаметр тулова) [8]. Ці дані були взяті з робіт дослідників амфор (Зеєст І.Б., Монахов С.Ю., Брашинский І.Б.) [2; 3; 4;5;6;7]. Варто зазначити, що будуть розглядатися лише цілі або археологічно цілі амфори. Після створення таблиці з вибіркою метричних даних, необхідно провести розрахунки, а саме співвідношення профільних частин (D/H , H_1/H , H_3/H_1 , D/H_1 , H_3/H , D/H_3 , H_1/H_2 з помножити на 10^5).

Створення таблиці дало можливість перейти до обробки даних. Першим кроком було завантаження даних в програму для математичних досліджень та аналізу SPSS Inc тільки метричних даних. На жаль, це не дало потрібних результатів та розкид за дендограмою був надто великим. Другий крок: використовуючи формулу було розраховано співвідношення профільних частин, і, отримавши результат, завантажено його разом з метричними даними до програми. Другий результат дав більш якісний результат. Амфори по типам більш рівномірно розділилися по кластерам. Для уточнення даних проведено розрахунки кожного отриманого результату окремо. Цей розрахунок розілив дані на три групи(I, II та III), також кожна група розділена на певну кількість кластерів.

I група складається з двох кластерів (I-1 та I-2). Дані з кожного кластеру внесено в таблицю окремо. Розрахунок розділив групу I-1 три підгрупи (I-1a, I-1b, I-1c). На даному етапі також бачимо більшу кореляцію по показникам, наближені середні метричні показники. Особливо між групами I-1a та I-1c. Та більш чітке розділення на типи, де група I-1a майже повністю складається з типу I-4 та нечисельної групи типу I-A, де вони чітко відмежовані. Група I-1b, складається з I-A, II-2 та III, котрі також чітко виділяються. А група I-1c повністю складається з типу II-A-2.

Група I-2 після розрахунків також поділилася на три підгрупи (I-2a, I-2b, I-2c). Після цього розрахунку також бачимо наближеність метричних показників. Особливо між групами I-a та I-c. Та більш чітке розділення на

типи, де група I-2a – майже повністю складається з типу та I-3, I-4 та невеликого вкраплення типів I-A, III-2, де вони чітко відмежовані. Група I-2b складається з I-A, II -2 та III-1, I-4, котрі також чітко виділяються. А група I-2c повністю складається з типу II-A-2.

Наступний об'єкт – група II – вона складається з кластерів (II-1, II-2). Додавши до таблиці дані з групи II-1 отримали дендограму, розділену на три кластери (II-1a, II-1b, II-1c). Даний аналіз показав близькість метричних даних в вибірці. Особливо між групами II-1a та II-1b. Та більш чітке розділення на типи, де група II-1a майже повністю складається з типу I-4 та невеликої групи типу I-3, де вони чітко відмежовані. Група II-1b складається з I-3, I -4 та III-1, котрі також чітко виділяються. А група II-1c повністю складається з типу IV.

Група II-2 розділяється на дві підгрупи (II-2a, II-2b). На даному етапі також бачимо більшу кореляцію по показникам. Група II-2a майже повністю складається з типу I-3 та невеликого вкраплення групи I-3, де вони чітко відмежовані. Група II-1b повністю складається з типу IV.

Група III розділена на два кластери (III-1 та III-2). Кластер III-1 розділяється на три підгрупи (III-1a, III-1b, III-3c). Даний аналіз також показує близькість метричних даних. Особливо між групами III-1a та III-1c. Група III-1a майже повністю складається з типу I-A-1 та I-A-2 та невеликої групи типів II та I, де вони чітко відмежовані. Група III-1b майже повністю складається з типів I-A-3 і I-A-2. Група III-1c в більшості складається з типів II-1 і II-2 та невеликої групи I-A-2, котра чітко відокремлюються.

Група III-2 розділена на три підгрупи (III-2a, III-2b, III-2c). На даному етапі також бачимо більшу кореляцію по показникам в даному випадку між всіма групами. Та більш чітке розділення на типи, де група III-2a майже повністю складається з типу II-2 та невеликої групи типу III-2, де вони чітко відмежовані. Група III-2b складається з II-A-2, III-2, II -3 та

III-3, котрі також чітко виділяються. А група I-2с повністю складається з типу II-A-2 та II-A-1.

Після проведення усіх розрахунків була отримана таблиця з метричними даними, в якій послідовно на підставі близьких метричних показників виділені групи. Для перевірки правильності таблиці її співставлено із знахідками, котрі не внесені у таблицю [9]. У даній роботі знайдені амфори розділено відповідно класифікації С.Ю. Монахова, а використовувалися ці метричні дані для перевірки таблиці. Тож, створено таблицю з новими метричними даними та проведено математичні дії для пошуку співвідношень. Використовуючи дані співвідношення здійснено пошук по складеній таблиці. Порівнюючи нові та середні показники таблиці зможемо спочатку знайти групу, далі підгрупу і якщо це необхідно кластерний рівень. Так, співставивши нові дані співвідношень зі співвідношенням проведеної роботи, можна віднести їх до груп. А використавши метричні дані – ще й аналогії. Провівши ці дії вдалося віднести нові знахідки до конкретних типів і порівняти отримані результати з інформацією, що наводилася попередніми дослідниками, та отримали стовідсоткове співпадіння.

Отже, проведена робота по систематизації та класифікації амфор Гераклеї Понтійської дозволяє підвести певні підсумки. Насамперед, створена таблиця для віднесення цілих амфор до типів. Вона містить великий масив амфор, де кожна знахідка віднесена до свого варіанту. Після математичних розрахунків амфори були розділені на групи за спільними метричними даними та співвідношеннями. Кожна група містить в собі моно більшість афор конкретних типів з невеликими підгрупами інших амфор, де останні чітко відокремлені один від одного. Дана таблиця допоможе віднести нові знахідки до конкретних типів. Для цього необхідні лише метричні дані знахідки та їх співвідношення. Отримавши ці дані можливо порівняти їх з діапазонами в таблиці та віднести амфору до конкретних типів.

Але необхідно враховувати, що до таблиці внесені лише цілі амфори і відповідно перевірити за допомогою неї можна лише цілі або археологічно цілі знахідки. Необхідна подальша робота з внесення додаткових даних для розширення об'єму таблиці та більш чіткого розділення. Також, важливим завданням є пошук та реалізація нових підходів для того, щоб включити до таблиці фрагменти та профільні частини. Це збільшить об'єм та дозволить з великою точністю типологізувати знахідки.

Список використаних джерел:

1. Граков Б. Н. Древнегреческие керамические клейма с именами астиномов. Москва, 1928. 243 с.
2. Зеест И.Б., Керамическая тара Боспора. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1960. 178 с.
3. Брашинский И.Б., Греческий керамический импорт на нижнем Дону в V–III вв. до н.э. Ленинград. 1980. 269 с.
4. Монахов С.Ю. Греческие амфоры в причерноморье типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Саратов, 2003. 351с.
5. Брашинский И.Б., Методы исследования античной торговли (на примере северного причерноморья), Ленинград, 1984. 248 с.
6. Брашинский И.Б. Керамические клейма Гераклеи Понтийской. НЭ, V, 1965.
7. Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье. Комплексы керамической тары VII – II веков до н.э. Саратов, 1999. 680 с.
8. Внуков С.Ю. Причерноморские амфоры I в. до н.э. – II в. н.э. (морфология). М.: изд-во ИА РАН. 2003. 239 с.
9. Былкова В.П. Новая находка комплекса амфор на Белозерском поселении. *Давнина. Харківський історико-археологічний щорічник*, 6. 2016.

УДК 94 (477)

Катерина ШИШЕНКО,

здобувачка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.03
Історія Херсонського державного університету, м. Івано-Франківськ,
науковий керівник: Батенко Г., к.іст.н., доцентка

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СТВОРЕННЯ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

***Анотація.** Стаття присвячена адміністративно-територіальним змінам, що відбулися наприкінці Другої світової війни та створенню Херсонської області в Україні. Аналізується контекст цих змін, подій та рішень, які призвели до створення нової адміністративно-територіального одиниці. Досліджуються фактори, що вплинули на визначення меж та статусу Херсонської області та її роль у розвитку регіону після війни. Розглядаються ключові події та особистості, які вплинули на становлення нової адміністративно-територіальної одиниці.*

***Ключові слова:** адміністративно-територіальні зміни, Херсонська область, Друга світова війна, соціально-економічний розвиток, етнічний та культурний розвиток.*

Важливою частиною історії України є період Другої світової війни, який суттєво вплинув на подальший розвиток країни. Одним з ключових аспектів цього періоду є адміністративно-територіальні зміни та створення Херсонської області. Під час Другої світової війни, Україна стала осередком інтенсивних воєнних подій. Окупація нацистською Німеччиною та Червоною армією Радянського Союзу створила непростий контекст для життя місцевого населення. У цих умовах виникла необхідність в адаптації адміністративно-територіальних одиниць. Рішення про створення Херсонської області було прийнято на початку 1944 року, коли частину території Одеської області було включено до новоствореної Херсонської області. Вона була утворена відповідно до указу Президії Верховної Ради

УРСР від 29 березня 1944 року [1, с. 9]. Згаданий указ був затверджений Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про утворення Херсонської області у складі Української РСР» від 30 березня 1944 р. [1, с. 9].

До складу новоствореної Херсонської області були включені райони та міста, що раніше належали до Миколаївської та Запорізької областей, зокрема:

- місто Херсон, Бериславський, Білозерський, Великоолександрівський, Голопристанський, Горностаївський, Каланчацький, Калініндорфський, Каховський, Нововоронцовський, Скадовський, Херсонський, Цюрупинський, Чаплинський райони, які належали до Миколаївської області;

- Великолепетиський, Генічеський, Іванівський, Нижньосірогозький, Новотроїцький, Сиваський райони, які були в складі Запорізької області [1, с. 9]. До новоутвореної області увійшло 13 районів, виокремленні із Миколаївської області, та 6 із Запорізької області [2, с. 349].

Головною причиною створення Херсонської області була стратегічна необхідність. Важливою причиною створення нової області також слід вважати занадто великі розміри Миколаївської області, якими вони були до Другої світової війни. Таким чином створення нової області було спрямовано на покращення управління Північною Таврією, яка являла собою чималий за територією та економічним потенціалом регіон України. В 1938 р. вона обіймала 38 районів, тоді як в 1946 р. їх залишилося 19. У Херсонській ж області в 1946 році було 22 райони, а в Запорізькій – 23 райони. Тобто число районів у сусідніх областях стало більш-менш зіставним. Створення нової області було спрямовано на покращення державного управління регіоном, що відігравало величезну роль у функціонуванні сформованої в Радянському Союзі командно-адміністративної системи.

Новостворену область очолили колишні учасники партизанської боротьби. Так, Херсонський обласний виконавчий комітет очолив

Пасенченко-Демиденко П. І. Головою облвиконкому він був затверджений 11 червня 1945 року постановою політбюро ЦК КП(б)У. Першим секретарем Херсонського обкому і міському КП(б)У 22 квітня 1944 року було призначено керівника партизанського руху в Україні Федорова О. Ф. Обласний виконавчий комітет функціонував як виконавчий орган до січня 1948 року, і перші вибори до обласної ради депутатів трудящих відбулися 21 грудня 1947 року.

З самого початку свого існування Херсонська область визначила відновлення й розвиток сільського господарства та промисловості як основні пріоритети свого народногосподарського комплексу. В рамках цього плану було здійснено будівництво, реконструкцію та введено в експлуатацію потужні суднобудівні підприємства, підприємства легкої і переробної промисловості, радіоелектроніки та сільського машинобудування. Ставали до ладу МТС, елеватори, завод «Автотрактородеталь» у Каховці, інші підприємства. У 1950 р. розпочалося спорудження Каховської ГЕС. В 1952 р. було засновано нове місто гідробудівників, яке отримало назву Нова Каховка. Вже в жовтні 1955 р. був запущений перший агрегат ГЕС. 19 жовтня 1959 р. Каховська ГЕС була прийнята в промислову експлуатацію. Зведення греблі сприяло створенню ефективних зрошувальних систем, що стали основою для розвитку сільського господарства в області. Аграрна спрямованість регіону була використана для активізації сільськогосподарської діяльності. Нова область отримала можливість самостійно розвиватися та приймати рішення, спрямовані на вирішення місцевих проблем. Це також забезпечило більш ефективне управління ресурсами та сприяло розвитку галузей економіки.

Херсонщина здавна характеризувалася поліетнічністю свого населення. На момент утворення області в 1944 р. Херсонщина її практично втратила. Якщо в минулому на землях майбутньої Херсонської області існували польські, чеські, російські, молдавські, німецькі,

єврейські населені пункти, то внаслідок репресій здійснених проти цілих народів напередодні Другої світової війни, насильницького переселення німців до республік Середньої Азії на початку радянсько-німецької війни, знищення гітлерівцями євреїв усе це зникло.

Широковідомо, що жертвами сталінської національної політики стали зокрема кримські татари, які 18-21 травня 1944 р. були насильно депортовані зі своєї історичної батьківщини – Криму в Узбекистан та інші віддалені райони СРСР. Хоча в 1956 р. на XX з'їзді КПРС її тодішній очільник М. С. Хрущов засудив цю депортацію, як і подібні дії влади щодо інших репресованих народів, кримським татарам та іншим депортованим із Криму народам не дозволили повертатися до Криму. У 1956 році Рада Міністрів УРСР заборонила кримським татарам, грекам, німцям, вірменам, болгарам переїжджати навіть у Херсонську, Запорізьку, Миколаївську та Одеську області. Етнічний розвиток населення новоствореної Херсонської області був складним та багатогранним процесом, який визначив сучасний етнічний склад та культурні особливості регіону. Нині на території області проживають представники 115 народів [3, с. 40]. Етнічні зміни також вплинули на соціокультурні аспекти розвитку області. Виникли нові форми культурного обміну, об'єднуючи традиції та звичаї різних етнічних груп. Це призвело до створення унікального культурного спадку, який збагатив культурний ландшафт Херсонщини.

Після війни у Херсонській області була активна реабілітація культурних установ і творчих колективів. Театри, музеї та художні гуртки відновлювали свою роботу, залучаючи до співпраці талановитих артистів та творчих особистостей. Зокрема в 1944 р. почав діяти реєвакуйований з м. Кзил-Кія Киргизької РСР Херсонський театр. Важливим етапом в цьому процесі була відзначена у 50-60-х роках емансипація національної культури. Місцеві художники, літератори та музиканти активно впроваджували національні мотиви в свої твори, що призводило до утвердження ідентичності та культурної самосвідомості. Необхідно

відзначити, що в післявоєнні роки культурна сфера також стикалася з численними викликами. Брак коштів, матеріалів та кваліфікованих кадрів ускладнював відновлення і розвиток культурних закладів. Крім того, ідеологічні обмеження впливали на вибір тематики творчості та виставкових проєктів.

Після закінчення Другої світової війни, Херсонська область, подібно багатьом іншим регіонам, зіткнулася із складними викликами відбудови і розвитку. Однією з ключових сфер, яка потребувала особливої уваги, була система освіти. Важливою метою було не лише відновлення навчальних закладів, але й забезпечення якісної освіти, спрямованої на підготовку молодого покоління до викликів нової епохи. Школи почали діяти вже в той час, коли визволення території майбутньої області ще не завершилося.

В листопаді 1944 р. до Херсонської області повернувся з евакуації Всесоюзний інститут гібридизації й акліматизації тварин «Асканія-Нова». Незабаром відновив свою наукову роботу. На початок 1946 р. в ньому вже працювало 50 наукових працівників. Запрацювали педінститут і сільськогоспінститут, середні спеціальні навчальні заклади. Крім підвищення рівня грамотності учнів, завданням освітніх закладів було виховання марксистсько-ленінського світогляду, «почуття радянського патріотизму, радянської національної гордості, дружби народів СРСР і безмежної відданості справі великої партії Леніна-Сталіна» [2, с. 356].

Постійна потреба у висококваліфікованих фахівцях для морського сектора завжди залишалася актуальною для Херсонщини, що спонукало до розвитку в області професійної освіти для моряків. Ще з 1834 р. діяло Херсонське морехідне училище. 5 березня 1944 р. вийшла постанова Державного комітету оборони «Про заходи з підготовки командних кадрів морського флоту» та технікум перейменовується в Морехідне училище Міністерства морського флоту СРСР. У 1944 році Херсонський морський рибпромисловий технікум відновив свою діяльність і у 1950 році був перетворений на морське училище рибної промисловості.

Висновки. Спростивши адміністративні кордони та створивши Херсонську область, Україна визначила свої пріоритети в умовах військових та економічних випробувань. Ця подія в історії країни є важливим етапом, який варто вивчати та розуміти, особливо на шкільному курсі історії, для формування національної свідомості та розуміння динаміки розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Указ Президії ВР УРСР «Про утворення Херсонської області у складі Української РСР» від 29 березня 1944 року. *З історії Херсонської області. 1944-2014 рр.: Збірник документів* / Уклад.: А. В. Євдокимова, І. В. Лопушинська, І. Ю. Сінкевич, О. І. Стукалова, С. М. Чечет, О. І. Шинкаренко ; Відп. за вип. В. О. Лебідь, Т. І. Лебідь. Херсон, 2014. С. 9.
2. Херсонщина: від найдавніших часів до сьогодення : навч.- метод. посіб. для вищих та загальноосвіт. навч. закл. / Л. О. Цибуленко [та ін.] ; Херсон. держ. ун-т, Ф-т психології, історії та соціології. Херсон : Вишемирський В. С., 2017. 417 с.
3. Матвієнко Л. В. Національні меншини Херсонщини: етнографічний контекст. Минуле і сучасність: Таврія. Херсонщина. Каховка: зб. матер. II Всеукраїнської наук.-практ. краєзнавчої конф. з 31 міжнародною участю (14 – 15 вересня 2017 р.) / Упоряд. М. В. Гончар. Каховка. Херсон: Гілея, 2017. С. 39- 40.